แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

กมลวรรณ พิมพ์แพทย์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558
คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

Approaches to Solving Debt of Thai farmers at Thung Kula Rong Hai Plain

Kamonwan Pimpat

The Research in Funded by Business Administration Faculty

Rajamangala University of Technology Pha Nakhon

Year 2015

ชื่องานวิจัย แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ชื่อ สกุล กมลวรรณ พิมพ์แพทย์

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสาเหตุของการเป็นหนี้ แนวทางการแก้ไขหนี้สิน และเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ สำหรับวิธีดำเนินการศึกษาใช้รูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ วิธีเชิงปริมาณใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง 400 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพคัดเลือกจากกลุ่มตัวอย่าง 40 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งใช้การสัมภาษณ์จากแบบสอบถามที่มีโครงสร้างและสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรจาก 4 จังหวัดในเขตทุ่งกุลาร้องไห้และจัดการสนทนากลุ่มจากตัวแทนของจังหวัดเดียวกัน ร่วมกับผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร

ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีความเห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาช่วยลดภาระหนี้สินได้อย่างมาก ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งแต่ยังคงมีปัญหาในเรื่องกระบวนการบริหารจัดการ เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับโครงการ ความไม่ต่อเนื่องของการดำเนินงานของเกษตรกรที่ได้รับความช่วยเหลือ

Research Title : Approaches to Solving Debt of Thai farmers at Thung Kula Rong Hai Plain

Researcher : Kamonwan Pimpat

Abstract

The study aimed to the cause of becoming in-debt of farmers, to study the ways of debt solutions, and to study the sustainable way to solve the debt problem of farmers at Thung Kula Rong Hai Plain. The researcher employs the mixed research methods. A sample of 400 people was surveyed by answering a questionnaire. The simple random sampling method was employed in selecting the Subjects Both descriptive statistics: Frequency, percentage. 40 people from the sample group were interviewed to provide in-depth information. The research interviewed selected farmers from four provinces at Thung Kula Rong Hai Plain using constructed questionnaires. Focus group interviewing also conducted with selected farmers and their community leaders from the same provinces.

The research found that most of the farmers agreed that the project could solve and improve the debt problem; and enhance strenuous community. However, there were some problems in management process, for unclear objectives and procedure, and lack of continuous evaluation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนหัวข้อการวิจัย จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติและได้รับอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2558 คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ซึ่งช่วยให้การดำเนินการวิจัยสำเร็จเป็นรูปเล่มอย่างสมบรูณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอบอบคุณคณาจารย์ทุกท่านของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามและให้ข้อมูลในแบบสัมภาษณ์ ตลอดจนได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ จนทำให้งานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลงได้อย่างสมบรูณ์

กมลวรรณ พิมพ์แพทย์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ข
สารบัญ ค
สารบัญตาราง ง
สารบัญภาพ ฉ
บทที่ 1 บทนำ
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย 1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย 5
สมมติฐานการศึกษา 5
ขอบเขตของโครงการวิจัย 5
นิยามศัพท์เฉพาะ 6
ประโยชน์ของผลการวิจัย 6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 7
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย 32
การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 32
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 35
การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ 35
การเก็บรวบรวมข้อมูล 36
การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล 37
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 38
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ 69
บรรณานุกรม
ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนเกษตรกรชาวนา 2

ตารางที่ 2 ค่าใช้จ่ายต่อเดือนของครัวเรือนเกษตรกรชาวนา 2

ตารางที่ 3 จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรชาวนา 2

ตารางที่ 4 ตารางชี้วัดแผนที่ยากจนในภาพรวมมิติรายได้ 3

ตารางที่ 5 พื้นที่เพาะปลูกในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 4

ตารางที่ 6 ตารางแสดงการวิเคราะห์สาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาความยากจนของทฤษฎี 3 มิติ 9

ตารางที่ 7 ตารางประชากรในการวิจัย 33

ตารางที่ 8 การคำนวณหาสัดส่วนตัวอย่างจากประชากร 34

ตารางที่ 9 แผนกิจกรรมดำเนินการวิจัย 37

ตารางที่ 10 ข้อมูลเพศ ของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 37

ตารางที่ 11 ข้อมูลอายุของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 39

ตารางที่ 12 สถานภาพเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 39

ตารางที่ 13ระดับการศึกษาขั้นสูงสุดของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 40

ตารางที่ 14ตารางแสดงจำนวนสมาชิกของครัวเรือน เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 40

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนผู้อยู่ในอุปการะ 40

ตารางที่ 16 แสดงลักษณะการอยู่อาศัย 41

ตารางที่ 17 แสดงที่อยู่อาศัยของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 41

ตารางที่ 18 แสดงรายได้ของผู้ตอบแบบสอบถาม 42

ตารางที่ 19 แสดงรายจ่ายของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 42

ตารางที่ 20 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 44

ตารางที่ 21 ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 45

ตารางที่ 22 แสดงค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่เพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน
เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 45

ตารางที่ 23 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ 46
จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน

ตารางที่ 24 เหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างใช้พิจารณาในการตัดสินใจบริโภค 49

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 25 สิ่งกระตุ้นที่ทำให้เกิดการบริโภค	49
ตารางที่ 26 การรับทราบขอเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง	50
ตารางที่ 27 ความรู้ของครัวเรือนเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง	50
ตารางที่ 28 การวางแผนการใช้เงินเมื่อครัวเรือนได้รับรายได้	51
ตารางที่ 29 แสดงการพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่าย	51
ตารางที่ 30 การออมของครัวเรือน	51
ตารางที่ 31 แสดงเงินออมของเกษตรกรเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	52
ตารางที่ 32 แสดงวิธีการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	52
ตารางที่ 33 วัตถุประสงค์ของการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	53
ตารางที่ 34 ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนบุคลากรออมเงินเพิ่มขึ้น	53
ตารางที่ 35 เงินออมในรูปแบบต่างๆ ของครัวเรือนในภาคเกษตร	54
ตารางที่ 36 เหตุผลที่ไม่มีการออม	54
ตารางที่ 37 แสดงสินทรัพย์ทางการเงิน	55
ตารางที่ 38 แหล่งกู้ยืมเงินของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	56
ตารางที่ 39 สาเหตุการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	56
ตารางที่ 40 แหล่งกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน	57
ตารางที่ 41 สาเหตุการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน	58
ตารางที่ 42แสดงความต้องการให้หน่วยงานในรัฐบาลช่วยเหลือในสวัสดิการหรือกองทุนประกันรายได้	59

สารบัญภาพ

หน้า

แผนภาพที่ 1 แผนผังปัจจัยหรือสาเหตุของความยากจน 18

บทที่ 1
บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ปัจจุบันในแต่ละประเทศล้วนสร้างสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันด้วยการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกไปจำหน่ายยังประเทศคู่ค้า เพื่อให้เกิดความได้เปรียบดุลการค้า ซึ่งนำมาสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจภายในประเทศ แต่การที่จะทำให้ประเทศได้เปรียบดุลการค้าได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยการวางแผนในด้านการผลิต ปัจจุบันประเทศไทยมีการผลิตข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญและในการผลักดันให้ประเทศไทยก้าวสู่การเป็นครัวของโลกนั้น ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งในด้านการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจคมอาเซียน จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรแบบยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้า โดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และผลผลิตที่ได้มาตอบสนองภาคอุตสาหกรรม มีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตให้ทันสมัย ส่งผลให้รายได้จากการส่งออกสินค้าเกษตรได้ทวีสูงขึ้น จนนำไปสู่การขยายตัวของการพัฒนาประเทศในภาพรวมอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่า คุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวนาแย่ลงและปัญหาของชาวนาที่แสดงออกอย่างเด่นชัดคือวิกฤตการการเป็นหนี้

จากวิกฤติและความผันผวนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชาวนาไทยมาโดยตลอด เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวนาของไทยมักประสบปัญหาหนี้สินซึ่งเกิดจากการขาดความรู้ด้านการบริหารการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลสถิติดัชนีความก้าวหน้าของคน จำแนกตามดัชนีย่อยรายจังหวัด จากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2558 พบว่าจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่ครัวเรือนมีหนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคมากที่สุด ถึงร้อยละ65.4 และร้อยละ 60.41 ตามลำดับ จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีความล้าหลังด้านรายได้มากที่สุด เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนครัวเรือนที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภคสูงสุด และจังหวัดร้อยเอ็ดอยู่ในกลุ่มจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประสบภัยแล้งรุนแรงที่สุดถึงร้อยละ 59.40 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดและเป็นจังหวัดที่แรงงงานมีประกันสังคมต่ำที่สุด การแก้ไขปัญหาหนี้สินจึงไม่ควรให้ความสำคัญและมุ่งเน้นไปที่กลุ่มยากจนอย่างเดียว แต่ควรให้ความสำคัญต่อกลุ่มที่ไม่ได้อยู่ในความยากจนแต่มีความเสี่ยงที่จะก้าวสู่ความยากจน การแก้ไขปัญหาความยากจนนั้นจึงมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และมีความจำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน ปัญหาหนี้สินของชาวนาในภาคนี้เป็นปัญหาที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน โดยมีสาเหตุสำคัญมาจาก การขาดความรู้ในด้านการบริหารจัดการด้านการเงิน การประสบปัญหาในเรื่องต้นทุนการผลิตและผลจากนโยบายของรัฐบาล จากการศึกษาข้อมูลรายงานกิจการรอบปีของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ระบุว่าในปี 2555 มีลูกค้าภาคครัวเรือนจำนวน 453,672 ครัวเรือน วงเงินการปล่อยสินเชื่อประเภทครัวเรือนจำนวน 251,480 ล้านบาท จำนวนสหกรณ์การเกษตรที่ให้บริการ 866 สหกรณ์ ให้บริการลูกค้าจำนวน1,568,208 ครัวเรือน วงเงินเงินให้กู้ 56,442 ล้านบาท และกลุ่มเกษตรกรอีกจำนวน 17 กลุ่ม จำนวนลูกค้า1,142 ครัวเรือน วงเงินให้กู้จำนวน 165 ล้านบาท รวมเกษตรกรที่กู้เงินจากธนาคาร ในปี 2555 ทั้งสิ้น 6,070,381 ครัวเรือน เป็นเงิน 308,087 ล้านบาท และเมื่อรวมกับเงินให้กู้ในโครงการนโยบายของรัฐและสินเชื่อประเภทอื่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

การเกษตรให้สินเชื่อรวมในปี 2555 จำนวน 479,858 ล้านบาท หรือเฉลี่ย 80,000 บาทต่อครัวเรือนและเมื่อเปรียบเทียบจากผลการสำรวจรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวนหนี้สินต่อครัวเรือนของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ในตารางข้อมูลรายละเอียดดังนี้

ตารางที่1 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวนา

ปี พ.ศ.	48	49	50	51	52	53	54	55
ร้อยเอ็ด	6,746	5,987	7,207	9,442	9,817	10,849	11,779	14,467
มหาสารคาม	5,171	8,444	8,746	9,642	10,178	13,646	15,812	19,845
ศรีสะเกษ	7,149	7,669	7,593	7,564	8,745	9,406	10,782	10,666
สุรินทร์	6,517	6,398	6,276	6,675	8,095	11,850	12,257	11,310

ตารางที่ 2 ค่าใช้จ่ายต่อต่อเดือนของครัวเรือนเกษตรกรชาวนา

ปี พ.ศ.	48	49	50	51	52	53	54	55
ร้อยเอ็ด	6,462	8,146	9,282	10,053	10,638	12,565	12,178	13,826
มหาสารคาม	7,803	7,977	8,061	10,579	11,605	11,770	12,692	12,863
ศรีสะเกษ	6,174	6,385	7,085	9,316	9,070	8,679	8,725	9,765
สุรินทร์	5,888	6,027	7,020	12,028	12,116	12,576	12,038	14,536

ตางรางที่ 3 จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรชาวนา

ปี พ.ศ.	48	49	50	51	52	53	54	55
ร้อยเอ็ด	22,695	43,830	62,342	76,460	109,654	117,702	138,771	187,017
มหาสารคาม	58,038	54,741	50,249	87,598	143,741	111,983	118,378	196,381
ศรีสะเกษ	64,704	67,821	60,652	71,816	95,247	99,032	88,343	112,256
สุรินทร์	43,117	55,254	67,866	85,820	109,654	90,740	177,380	167,718

ที่มา: ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

จากข้อมูลพบว่า รายได้ส่วนใหญ่ของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนและจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน พบว่า รายได้มีไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายและจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี เมื่อเทียบจากค่าเฉลี่ยของวงเงินเงินสินเชื่อจากสถิติข้อมูลธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ชาวนาส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับภาวะหนี้สิน ซึ่งเป็นปัญหาหนักก่อให้เกิดวงจรหนี้ที่ไม่มีวันสิ้นสุดและนำพาไปสู่ความยากจน ส่งผลให้อัตราขยายตัวของการผลิตภาคเกษตรของประเทศเริ่มชะลอตัวลงโดยลำดับ เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดแผนที่ความยากจนในภาพรวม มิติรายได้ในแต่ละจังหวัดและแต่ละอำเภอในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จะพบว่า ชาวนาในเขตนี้มีรายได้ต่อคนต่อเดือน ดังรายละเอียดในตารางที่ 4

ตารางที่4 ตัวชี้วัดแผนที่ความยากจนในภาพรวมมิติรายได้

จังหวัด	อำเภอ	ตำบลที่มีรายได้น้อย	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือน	ค่าเฉลี่ยรายได้ทั้งอำเภอต่อคนต่อเดือน
ร้อยเอ็ด	โพนทราย	ยางคำ	2,619	3,614
สุรินทร์	ท่าตูม	กระโพ	2,170	2,851
ศรีสะเกษ	ราษีไศล	ดู่	2,425	2,895
มหาสารคาม	พยัคฆภูมิพิสัย		2,320	2,914

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

จากข้อมูลตารางดังกล่าวข้างต้น จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมมากที่สุด ร้อยละ 46.8 อำเภอโพนทราย มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือน 2,619 บาท และตำบลที่มีรายได้น้อยที่สุด คือ ตำบลยางคำ ซึ่งเมื่อเทียบกับอำเภอปทุมรัตน์ อำเภอสุวรรณภูมิและอำเภอเกษตรวิสัย ตามลำดับ

จังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่การเพาะปลูกข้าวในเขตนี้ครอบคลุมพื้นที่ ร้อยละ 27.3 และเป็นจังหวัดที่มีค่าสถิติยากจนติด 1 ใน 10 ของประเทศ จากข้อมูล จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า อำเภอพยัคฆภูมิพิสัยที่อยู่ในเขตการเพาะปลูกข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ชาวนามีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนเฉลี่ย 2,320 บาท ที่มีรายได้ต่อคนต่อเดือนน้อยที่สุด และน้อยที่สุดในเขตพื้นที่เพาะปลูกข้าวทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลสถิติดัชนีความก้าวหน้าของคน จำแนกตามดัชนีย่อยรายจังหวัดจากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2558 พบว่าจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่ครัวเรือนมีหนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคมากที่สุด ถึงร้อยละ65.4 และร้อยละ 60.41 ตามลำดับ จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีความล้าหลังด้านรายได้มากที่สุด เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนครัวเรือนที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภคสูงสุด และจังหวัดร้อยเอ็ดอยู่ในกลุ่มจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประสบภัยแล้งรุนแรงที่สุดถึงร้อยละ 59.40 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดและเป็นจังหวัดที่แรงงานมีประกันสังคมต่ำที่สุด

ปัจจุบันอัตราการขยายตัวของภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มต่ำมาก ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อการรักษาเสถียรภาพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างยิ่ง หากต้องการรักษาฐานะความสำคัญของภาคการเกษตรไว้ต่อไปในอนาคต ความเหลื่อมล้ำในฐานะรายได้ระหว่างภาคเกษตรและภาคเศรษฐกิจอื่นๆ และในแต่ละภาคส่วนของประเทศยังมีอยู่อีกมาก จึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพความเป็นอยู่ของชาวนา ทำให้การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ล่าช้า ทั้งที่รัฐบาลมีนโยบายให้ความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวนา เช่น โครงการสนับสนุนสินเชื่อรายย่อย การเพิ่มเงินทุนกองทุนหมู่บ้าน การจัดสรรงบประมาณเข้ากองทุนพัฒนาศักยภาพของแม่บ้านและชุมชน แต่ชาวนาที่ปลูกข้าวอยู่ในประเทศกลับมีหนี้สินเพิ่มขึ้น รัฐบาลคงต้องตามแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นการแก้ไขปัญหาหนี้สินของอาชีพชาวนาจึงเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาถึงแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องให้ที่เป็นพื้นที่ปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของประเทศและมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้านั้น จำเป็นต้องขจัดปัญหาความยากจน อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวนาและสร้างความเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นต้องมีการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคประกอบด้วย การบริโภคพอดีกับรายได้ บริโภคต่ำกว่ารายได้จนมีเงินเหลือเก็บและพฤติกรรมการบริโภคสูงกว่ารายได้จนทำให้ต้องกู้ยืม โดยพฤติกรรมการบริโภคลักษณะสุดท้าย ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนอันเป็นปัญหาพื้นฐาน ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา ทั้งนี้สำหรับบุคคลที่มีความรู้ในการจัดการทางด้านการเงินไม่

เพียงพอที่จะจัดสรรรายได้และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นของตน ประกอบกับการไม่พยายามก้าวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน อาจทำให้คนกลุ่มนี้ไม่สามารถปรับตัวในการจัดสรรค่าใช้จ่ายให้อยู่ในวงเงินที่ตนมี จนก่อให้เกิดปัญหาความยากจนตามมา อาจส่งผลเชื่อมโยงสู่ระบบเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวพันธุ์หอมมะลิ ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ มีขนาดพื้นที่ทำนาจำนวน 2.1 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 41 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด มีลักษณะเป็นทุ่งแอ่งกระทะขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเพาะปลูกข้าวได้เพียงปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตเก็บเกี่ยวในช่วงฤดูหนาว ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเชื่อกันว่าต้องระบายน้ำออกก่อนเก็บเกี่ยว 10 วัน จะทำให้ข้าวมีคุณภาพดี ข้าวสารจะมีเมล็ดใสและแกร่ง ส่วนเนื้อข้าวสุกจะมีความหอมและนุ่ม ปัจจุบันสหภาพยุโรปประกาศรับรองข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ของไทย ให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นการรับรองแหล่งที่มาของการผลิตข้าวครอบคลุมในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีษะเกษ จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดยโสธร มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2556 ซึ่งมีสัดส่วนพื้นที่การเพาะปลูกข้าวและรูปแบบการเป็นเจ้าของที่ดินดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 พื้นที่เพาะปลูกข้างในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

จังหวัด	อำเภอ	ไร่	ร้อยละ
ร้อยเอ็ด	เกษตรวิสัย สุวรรณภูมิ ปทุมรัตน์ โพนทราย	986,807	46.8
สุรินทร์	ท่าตูม ชุมพลบุรี	575,993	27.3
ศรีสะเกษ	ราศีไศล ศิลาลาด	287,000	13.6
มหาสารคาม	พยัคฆภูมิพิสัย	193,890	9.2

กล่าวได้ว่าข้าวหอมมะลิเป็นผลิตภัณฑ์แรกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีการรับรองแหล่งที่มาของสินค้าเพื่อสื่อสารให้ทั่วโลกได้รับรู้ว่า ผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิของไทยมีคุณภาพระดับพรีเมี่ยม และมีลักษณะพิเศษต่างจากสินค้าที่มาจากแหล่งผลิตอื่น เนื่องจากผู้บริโภคชาวอียูให้ความสำคัญกับสินค้าจีไอ ซึ่งเป็นสินค้าที่ผลิตได้เฉพาะท้องถิ่นนั้นๆ ถึงแม้ว่าท้องถิ่นอื่นจะผลิตสินค้าที่มีลักษณะเดียวกันแต่ใช้ชื่อเดียวกันไม่ได้ภายใต้เครื่องหมายจีไอ และเป็นการช่วยส่งเสริมสนับสนุนการส่งออกไปยังประเทศกลุ่มยูโรโซน

เพื่อให้ขาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้รู้จักวางแผนการจัดสรรทรัพยากร (รายได้)และนำมาซึ่งประโยชน์(ความพอใจ)สูงสุด จึงเกิดแนวคิดที่อธิบายหลักการจัดสรรสิ่งต่างๆ คือ หลักเศรษฐศาสตร์ตามทฤษฎีการบริโภคทางเศรษฐศาสตร์ของสำนักเคนส์(Keynes อ้างถึงวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน,2539:73-153) อธิบายว่า การบริโภคของมนุษย์เริ่มต้นขึ้นแม้ยังไม่มีรายได้ เมื่อเติบโตในวัยทำงานการบริโภคก็จะขึ้นอยู่กับรายได้ โดย Keynes กล่าวว่า การบริโภค อัตราดอกเบี้ย ค่านิยมทางสังคม และอัตราการเพิ่มของคนในสังคม เพื่อนำปัจจัยเล่านี้มาจัดการการบริโภคให้เกิดความสมดุลมากขึ้น

ตามแนวคิดของ Keynes มีข้อบกพร่องบางประการ คือ กำหนดให้ปัจจัยอื่นที่กำหนดการบริโภคคงที่ยกเว้นรายได้ ดังนั้นการบริโภคจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ต่อเมื่อ รายได้เปลี่ยน ซึ่งประเด็นนี้ขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริง นอกจากนี้แล้วทฤษฎีการบริโภคดังกล่าว สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงการบริโภคได้เพียงระยะสั้นเท่านั้น แนวคิดการบริโภคในยุคต่อมา จึงได้ปรับปรุงแนวคิดให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น

ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นถึง แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนา กระบวนการสู่การเป็นหนี้ เงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน และเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการด้านการเงิน ในการแก้ไข

ปัญหาหนี้สินของชาวนา เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงของครัวเรือน และขจัดปัญหาความยากจน อันจะส่งผลต่อการนำประเทศไปสู่ความเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจ ถึงเวลาแล้วที่คนไทยจะต้องหันมาช่วยกันดูแลปัญหาเหล่านี้ ดูแลชาวนาผู้ที่ปลูกข้าวให้เราบริโภคมาช้านาน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับข้าวและชาวนามาก พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงตรัสว่า “เศรษฐกิจของเราขึ้นอยู่กับการเกษตรมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศได้มาใช้สร้างความเจริญด้านต่างๆ เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเจริญของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญและงานทุกๆ ประเด็นสุดท้ายการปลูกข้าวและภาคเกษตรกรรม มีความผูกพันกับวัฒนธรรมไทยหรือรากเหง้าของไทย เฉกเช่นการผลิตเครื่องยนต์มีความผูกพันกับวัฒนธรรมของคนเยอรมัน และรากเหง้าทางวัฒนธรรมนี้เป็นภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่ต้องใช้เวลาสะสมนับศตวรรษ แต่จะเป็นฐานรองรับที่มีคุณค่าในการพัฒนาต่อยอดต่อไปฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ”

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาวะหนี้สิน และปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สินครัวเรือนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งที่ผ่านมาและในอนาคต

สมมติฐานการศึกษา

การแก้ไขปัญหาหนี้สิน มีผลต่อความมั่นคงทางการเงินของชาวนา

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงแนวทางแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อศึกษาถึงสภาวะหนี้สิน กระบวนการสู่การเป็นหนี้ เงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนาผู้ผลิตข้าวในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งได้รับการรับรองแหล่งที่มาของสินค้า ให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จากสหภาพยุโรป ประกอบด้วยครัวเรือนชาวนาจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีษะเกษ มหาสารคาม

ประชากร

ประชากรในการวิจัย คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

จังหวัด	อำเภอ	จำนวนประชากร
ร้อยเอ็ด	โพนทราย	27,657
มหาสารคาม	พยัคฆภูมิพิสัย	96,738
สุรินทร์	ท่าตูม	97,390
ศรีสะเกษ	ราษีไศล	20,857

กลุ่มตัวอย่าง จากการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง(Purposive selection)จากจำนวนครัวเรือนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีสัดส่วนและมีรายได้น้อยที่สุด

ขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัยในรอบระยะเวลาของปีงบประมาณ 2558 โดยเริ่มทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาเครื่องมือวิจัย รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปอภิปรายและเผยแพร่งานวิจัยตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2557 – กันยายน 2559 สำหรับการเก็บข้อมูลนั้นจะทำการเก็บข้อมูลช่วง กุมภาพันธ์–เมษายน 2558

นิยามศัพท์

หนี้สิน หมายถึงการที่ชาวนามีภาระต่อบุคคลภายนอกอันเกิดจากการไปกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ที่เป็นสถาบันการเงิน และนอกสถาบันการเงินเพื่อนำมาเพาะปลูกข้าวและเพื่อยังชีพ

ชาวนา หมายถึง ผู้ที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน ในพื้นที่เขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ที่ได้รับการรับรองแหล่งที่มาของสินค้าให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ซึ่ง ประกอบด้วย จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ ศรีษะเกษ มหาสารคาม

พื้นที่เขตทุ่งกุลาร้องไห้ หมายถึง เขตพื้นที่ที่ได้รับการรับรองแหล่งที่มาของสินค้าให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ประโยชน์ของผลการวิจัย

1. เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในการสร้างความเข้มแข็งและการสร้างภูมิคุ้มกันของท้องถิ่น
2. เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการหนี้สินชาวนาและเพื่อทราบถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน
3. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาสภาพทางการเงินของชาวนาต่อภาระผูกพันกับภาครัฐและเอกชนและกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นภายใต้การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ
4. เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการในการขจัดความยากจนของเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานวิจัยภายใต้ภายหัวข้อ แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องให้ คณะทีมผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาพบว่าจุดเริ่มต้นของการก่อหนี้นั้นเริ่มมาจากความยากจนโดยมีปัจจัยหลายอย่างเป็นตัวแปร ได้แก่ที่ดินถือครองเพื่อการเกษตรน้อย รายได้ต่ำ ผลผลิตที่ได้ไม่พอเพียงต่อการบริโภค ประกอบกับสภาวะทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อระบบการผลิตเกษตรกรรม และขาดทุนรอนในการผลิต และจากการศึกษาของนวลพร (2529) พบว่า ชาวบ้านมีพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ไม่สมเหตุสมผล จึงทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย บางรายมีหนี้ค้างชำระ บางรายประสบกับภาวะการผลิตทางเกษตรกรตกต่ำ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติอย่างฉับพลัน เช่น ฝนแล้งไม่สามารถเพาะปลูกได้ตามปกติ จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านจำเป็นต้องก่อหนี้สินขึ้น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางประกอบในการวิจัยในครั้งนี้จึงนำทฤษฎีดังต่อไปนี้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องให้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
3. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. องค์ความรู้เกี่ยวการเรียนรู้จากการปฏิบัติ
5. แนวคิดบัญชีครัวเรือนในการแก้ไขปัญหาความยากจน

1. ทฤษฎีหลักและแนวคิดว่าด้วยความยากจน

สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์ ได้นำเสนอการวิเคราะห์ความยากจนมีหลักคิดหรือรากฐานมาจากทฤษฎี 3 กลุ่ม ได้แก่ ความยากจนของทฤษฎีกระแสหลัก ความยากจนของทฤษฎีคุณธรรมและความยากจนของทฤษฎีวิพากษ์ เนื้อหาสาระสำคัญโดยสรุป มีดังต่อไปนี้

1.1 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2534) ระบุไว้ว่า ความยากจนของทฤษฎีกระแสหลัก (Mainstream Theory) มองว่ามีสาเหตุมาจาก

ความขาดแคลนการศึกษา (Lack of Education)

ความขาดแคลนทักษะความชำนาญ (Lack of Skill)

ความขาดแคลนการจ้างงานหรือการมีงานทำ (Lack of Employment)

ความขี้เกียจ (Laziness)

เมื่อบุคคลขาดแคลนเช่นนี้ก็นำไปสู่การขาดแคลนของประเทศ วิธีการแก้ไขความยากจนของทฤษฎีกระแสหลัก คือ การเสริมสิ่งที่ขาดให้สมบูรณ์ โดยจัดการศึกษาให้ทั่วถึง อบรมเสริมทักษะส่งคนไปเรียนต่างประเทศให้ได้ทักษะและเทคโนโลยี เพิ่มการจ้างงานให้สูงขึ้นขยายการลงทุนและอุตสาหกรรม

การวิเคราะห์ของทฤษฎีกระแสหลัก มองความยากจนว่ามาจากปัจเจกบุคคลขาดการศึกษาทักษะและไม่มีงานทำ จึงต้องการแก้ไขโดยรัฐต้องจัดการศึกษาให้ทั่วถึง เสริมทักษะและเพิ่มการจ้างงาน

1.2 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2534) ระบุไว้ว่า ความยากจนของทฤษฎีคุณธรรม มองว่า มนุษย์ยิ่งประดิษฐ์เครื่องมือใหม่ๆ เพื่อนำเอาธรรมชาติมาตอบสนองความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์จึงเบียดเบียนธรรมชาติจนก่อให้เกิดมลภาวะต่างๆ ความขาดแคลนทรัพยากร การเสียสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

การยึดมั่นถือมั่นในวัตถุเป็นตัวกระตุ้นและเพิ่มพูนตัณหาของมนุษย์ การให้มูลค่าสินค้าเน้นการบริโภค มีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้กำหนดสิ่งต่างๆ ในสังคม เกิดภาวะเอารัดเอาเปรียบกันจนเพิ่มช่องว่างคนมีกับคนยากจน

วิธีการแก้ไขความยากจนของทฤษฎีคุณธรรม คือ การพัฒนาจากแบบง่ายไปสู่ความสมบูรณ์อย่างเหมาะสม ระบบเศรษฐกิจเอื้อต่อเป้าหมายการพัฒนาและศักยภาพความเป็นมนุษย์ (ปัญญา ความริเริ่ม ความประณีต) ใช้แรงงานและเทคโนโลยีระดับกลาง เน้นโครงการขนาดเล็กโดยชุมชน เพื่อพึ่งตนเองใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความระมัดระวังเพียงเพื่อดำรงชีวิตอยู่รอด

การวิเคราะห์ของทฤษฎีคุณธรรม จึงเป็นการมองความยากจนไปที่ปัจเจกบุคคลและมุ่งแก้ไขปัญหาการลด ละเลิก อบายมุขและการบริโภคนิยมทางวัตถุ จึงจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาความยากจนที่ตัวบุคคลให้ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย พัฒนาทักษะตนเอง หางานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ

1.3 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2534) ได้นำเสนอเรื่อง ความยากจนตามทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มองว่า มาจากแบบวิถีการผลิต (Mode of Production) มีลักษณะขูดรีดทางชนชั้นโดยสินค้าเกษตรมีราคาถูก ถูกกำหนดและบีบคั้นโดยตลาดโลก พวกสมองดีไปอยู่ต่างประเทศ (Brain Drain) นายทุนเอาเงินไปไว้ต่างประเทศ (Capital Drain) ประเทศจึงขาดศักยภาพการติดต่อสัมพันธ์กันในโลกจึงมุ่งเอากำไรไปจากประเทศยากจน

การไม่มีปัจจัยการผลิต การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม การสูญเสียที่ดิน การพัฒนาอุตสาหกรรมกับการเกษตรไม่สมดุลกัน เกิดการว่างงานและลักษณะอาณานิคมภายในประเทศที่คนยากจนพึ่งตนร่ำรวย

วิธีการแก้ไขความยากจนของทฤษฎีวิพากษ์ คือ การขจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ขูดรีดกระจายความเป็นธรรม สร้างเครือข่ายการผลิตที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

การวิเคราะห์ทางทฤษฎีวิพากษ์แตกต่างออกไปจากทฤษฎีกระแสหลักและคุณธรรมที่มองปัจเจกบุคคล โดยทฤษฎีวิพากษ์มองไปที่โครงสร้างการผลิตที่ถูกขูดรีด ทรัพยากรบุคคลของชุมชนถูกดึงไปรับใช้ภายนอก การพัฒนาก็ไม่เป็นธรรม ต้องแก้ไขใหม่โดยวัดความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมให้มีการกระจายความเป็นธรรม เพราะมีเครือข่ายการผลิตที่เกื้อหนุนกัน จึงเป็นการวิเคราะห์ความยากจนเชิงโครงสร้างและระบบเศรษฐกิจมากกว่ามองที่ปัจเจกบุคคล

ตารางที่ 6 ตารางแสดงการวิเคราะห์สาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาความยากจนของทฤษฎี 3 สำนัก

Mainstream Theory	Critical Theory	Moral Theory
Positivistic theory : มองจากความบกพร่องของตัวบุคคลเองว่าความยากจนเกิดจาก 1. ประชาชนขาดการศึกษา (Lack of Education) 2. ขาดความชำนาญ (Lack of skill) 3. ขาดการจ้างงาน (Laziness)	Material concept of history : เกิดความขัดแย้งใน Relation of Production มองว่าความยากจนเกิดจาก 1. การไม่มีปัจจัยการผลิต 2. การขูดรีดทางชนชั้น 3. การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม 4. การสูญเสียที่ดิน 5. การพัฒนาอุตสาหกรรมกับการเกษตรไม่สมดุลกัน เกิดการว่างงาน เกิดลักษณะ internal colonialism	Individual concept : มนุษย์ทุกคนเป็นคนดีสังคมก็จะดี 1. มนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติ 2. จนเกิดมลภาวะ ความขาดแคลนเสียสมดุล 3. การยึดมั่นถือมั่นในวัตถุและเพิ่มตัณหา 4. ผู้เชี่ยวชาญกำหนดสิ่งต่างๆ ทำให้เกิดช่องว่างคนรวย - คนจน
วิธีแก้	**วิธีแก้**	**วิธีแก้**
1. เสริมสิ่งที่ขาดให้สมบูรณ์ขึ้น 2. จัดการศึกษาให้ทั่วถึง 3. จัดอบรมเสริมด้านทักษะ (skill) โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น ส่งคนไปเรียนต่างประเทศ เพื่อให้ได้ Skill และ Technology สมัยใหม่ 4. เพิ่มการจ้างงานให้สูงขึ้น โดยการส่งเสริมการลงทุนขยายอุตสาหกรรม	1. ขจัด Relation of Production ที่ขูดรีด 2. สร้างความเป็นธรรมในสังคม มีการกระจายที่เป็นธรรม 3. พัฒนาการผลิตเพื่อสังคมโดยให้แต่ละภาคของสังคมมีการผลิตที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เกิดเป็น Economic Linkage	1. ใช้ชีวิตเรียบง่าย 2. พัฒนาทักษะและศักยภาพ 3. ใช้แรงงานและเทคโนโลยีระดับกลาง 4. เน้นโครงการขนาดเล็ก โดยชุมชนเพื่อพึ่งตนเอง 5. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง

1.4 แนวคิดความยากจนจากเส้นวัดความยากจน

Rowntree (1901) อ้างจาก ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนงานในเมือง york และพบว่า ครอบครัวของคนงานเหล่านี้ล้วนแต่ขาดแคลนอาหาร มีโภชนาการระดับต่ำ ขาดแคลนที่อยู่อาศัย ขาดแคลนการรักษาพยาบาลและสาธารณสุข ขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม โดยสรุปล้วนแต่ขาดปัจจัยสี่ Rowntree จึงได้นำผลงานตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1901 ในชื่อ “Poverty : A Study Of Town Live” และแนวคิดเรื่องความยากจนโดยพิจารณาจากความขาดแคลนปัจจัยสี่ก็ได้มีอิทธิพลเป็นที่ยอมรับทางวิชาการมาตั้งแต่บัดนั้น ความพยายามที่จะสร้างมาตรวัดความยากจนได้ทำกันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง โดยในปี 1965 Mollies Orchansky ได้พยายามคำนวณหาค่าระดับความยากจนจากภาวะโภชนาการ โดยมีแนวคิดว่า คนเราจะมีชีวิตอยู่ได้จะต้องกินอาหารต่อวันปริมาณเท่าไร ปริมาณเท่านั้นคิดเป็นเงินเท่าไร รายได้เพื่อการบริโภคที่พอเพียงให้มีชีวิตอยู่ได้นี้จึงถูกกำหนดให้เป็นฐานของการคำนวณเส้นวัดความยากจน (Poverty Line) โดยถือว่ามูลค่าของอาหารที่พอหาให้มีชีวิตรอดนี้จะมีค่าเฉลี่ยทั่วไปเท่ากับ 1 ใน 3 ของรายได้ทั้งหมด ดังนั้นสมมุติว่า

ในหนึ่งวันร่างกายต้องการอาหารคิดเป็นมูลค่า 10 บาท รายได้ทั้งหมดก็คือ 30 บาท รายได้ 30 บาทต่อวันจึงเป็นรายได้ที่เท่ากับเส้นวัดความยากจน ถ้ารวยได้ต่ำกว่านี้ก็ถือว่ายากจน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) ให้ความหมายของเส้นวัดความยากจน หมายถึง ระดับรายได้เป็นตัวเงินของบุคคลที่หาให้เขาเป็นคนยากจนหรือเป็นระดับรายได้ที่ทำให้เขาขาดแคลนปัจจัยสี่เป็นระดับรายได้ที่ทำให้การครองชีพต่ำกว่ามาตรฐาน

ความขาดแคลนในระดับหรือความสามารถที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้โดยเฉพาะปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค มีการคำนวณโดยใช้เส้นวัดความยากจนเป็นตัวกำหนด เรียกว่า ความยากจนสัมบูรณ์ มาจากแนวคิดเรื่องความต้องการของมนุษย์ทางกายภาพเพียงอย่างเดียวทำให้ไม่ครอบคลุมความต้องการทางสังคมอื่นๆ

สภาวะตกทุกข์ได้ยาก (Deprive) อันเนื่องจากไม่สามารถสนองความต้องการและความจำเป็น (Needs) ในเชิงเปรียบเทียบได้เป็นความขาดแคลนในเชิงเปรียบเทียบ เรียกว่า ความยากจนสัมพัทธ์ หมายถึง คนที่มีน้อยกว่าคนอื่นโดยเปรียบเทียบ

การวัดความยากจน มีความจำเป็น 3 ประการ

1. จะได้ทราบว่าใคร คือ ผู้ที่มีความยากจน
2. จะได้ทราบว่าใคร คือ ผู้มีสิทธิ (Entitlement) ที่จะได้รับสวัสดิการสังคม
3. จะได้ทราบว่ามีการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ความยากจนไปอย่างไรบ้าง เมื่อมีการทำเป็นนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว

การใช้เส้นวัดความยากจนมี 2 แบบ

ก.เส้นวัดความยากจนเปรียบเทียบ ใช้จุดแบ่งร้อยละของประชากรที่จำเป็นต้องได้รับสวัสดิการ เช่น ใช้จุดตัดที่ผู้มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 30 ของรายได้เฉลี่ยของประชากร วิธีนี้มีข้ออ่อน คือ เมื่อเวลาผ่านไปและประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ใช้เกณฑ์เดิม จึงมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงและขาดเหตุผลหรือหลักการที่แน่นอนว่าทำไมใช้เกณฑ์ร้อยละ 30

ข.เส้นวัดความยากจนสัมบูรณ์ บ่งบอกถึงระดับของมาตรฐานการดำรงชีวิตหรือสวัสดิการที่แน่นอนมี 2 แบบ คือ

1) เส้นวัดความยากจนด้านอาหาร ปริมาณอาหารขั้นต่ำเท่าใดที่จำเป็นของบุคคลหรือครัวเรือน มีการกำหนดรายการอาหาร (Food Basket) ที่มีท้องถิ่นหรือสังคมหนึ่งๆ ที่คนสามารถซื้อหามาบริโภค คำนวณค่าแคลอรี่ (Calories) และตะกร้าอาหาร หมายถึงรายการอาหารหลายรายการรวมกันจำเป็นต้องใช้เงินเท่าใดซื้อในแต่ละวันตัวชี้วัดความยากจนอีกแบบหนึ่ง ใช้การศึกษาแบบแผนการบริโภคอาหารจริงของประชากรแล้วนำอาหารที่คนกลุ่มนั้นๆ มาสร้างเป็นตะกร้าอาหารโดยมีการถ่วง

น้ำหนักตามสัดส่วนการใช้จ่ายในแต่ละประเภทมาคำนวณแคลอรี่และมูลค่าของเงินที่จำเป็นต้องใช้เพื่อซื้ออาหารปริมาณต่ำสุดที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เส้นวัดความยากจนทั้งสองแบบ มักจะออกมาในรูปรายได้ต่อเดือนขั้นต่ำของบุคคลหรือครอบครัว โดยตะกร้าอาหารประกอบด้วยรายการอาหารหลายรายการ คือ ผลิตภัณฑ์แป้ง เนื้อสัตว์ อาหารทะเล ไข่ ผลิตภัณฑ์นม ผัก ผลไม้ น้ำตาล น้ำมัน เครื่องปรุงรส เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ อาหารสำเร็จรูปและอาหารนอกบ้าน

2) เส้นวัดความยากจนที่ไม่ใช่อาหาร ในทางปฏิบัติการแปลงค่ามาเป็นรายได้ขั้นต่ำ ยังไม่สะท้อนความจริง การคำนวณต้องรวมค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหารด้วย เช่น เครื่องนุ่งห่ม น้ำดื่ม ยารักษาโรค ป้ายกำหนดราคาว่าเท่าไร นำไปบวกกับเส้นวัดความยากจนด้านอาหาร ทำให้ได้เส้นวัดความยากจนที่พร้อมนำไปใช้ได้ วิธีนี้ใช้ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่มีหลากหลายองค์ประกอบเป็นเส้นวัดความยากจน

การใช้เส้นวัดความยากจนแบบนี้ เป็นเพียงมิติด้านอาหาร รายได้ขั้นต่ำเป็นเพียงมิติเดียว ในทัศนะของ Robert Chamber (อ้างจากณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ: 2546) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ มองว่า สภาวะไร้อำนาจ (Powerless) ความเปราะบางของชีวิต (Vulnerability) เป็นความยากจนด้วย

โดยสรุปความยากจนจากเส้นวัดความยากจนและความยากจนสัมบูรณ์ พิจารณาจากปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

รายได้เหลือในด้านการบริโภคต่ำกว่าระดับมาตรฐานหนึ่งๆ ที่ควรจะเป็นตามที่สังคมหนึ่งๆ กำหนดไว้ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2545: 12 – 14) ระบุว่า รายได้ที่ต่ำกว่าเส้นวัดความยากจน สำหรับประเทศไทย เส้นวัดความยากจนโดยเฉลี่ย คือ ระดับรายได้เดือนละ 911 บาท ใครมีรายได้ต่ำกว่านี้ถือว่ายากจน ใครมีรายได้สูงกว่านี้ถือว่าไม่จน ในปี พ.ศ. 2543 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบุว่า มีคนยากจน 9.3

ภาวะความยากจนสัมบูรณ์ เป็นภาวะที่คนถูกสถานการณ์กดดันให้เกิดความทุกข์ยาก (Deprivation) ด้านปัจจัยสี่ คือ อาหาร น้ำดื่มสะอาด ที่อยู่อาศัย สุขภาพ การศึกษาและข้อมูลข่าวสารไม่ได้อิงเฉพาะเกณฑ์ระดับรายได้แต่รวมถึงการเข้าถึงบริการสังคมต่างๆ

องค์ประกอบหลักของความยากจนเป็นสิ่งที่คงที่ลดทอนไม่ได้ ได้แก่ ความต้องการอาหารที่พอเพียงกับร่างกาย การรักษาโรค การมีที่อยู่อาศัย การมีเสื้อผ้าสวมใส่ การคมนาคมที่สะดวก การได้รับการศึกษาและการมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี แม้รายได้สูงแต่ไม่เพียงพอกับค่าอาหารและปัจจัยสี่ก็ต้องกลับไปเป็นคนยากจนเหมือนเดิม

ความยากจนถูกกำหนดจากหลากปัจจัย เช่น ด้อยการศึกษา ไม่ได้รับการดูแลด้านสุขภาพ ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง ไม่มีอำนาจ เป็นต้น ความยากจนจากแนวคิดของสหประชาชาติ

ความยากจนไม่จำกัดเพียงรายได้ แต่ยังรวมถึงคนที่ด้อยโอกาส ด้อยอำนาจ ไร้สิทธิ ไร้เสียงและอยู่ใต้ความเสี่ยงความขัดสนในลักษณะต่างๆ ของชีวิต โดยไม่มีหลักประกันคนที่ถูกริรอนเสรีภาพ เช่น ถูกจำคุก ก็ถือว่า ยากจน (Amartya Sen อ้างจาก ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ: 49 – 50)

Amartya Sen (อ้างจากสมชัย จิตสุชน: 2544) ระบุไว้ว่า ความไม่พึงพอใจต่อระดับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาเป็นเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนา มีดังต่อไปนี้

ประการแรก การพิจารณาเฉพาะด้านการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติต่อหัว (GNP ต่อหัว) ละเลยมิติทางด้านการกระจายรายได้ หากการกระจายรายได้มีความไม่เท่าทเยมกันมากขึ้น คนยากจนมีจำนวนเพิ่มขึ้นก็เป็นไปได้

ประการที่สอง ตัวเลข GNP หรือ GDP ที่ใช้ในการประเมินความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ วิธีการวัดไม่ครอบคลุมถึงสิ่งที่เรียกว่า ผลกระทบไปสู่ภายนอก (Externalities) เป็นผลกระทบทางลบต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม ความฟุ้งเฟ้อและลัทธิบูชาเงินและความมั่งคั่ง ลดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันลงและทำลายทุนทางสังคม

ประการที่สาม การประเมินโดยใช้มูลค่าทางการตลาด อาจมีปัญหาที่ราคาตลาดไม่สะท้อนการจัดสรรทรัพยากรในรูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการของสังคมมากที่สุด (ไม่ได้สร้างความเป็นธรรมแก่ผู้ด้อยโอกาส แต่อยู่ที่การให้ประสิทธิภาพสูงสุดแก่การจัดการของรัฐหรือกลไกทางสังคมอื่นๆ มากกว่า) ราคาตลาดอาจจะเป็นผลพวงจากการผูกขาดตัดตอนในระบบและไม่ใช่ราคาที่จุดดุลยภาพก็เป็นได้

ประการที่สี่ รายได้ของบุคคลต่อปีใดปีหนึ่ง ไม่สามารถบอกถึงระดับคุณภาพชีวิตของคนได้ทั้งหมด

ประการที่ห้า รายได้ที่บุคคลหรือทรัพย์สินทางเศรษฐกิจที่บุคคลสะสมไว้ไม่ได้เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่ให้ความสุขหรือสวัสดิการแก่บุคคลจริงๆ แล้วมันเป็นเครื่องมือหรือสะพานที่บุคคลอาจนำไปใช้เพื่อให้บรรลุสิ่งที่ปรารถนาได้ กาใช้รายได้มาเป็นตัววัดระดับสวัสดิการจึงมีปัญหา โดยเฉพาะการเปรียบเทียบสวัสดิการของต่างบุคคลกัน

แม้ว่าการเจริญเติบโตจะไม่ใช่หลักประกันความอยู่ดีกินดี เสรีภาพและความมั่นคงทั้งทางร่างกายและทางจิตใจของประชากรโดยรวม แต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็เป็นมาตรการหรือ “เครื่องมือ” ชิ้นหนึ่ง (ในหลายๆ เครื่องมือที่มีอยู่) ที่สามารถช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาได้

Amartya กล่าวว่า คุณภาพชีวิตของคนต้องประกอบด้วยสองแง่มุม ได้แก่

ประการแรก เรียกว่า Functioning หมายถึง ความสามารถที่บุคคลจะ “ทำได้” “ทำเป็น” หรือ “บรรลุได้” เช่น สามารถที่จะบรรลุความไม่อดอยาก ไม่เป็นโรค สุขภาพ ได้รับความอบอุ่น ฯลฯ

ประการที่สอง Capabilities หมายถึง ความสามารถในการ “เลือก” Functioning ได้หลากหลาย เช่น ในการบรรลุความไม่อดอยาก มนุษย์สมควรมีทางเลือกวิธีการได้มากกว่าหนึ่งวิธี เช่น สามารถเลือกอาหารได้

หลากหลายประเภท (ซึ่งต่างก็ทำให้ไม่อดอยาก) โดยไม่จำเป็นต้องถูกบังคับให้กินอาหารได้อย่างเดียวหรือประเภทเดียว คุณสมบัติข้อนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิ่งที่เรียกว่าเสรีภาพ

1.5 ความยากจนในทัศนะของ World Bank และข้อวิพากษ์

จาตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุล (2550. หน้า 253 - 254) ระบุไว้ว่าในทศวรรษที่ 1950 – 1960 จุดเน้นของการแก้ปัญหาความยากจน คือ การเพิ่มรายได้จากตัวชี้วัดมหภาค เช่น ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติต่อหัว การลงทุนขนาดใหญ่ด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐาน

พัฒนาการของความยากจนมีดังต่อไปนี้

ทศวรรษที่ 1970 Mc Namara, Runciman และ Townsend ให้คำจำกัดความใหม่กับความยากจนว่าไม่ใช่แค่ความล้มเหลวที่จะได้รับโภชนาการขั้นต่ำหรือไม่เพียงพอเท่านั้น แต่รวมถึงความล้มเหลวที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้มาตรฐานทั่วไปที่กำหนดขึ้นในสังคมด้วย

ทศวรรษที่ 1980 Robert Chambers เสนอเรื่องการไร้อำนาจของคนยากจน Amartya Sen เสนอว่า รายได้จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมันไปช่วยเพิ่มสมรรถภาพ (Capability) ของปัจเจกบุคคลที่จะมีบทบาทในสังคม

ทศวรรษที่ 1990 ความคิดเรื่องความอยู่ดีกินดี (Well - being) ที่จะขจัดความยากจนให้หมดไปด้วยการมุ่งเน้นให้คนยากจนเข้าใจปัญหาหรือสถานการณ์ของตนเอง โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) พัฒนาความคิดเรื่อง การพัฒนามนุษย์ โอกาสและทางเลือกในการมีชีวิตที่ยาวนาน การมีสุขภาพที่ดี ชีวิตที่สร้างสรรค์และมีความสุขในระดับมาตรฐาน อิสรภาพ เกียรติภูมิ ความเชื่อมั่นตนเองและการเคารพผู้อื่น

ในปี ค.ศ. 2000 ธนาคารโลกพิมพ์หนังสือ 3 เล่ม เขียนโดย Deepa Narayan และคณะ ได้แก่ 1.Crying Out for Chage 2.Can Anyone Help us? 3. Voices of the Poor หนังสือทั้ง 3 เล่มและรายงานการพัฒนาโลก 2000 / 2001 เป็นผลจากการวิจัยที่จัดทำขึ้นใน 60 ประเทศ สัมภาษณ์คนยากจนกว่า 60,000 คน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจน ได้เสนอแนวทางไว้ 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจสำหรับคนยากจน โดยกระตุ้นเศรษฐกิจส่วนรวม เพิ่มพูนทรัพย์สินของคนยากจน เช่น ที่ดินและการศึกษาและเพิ่มผลตอบแทนจากทรัพย์สินเหล่านี้ด้วยการเข้าไปแทรกแซงที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับกลไกตลาด

ประการที่สอง การเสริมสร้างสิทธิและอำนาจของคนยากจน (Empowerment) โดยทำให้กฎระเบียบและสถาบันของรัฐมีความรับผิดชอบต่อสังคมและตอบสนองต่อคนยากจนมากขึ้น ส่งเสริมให้คนยากจนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นตลอดจนขจัดอุปสรรคทางสังคมที่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง ชนกลุ่มน้อย เชื้อชาติ ศาสนา และสถานะทางสถานะทางสังคม

ประการที่สาม การสร้างความมั่นคง สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่คนยากจนที่จะต่อสู้กับความเจ็บป่วยจากวิกฤตเศรษฐกิจ ความล้มเหลวทางการเกษตร ความยุ่งยากเรื่องนโยบาย ภัยธรรมชาติและความรุนแรงควบคู่

ไปกับการช่วยคนยากจนให้สามารถยืนหยัดต่อสู้กับวิกฤตอื่นๆ ด้วยตนเอง รวมทั้งการจัดให้มีตาข่ายคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อลดผลกระทบของภัยพิบัติทั้งระดับบุคคลและระดับชาติ

วิมุต วานิชเจริญธรรม (2550) กล่าวว่า ธนาคารโลก ประกาศลดจำนวนประชากรโลกที่ถูกจัดชั้นว่าเป็นกลุ่ม “ยากจนสุดแร้นแค้น” (Extremely Poor) ในปี ค.ศ. 2004 มีเงิน 1 ดอลลาร์สหรัฐหรือน้อยกว่านั้น มีจำนวนทั้งสิ้น 986 ล้านคน การใช้เส้นวัดความยากจน โดยประเมินจากต้นทุนของการซื้อหาอาหารในแต่วันเพื่อให้ได้บริโภคแคลอรี่ขั้นต่ำที่กระทรวงสาธารณสุขแต่ละประเทศได้กำหนดไว้คิดเป็นเงินเท่าใด

Ravallion และคณะ (1990) เส้นวัดความยากจนแต่ละประเทศมาเปรียบเทียบกัน มีค่าใกล้เคียงกับตัวเลข 1 ดอลลาร์สหรัฐ จึงเป็นที่มาของเกณฑ์เส้นวัดความยากจน

งานศึกษาของศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยชิคาโก – มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย พบว่า ข้อมูลจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2547 ที่ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศ 31,630 ครัวเรือน มีครัวเรือนจำนวนทั้งสิ้น 3,213 ครัวเรือน ที่มีการใช้จ่ายต่อหัวสมาชิกต่ำกว่า 1 ดอลลาร์สหรัฐต่อวัน ผลสำรวจนี้อ้างอิงไปหาประชากรทั้งหมด โดยนำตัวแปร Weight ค่าตัวเลขที่ระบุว่า ครัวเรือนที่ถูกสำรวจแต่ละรายมีน้ำหนักเป็นตัวแทนกลุ่มประชากรที่คล้ายคลึงกันเท่าไรมาคูณกับแต่ละครัวเรือนตัวอย่าง ผลการคำนวณชี้ว่ามีครัวเรือนที่จัดเป็นกลุ่ม “ยากจนสุดแร้นแค้น” ทั้งสิ้น 2,268,371 ครัวเรือน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 16,765,051 ครัวเรือนทั่วประเทศ โดยกระจุกตัวที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 1,382,911 ครัวเรือน คนกลุ่มนี้มีค่าใช้จ่ายในด้านอาหารและเครื่องดื่มมากที่สุด โดยมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ ตามมา ได้แก่ เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม แอลกอฮอล์และยาสูบ การศึกษาและรักษาพยาบาล

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2545) ได้วิพากษ์ธนาคารโลกว่าธนาคารโลกมีคติพจน์จารึกไว้หน้าสำนักงานใหญ่ในกรุงวอชิงตันว่า เพื่อการจัดความยากจน แต่ผลก็คือ การเพิ่มช่องว่างระหว่างประเทศที่ร่ำรวยกับประเทศที่ยากจนยิ่งๆ ขึ้นทุกที จำนวนคนยากจนเพิ่มขึ้น รวมถึงการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติคนยากจน คือ คนที่ตรงข้ามกับนิยามคนรวยๆ คือ

1. เป็นคนที่พึ่งตนเองได้
2. เป็นคนที่ภูมิใจในศักดิ์ศรีในตนเองและในวัฒนธรรมของตนเอง
3. เป็นคนที่มีสันโดษเป็นเจ้าเรือน
4. เป็นคนที่พร้อมที่จะให้ยิ่งกว่าที่จะรับ
5. เป็นคนที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท
6. ไม่มีเรื่องเงิน เพราะ “เงินทองเป็นมายา ข้าวปลาเป็นของจริง”

ระบบเศรษฐกิจการเมืองในระบบทุนนิยมและบริโภค สะกดให้คนแทบทุกคนเป็นคนยากจน เพราะ

1. ไม่เปิดโอกาสให้พึ่งตนเอง มีอาชีพอย่างลูกจ้าง ขณะที่นายทุนมีกลไกตลาดอันฉ้อฉล เป็นการค้าเสรีที่ไม่ยุติธรรม
2. กระตุ้นไม่ให้ใครภูมิใจในศักดิ์ศรีตนเอง ทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น เน้นบริโภคอย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย
3. สันโดษ คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ โดยไม่ตะเกียกตะกายแสวงหาเกินจำเป็น แต่ระบอบทุนนิยมเน้นให้เลิกความร่วมมือกันให้แข่งขันแก่งแย่งชิงเด่นกัน นี่คือ รากฐานความยากจน
4. สอนให้คนอยากได้อยากมี ไม่เน้นการให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ
5. การลงทุนเป็นความเสี่ยง การเอาเปรียบ การค้าขายเป็นไปด้วยความประมาท

กรณีเขื่อนปากมูล ธนาคารโลกมีส่วนอุดหนุนสร้างเขื่อนที่ทำลายความมั่งคั่งของชุมชนผู้คนที่มีความสุขมาหลายร้อยปีและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งข้าว ปลา น้ำ ตลอดจนศาสนธรรมและวัฒนธรรมพื้นฐานที่พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และจริงใจ ธนาคารโลกเริ่มรู้สึกตัวและเปลี่ยนวิธีแก้ไขใหม่ด้วยการออกไปฟังเสียงคนยากจนเป็นครั้งแรก โดยตั้งแผนที่ว่าด้วยความยากจน พนักงานออกไปสัมภาษณ์คนยากจนทั่วโลกจำนวน 60,000 คน และออกหนังสือ ชื่อ “Voice of the Poor”

Development Assistance Committee อ้างจากจาตุรงค์ บุณยรัตนสุนนท์และกิติพัฒน์ นันทปัทมะดุล (2550) สรุปผลการวิจัยว่า ความยากจนมีหลายมิติ รายได้มิใช่เพียงมิติเดียว ทางออกของการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ ต้องเปลี่ยนแนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาความยากจนและต้องเน้นความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองในระดับประเทศ ความร่วมมือในการพัฒนาแบบผสมผสานและการทำโครงการความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับท้องถิ่น

แนวคิดในทศวรรษนี้มองปัญหาความยากจนแบบองค์รวมให้ความสำคัญกับเสียงของคนยากจนและชุมชนท้องถิ่นในการแก้ปัญหา มีแนวคิดการเสริมพลังอำนาจคนยากจนเป็นทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากโอกาสทางเศรษฐกิจ การสร้างความมั่นคงและการจัดให้มีเครือข่ายคุ้มครองทางสังคม

1.6 ความยากจนในแนวคิดของสหประชาชาติ

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐและคณะ (2546: 53) ระบุไว้ว่า ในการประชุมของสหประชาชาติว่า ด้วยแนวเศรษฐกิจและการลดความยากจน เมื่อเดือนมิถุนายน 2543 ที่ประชุมมีความเป็นร่วมกันว่า “ความยากจนมิได้มีเฉพาะมิติด้านการเงินหรือวัตถุเท่านั้น แต่มันมีมิติความซับซ้อนหลายๆ ด้านและมีเหตุแห่งความยากจนหลายๆ สาเหตุ ดังนั้น นโยบายและมาตรการแก้ไขปัญหาความยากจนจึงต้องมีหลายมาตรการ มิใช่มีเฉพาะมาตรการทางรายได้เท่านั้น” ในการประชุมครั้งนั้นยังเสนอว่า การพิจารณาความยากจนไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะทัศนะจากนักวิชาการหรือหน่วยงานภายนอกเท่านั้น แต่ต้องคำนึงว่า คนที่ผู้อื่นเรียกว่า “คนยากจน” นั้นมองสถานภาพของตนเองอย่างไรและต้องการอะไร

1.7 ความยากจนในแนวคิดของนักวิจัยและสถาบันวิจัยวิชาการของไทย

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2547: 58 - 59) ระบุไว้ว่า การทำความเข้าใจเรื่องความยากจนต้องมองจากหลายมิติและแต่ละมิติมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เหลื่อมซ้อนกัน มิติความยากจนอาจแบ่งได้เป็น 4 มิติ ได้แก่

1. จนทรัพย์สิน ขาดรายได้หรือมีรายได้ต่ำ ขาดปัจจัยการผลิต ขาดปัจจัยยังชีพ ขาดวัตถุปัจจัย
2. จนสิทธิและโอกาส คือ ความด้อยสิทธิ ไม่ได้รับสิทธิ ถูกตัดสิทธิทางสังคม ไม่มีโอกาสทางการศึกษา เข้าไม่ถึงบริการสาธารณะ เช่น การรักษาพยาบาล ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ เข้าไม่ถึงหรือถูกตัดขาดจากรากฐานทรัพยากรที่เป็นเครื่องมือยังชีพ เช่น ถูกตัดขาดจากป่า จากน้ำ ทรัพยากรชายฝั่ง ถูกตัดขาดจากแหล่งทำกินจนโอกาสมีความหมายกว้างและเป็นตัวแปรที่จะนำไปสู่ความยากจนทรัพย์สินในที่สุด
3. จนอำนาจ ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่มีอำนาจต่อรองทั้งเศรษฐกิจและการเมือง ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกขูดรีด ไร้กลไกป้องกันตัวและป้องกันผลประโยชน์อังมีพึงได้ ทั้งหมดนี้เป็นผลที่เกิดจากความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคม
4. จนศักดิ์ศรี คือ ถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับจากสังคม ถูกเหยียดหยาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของคนในสังคมได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค เช่น การเหยียดผิว เหยียดเชื้อชาติ เหยียดอาชีพ เป็นต้น และในที่สุดก็จะถูกผลักต้อนให้เข้าสู่มุมอับและมุมมืดของสังคม

1.8 ปัจจัยหรือสาเหตุของความยากจน

นักเศรษฐศาสตร์มักจะมองไปที่ประเด็นของความขาดแคลนเทคโนโลยี รายได้ต่ำ เงินออมต่ำ การลงทุนต่ำ แล้วก็วกกลับไปสู่ผลผลิตต่ำต่อไปอีก กลุ่มปัจจัยที่นำคนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาสนั้นมีอยู่ 4 กลุ่มปัจจัย ได้แก่ ท่าทีต่อชีวิต ปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากรของสังคมความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมและสุดท้าย คือ ระบบสวัสดิการ

1. ท่าทีต่อชีวิตท่าทีทัศนะการมองโลก มองชีวิตแต่ละคน คนที่เห็นว่าอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ถ้าใช้ความพยายามต่อสู้ ฝ่าฟัน ไม่ท้อถอย ตามหลักการผู้ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียรคนๆ นั้นก็มีโอกาสที่จะบรรเทาความยากจนต่างๆ ได้ดีกว่าคนที่ท้อถอยเหนื่อยหน่ายพ่ายแพ้ ไม่แก้ไขชีวิตไปติดบ่วงกุศลกรรมต่างๆ
2. ปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากรของสังคมการไม่มีที่ทำกิน การไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่า ฯลฯ) การขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนเทคโนโลยี ทำให้ศักยภาพการผลิตต่ำ ผลผลิตต่ำหรือรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพยิ่งผู้ที่เคยยังชีพด้วยการอาศัยน้ำและป่าธรรมชาติ เมื่อถูกตัดขาดจากสิ่งเหล่านี้ แหล่งน้ำหดหาย ป่าไม้สูญสิ้นก็ยิ่งทำให้ยากจนมากขึ้น
3. ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมคนได้เปรียบ คือ คนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีทั้งอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองกุมทั้ง “ทุน” และอำนาจทางการเมืองเป็นกลุ่มคนที่สามารถใช้กลไกตลาดและกลไกอำนาจทางการเมือง เพื่อดูดดึงผลประโยชน์สู่ตนทำให้คน

ส่วนใหญ่เสียเปรียบ เป็นที่มาของความยากจนและความด้อยโอกาสของคนจำนวนมาก เช่น น้ำก็ถูกระบบเขื่อนไฟฟ้าแย่งยิงไปให้ภาคอุตสาหกรรมในเมือง ทำให้คนชนบทที่เคยใช้ประโยชน์ได้ประโยชน์น้อยลง เป็นต้นนโยบายเน้นอุตสาหกรรมก็เป็นการทอดทิ้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรมได้รับการส่งเสริม ได้รับการเอาใจ แต่เกษตรกรรมถูกปล่อยทิ้ง ถูกละเลยให้ราคาผลผลิตตกต่ำ ขณะที่สินค้าอุตสาหกรรมกลับราคาแพงขึ้นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่ไม่เสมอภาค ทำให้เกิดความแตกต่างทางรายได้ ความแตกต่างทางรายได้ นำไปสู่ภาวะความยากจนเปรียบเทียบ (Relative poverty) ซึ่งมักจะนำไปสู่ภาวะอึดอัดขัดข้องและความขัดแย้งทางสังคม ภาวะเช่นนี้เกิดจากการผิดความคาดหวัง การมองเห็นคนร่วมสังคมกลุ่มหนึ่งร่ำรวยฉวยโอกาสได้ทุกอย่าง ขณะที่ตนเองทำไม่ได้ เพราะด้อยโอกาสด้อยอำนาจและถูกการทำ จึงรู้สึกผิดหวังต่อระบบ ไม่พอใจสังคมโดยส่วนรวม คาดหวังสิ่งใดก็มักจะเป็นไปตามคาดหวัง ขณะที่คนกลุ่มน้อยจะหวังสิ่งใดทักจะได้ตามที่คาดหวัง ความยากจรเช่นนี้จึงเป็นความยากจนรุนแรง เพราะมันเป็นทั้งความยากจนโดยพื้นฐานที่ขาดแคลนวัตถุปัจจัย (Absolute Poverty) ซ้ำเติม โดยความยากจนเปรียบเทียบ (Relative Poverty) นำไปสู่ความอึดอัดขัดข้องและความไม่สมหวังต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับคนกลุ่มอื่นๆ

4. ระบบสวัสดิการ หมายถึง การบริการสังคม เช่น การศึกษา การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย การคุ้มครองสิทธิและการดูแลความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน สวัสดิการด้านที่สองคือประกันสังคม คือ สร้างระบบหลักประกันชีวิตให้แก่ลูกจ้างหรือคนทำงานกินเงินเดือน เช่น การประกันการเจ็บป่วย ทุพพลภาพแก่ชรา การตาย การคลอดบุตร เป็นต้น และสุดท้ายคือสวัสดิการสำหรับคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เช่น คนแก่เด็กเร่ร่อน เป็นต้น

ระบบสวัสดิการเหล่านี้อาจจัดโดยรัฐ ธุรกิจเอกชน ครอบครัว และชุมชน ระบบสวัสดิการสังคมเป็นเสมือนไม้ท่อนเล็กๆ ที่ช่วยให้คนที่กำลังจะจมหน้าเกาะพยุงให้พอมีลมหายใจและตะเกียกตะกายเข้าฝั่งได้ ถ้าไม่มีระบบสวัสดิการคอยพยุงคนยากจนจำนวนมากจะมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้และจำนวนมากก็จะดิ้นรนต่อสู้และหาทางออกอื่นๆ ที่เป็นอันตรายต่อสังคมได้

ดังนั้นในสังคมที่ระบบสวัสดิการอ่อนแอก็เป็นการซ้ำเติมคนยากจน ตัดโอกาสคนยากจนด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุข ที่อยู่อาศัยและโอกาสที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอด

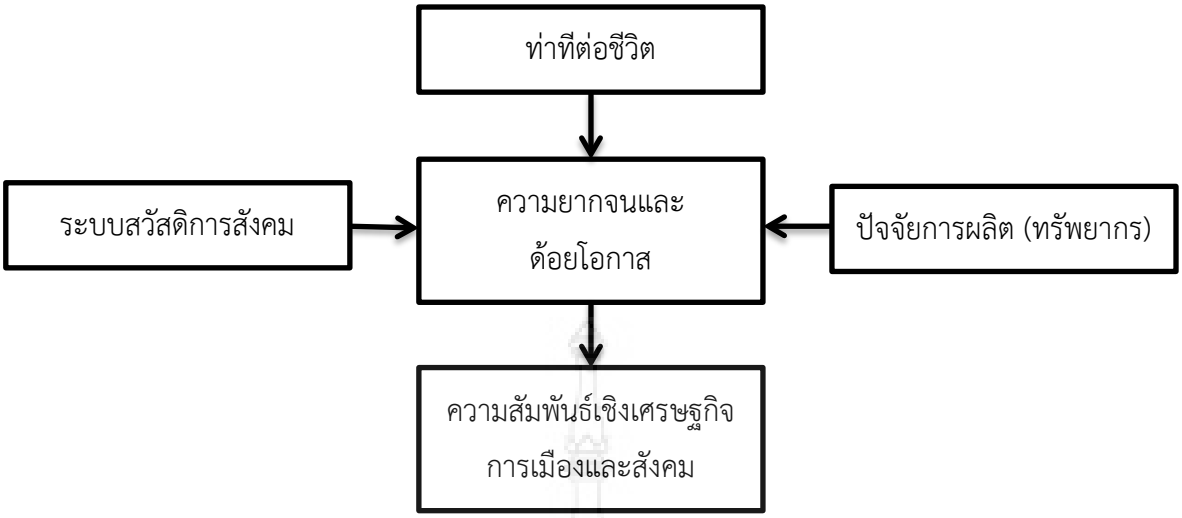

แผนภาพ 1 แผนผังปัจจัยหรือสาเหตุของความยากจน

ตารางที่7 แสดงกลุ่มปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาส

ปัจจัย	ความยากจน	สภาวการณ์
1. ผลการพัฒนาองค์รวม (แผนพัฒนาฯ ฉบับ 1–11 และทฤษฎีการพัฒนา) 2. ผลการพัฒนาชนบท 3. ระบบราชการกับการพัฒนา 4. เจตจำนงทางการเมืองต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน 5. การบริการสาธารณะในภาคชนบท 6. ความไม่เสมอภาคในสังคม 7. ความเชื่อมโยงกับโครงสร้างหน้าที่ของสังคม 8. การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก/วิสาหกิจชุมชน 9. การส่งเสริมระบบการจัดการทุนของชุมชน 10. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	1. การศึกษาเกี่ยวกับความยากจนในมิติต่างๆ 2. ตัวชี้วัดความยากจน 3. ใครคือคนยากจน 4. สาเหตุของความยากจน 5. ความหลากหลายของความหมาย คุณภาพชีวิต เส้นแบ่งความยากจน 6. แถบวัดความยากจน 7. ความเสมอตัวของการบริโภค 8. การพึ่งตนเอง	1. ด้อยโอกาส/ยอมจำนน 2. ขาดแคลน/ความไม่เพียงพอ 3. การศึกษาน้อย 4. รายได้ต่ำ/หนี้สินพอกพูน 5. ความสามารถในการปรับตัวน้อย 6. ภาวะโภชนาการต่ำ 7. สภาพการว่างงานสูง 8. ไม่ได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ 9. ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 10. ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย 11. อ่าน/เขียนไม่ได้ ไม่มีส่วนร่วมในชุมชน/การเมือง 12. อบายมุข

สมชัย จิตสุชน (2544) ระบุไว้ว่า สาเหตุความยากจนจากการระดมความคิดของตัวแทนคนยากจนและคนยากจน เมื่อวันที่ 3 – 4 กันยายน 2544 จัดโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยว่ามีทั้งหมด 4 ประการ คือ การเน้นการบริโภคทางวัตถุ การผูกขาด เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม อันเนื่องจากการพัฒนา รวมทั้งกระบวนการที่ก่อให้เกิดความ

ยากจนด้วย เช่น การส่งเสริมของภาครัฐไม่ชัดเจนหรือไม่ มีความรู้ความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงวิธีแก้ไขปัญหา การที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนา ขาดความรู้ความเข้าใจ บทสรุปการสัมมนาเชิงปฏิบัติ “ยุทธศาสตร์การลดปัญหาความยากจนจากมุมมองและการคิดร่วมกันของชาวบ้าน” วันที่ 3 – 4 กันยายน 2544 ณ วังรีรีสอร์ท นครนายก ระบุไว้ว่ารายละเอียดเหตุแห่งความยากจน มีดังนี้

1. เหตุที่มาจากระบบและสภาพแวดล้อม
    1.1 นโยบายการพัฒนาที่ผิดพลาด
        ก. สังคมเน้นการบริโภคทางวัตถุ
        ข. ระบบมีการผูกขาดตัดตอน
        ค. เทคโนโลยีทำลายทุนทางปัญญา
        ง. สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย
    1.2 กฎหมายไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา
    1.3 การกระจายทรัพยากรไม่เป็นธรรม
    1.4 การส่งเสริมภาครัฐไม่ชัดเจน
    1.5 ประชาชนไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจการพัฒนา ขาดความรู้และข้อมูล
    1.6 ภัยธรรมชาติ
    1.7 ถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบผูกขาด
    1.8 ขาดการเกื้อกูลกันในสังคม
2. เหตุจากตัวคนยากจนเอง
    2.1 อยากรวย อยากได้ เอาอย่างบริโภคนิยม
    2.2 ขาดการเรียนรู้ เข้าใจตนเอง
    2.3 ขาดการเรียนรู้ในการบริหารจัดการ
    2.4 ขาดความมั่นใจ
    2.5 ไม่พัฒนาตนเอง ติดอบายมุข
    2.6 ระบบการผลิตยิ่งทำ ยิ่งขาดทุน
    2.7 ชุมชนไม่มีการเรียนรู้คุณค่าและหาทางออกด้วยตนเอง

ถ้าหากนิยามความยากจนให้มีความหมายรวมถึงความสามารถในการผลักดันตนเองหรือบุตรหลานให้พ้นจากความยากจน จะมีความยากจนอยู่เท่าไรแน่ในสังคมไทย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การแยกความยากจนที่เข้าใจกันทั่วไป ความยากจน “ชั่วคราว” (Transient poverty) และความยากจน “เรื้อรัง” (Chronic Poverty) มีมากน้อยเพียงใดในสังคม

สมชัย จิตสุชน (อ้างแล้ว: 2544) ได้เสนอไว้ในบทความ เรื่อง ความยากจนคืออะไร และวัดได้อย่างไร ว่ายังมีคนอีกสองกลุ่มที่จำเป็นต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ

กลุ่มแรก คือ กลุ่มเกือบจน ได้แก่ คนที่มีรายได้ (หรือรายจ่าย) “มากพอ” ที่จะไม่ถูกนับเป็นคนยากจน แต่รายได้ที่ว่ามากพอนี้ “มากพอเพียงนิดเดียว” เพราะฉะนั้นถ้าหากเกิดเคราะห์หามยามร้ายขึ้นครอบครัวนี้ก็จะกลายเป็นครอบครัวคนยากจนทันที

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มเสี่ยงที่จะจน (ภาษาฝรั่งเรียก Vulnerable Groups) หมายถึง ครอบครัวที่มี “ภูมิคุ้มกันความยากจน” ต่ำ เช่น ครอบครัวเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน รับจ้างเป็นหลักในขณะที่รายได้จากการรับจ้างก็ไม่แน่นอน ดังนั้นแม้ว่าในช่วงที่มีงานรับจ้างทำจะไม่ถือว่าเป็นคนยากจน (เพราะอาจได้ค่าจ้างมากพอ) แต่เมื่อไรที่งานหมด รายได้ขาดมือก็จะกลายเป็นคนยากจนทันทีหรือครอบครัวที่มีคนทำงานหาเลี้ยงคนเดียวและมีปัญหาสุขภาพเจ็บออดๆ แอดๆ ยามใดที่ปัญหาสุขภาพรุนแรงขึ้นจนไม่สามารถทำงานเลี้ยงครอบครัวได้ต่อไปก็จะพาให้ทั้งครอบครัวกลายเป็นคนยากจนไปทันที โดยทั่วไปคนเกือบจนอาจนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของคนเสี่ยงที่จะจนด้วย

วิธีการแบ่งคนยากจนอีกวิธีหนึ่ง คือ การแบ่งความยากจนและคนยากจนออกเป็นคนยากจนชั่วคราวและคนยากจนถาวร กลุ่มหลังนี้บางที่เรียกว่า คนยากจนดักดานหรือคนยากจนเรื้อรัง

คนยากจนชั่วคราว (Transient Poor) คือ คนที่มีรายได้ รายจ่ายและชีวิตความเป็นอยู่ตกต่ำลงชั่วขณะ ทำให้กลายเป็นคนยากจน เช่น พ่อค้าแม่ค้าที่เผอิญรายได้ตกต่ำบางช่วงบางปีหรือกระทั่งชาวนาที่ปลูกไม่ได้ข้าวในบางปีหรือได้ราคาตกต่ำมาก แต่อาศัยอยู่ในที่ดินที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ คนยากจนไม่ถาวร คือ คนที่มีศักยภาพสูงที่จะหายยากจน เช่น บัณฑิตจบใหม่ คนที่ออกจากงานเดิมและกำลังหางานใหม่ เป็นต้น คนยากจนที่จนตลอดเวลาจนถาวรจนเรื้อรัง (Chronic Poor) ซึ่งอาจจะมีปัญหามาจากโครงสร้าง เรียกว่า ความยากจนโดยโครงสร้าง ส่วนอีกคำหนึ่ง คือ จนดักดาน มีความหมายใกล้เคียงกับจนถาวรและจนเรื้อรังที่ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Ultra Poor ที่น่าจะแปลว่า “จน”

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชน

เทคนิคการศึกษาชุมชน ถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการจัดการความรู้องค์กรชุมชนประกอบด้วย การจัดทำแผนแม่บทชุมชน เครื่องมือในการกำหนดยุทธศาสตร์ ตัวชี้วัดองค์กรชุมชนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและระเบียบวิธีวิจัยแบบผสาน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อบริหารจัดการความรู้ของกลุ่มองค์กรชุมชนเป้าหมาย

1. ความหมายของแผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชน คือ วิธีคิดที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ นำไปสู่เป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อว่าคนมีศักยภาพ เมื่อคนมีศักยภาพ รู้จักตนเอง รู้จักทรัพยากร โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดความรู้ที่หลากหลายร่วมกัน เกิดการร่วมคิดและกำหนดเป้าหมายการทำงานเดียวกัน เช่น เป้าหมายคือการพึ่งตนเอง การเรียนรู้จะทำให้เกิดองค์ความรู้ การให้ชุมชนได้ศึกษาวิจัยจะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่หรือการรื้อฟื้นความรู้ที่อาจจะหายไปเมื่อ 10 ปี 20 ปีคืนมา ในขณะเดียวกันก็สร้างองค์ความรู้แบบบูรณาการ โดยให้ภาคีต่างๆมาทบทวนความรู้และความรู้ใหม่ร่วมกันก็จะช่วยให้กำหนดเป้าหมายตรงกันได้ (ฉลาด จันทรสมบัติ. 2547: 21)

2. แนวคิดแผนแม่บทชุมชน

ภายใต้สภาพการพัฒนาในปัจจุบันที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการหลักทั้งด้านการศึกษา การจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดความสมดุล แม้แต่ในเรื่องการศึกษาทุกวันนี้เกิดคำถามว่า ทำไห้แล้วทำไมคนไม่พึ่งตนเอง ไม่รู้จักตนเองมากยิ่งขึ้น ถ้าถามว่าทำไมต้องทำแผนแม่บทชุมชน เพราะความเชื่อมั่นต่างๆ มันหายไปหมดแล้ว ภาครัฐเอาสิ่งต่างๆ ลงไปมากมาย แต่สิ่งต่างๆ นั่นชุมชนไม่ได้คิดเอง ทำยังไงชุมชนจึงจะเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของเขาเองแล้วปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

บทเรียนในการจัดทำแผนแม่บททำให้ทีมงานและผู้ร่วมวิจัยมีความเชื่อว่า ต้องดึงความเชื่อมั่นกลับคืนมาให้ได้ เชื่อว่าจุดเล็กๆ ในสังคมยังไม่ได้แตกทุกจุด ต้องดึงจุดเล็กๆ ที่ยังไม่แตกเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น เกิดความมั่นใจในการที่จะทำงานรวมกันระหว่างภาคีทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมด้านชุมชนและกลุ่ม/องค์กรชุมชน เพราะฉะนั้นแผนแม่บทชุมชนในความหมายของทีมงานสนับสนุนเครือข่ายองค์กรชุมชน (สค.อช.) จึงมาจากการสรุป ประสบการณ์หลากหลายของแต่ละจังหวัดพัฒนานำร่องเกิดจากการตระหนักถึงความจำเป็นต้องทำ คือ ต้องการชนะความยากจนในชุมชนและต้องการเห็นคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันให้เกิดความรู้ คือ รู้จริงในสิ่งที่ชุมชนสนใจ เมื่อมีแผนแม่บทชุมชน จะเกิดทุนต่างๆ ตามมาไม่ว่าคน ทรัพยากร ที่สำคัญ คือ เครือข่าย ซึ่งหากทำไประยะจะกลายเป็นโรงเรียนของประชาชนที่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนควรเร่งสร้างขึ้น เพราะการศึกษาตามอัธยาศัยยังไม่มีคนทำหน้าที่ชัดเจนนัก ขั้นตอนการทำจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การเรียนรู้ด้านทฤษฎี ได้แก่ การเรียนรู้จากบทเรียนที่อื่นๆ และการเรียนรู้จากการกระทำ สรุปว่าทำอย่างไรที่จะทำให้ชุมชน กลุ่มหรือภาคต่างๆ ได้เรียนรู้ได้รู้จักตนเอง เช่น ข้อมูลรายรับรายจ่ายของชุมชนไทยในปัจจุบันเป็นอย่างไร ข้อมูลโลกเป็นอย่างไร จะทำอย่างไรให้เกิดแรงกระตุ้นหรือความตระหนักรู้ ตื่นตัวและริเริ่มที่จะทำเอง เช่น ทีมงานเคยเสนอให้ชุมชนทำข้อมูลรายรับรายจ่ายเดิมของตนเองถึง 3 ครั้ง แต่ 2 ครั้งแรกไม่สำเร็จ พอครั้งที่ 3 จึงเริ่มจากสมาชิกประมาณ 12 คน มาคุยกันว่า ถ้าอยากจะได้ข้อมูลรายรับรายจ่ายที่เป็นจริงกลุ่มจะทำอย่างไร กลุ่มบอกไม่ยากให้กลุ่มไปคุยกันแล้วก็ถ่ายเอกสารแบบฟอร์มบันทึกข้อมูลไปไว้ข้างฝาบ้านของสมาชิก สมาชิกจะบันทึกรายการค่าใช้จ่ายทุกวันจากความเป็นจริง จากวันที่ 1 จนถึงวันที่ 31 และสมาชิกได้เสนอบันทึกข้อมูลให้ 3 เดือน เพื่อจะเห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ และมีรายละเอียดมากพอเชื่อถือได้

3. การวิเคราะห์ศักยภาพและกำหนดแนวทางพัฒนาตนเอง

เมื่อมีข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บโดยตนเองดังกล่าวแล้วก็จะนำมาวิเคราะห์ว่า ศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองเป็นอย่างไร กระบวนการวิเคราะห์จะทำให้คนในชุมชนรู้จักตนเองในเรื่องทุนที่มีอยู่ได้แก่ ภูมิปัญญาและจุดเด่น จุดแข็งของตนเองรู้จักจุดด้อยหรือข้อจำกัด จากนั้นให้เขาเลือกวิธีการในการที่แก้ปัญหาหรือข้อจำกัด รวมทั้งแนวทางพัฒนาส่งเสริมศักยภาพหรือของดีที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งชุมชนก็มีการกำหนดทางเลือกการพัฒนาของเขาเองโดยนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมาวางแผนเป็นแผนแม่บทชุมชน

1.2 เครื่องมือในการกำหนดยุทธศาสตร์แบบประชานิยม (ฉลาด จันทรสมบัติและคณะ. 2545: 30 - 39)

1. การระดมสมอง : จุดเริ่มต้นในการสำรวจตนเองและกลุ่ม

ไม่มีสูตรสำเร็จในการค้นหายุทธศาสตร์ แต่การกำหนดยุทธศาสตร์ด้วยวิธีใหม่ต้องเกิดจากความร่วมมือ ความสร้างสรรค์ การค้นหาและคุ้นเคยกับสภาพปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ทบทวนและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกัน วิธีการระดมสมองรูปแบบหนึ่งที่อาจประยุกต์ใช้ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ ได้แก่ การทำแผนภาพความคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชนและประชาสังคม โดยแผนภาพความคิดเป็นเทคนิคการระดมสมองที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางทั่วโลก โดยเทคนิคดังกล่าวริเริ่มโดย โทนี่ บูซาน เขาได้ตีพิมพ์เผยแพร่แนวคิดดังกล่าวในหนังสือชื่อ Using Both Side of the Brain และต่อมาแนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาและเผยแพร่ต่อโดย ปีเตอร์ รัสเซล ในหนังสือชื่อ The Brain Book ส่วนในประเทศไทย อาจารย์ชัยวัฒน์ ถิระพันธ์ เป็นผู้หนึ่งที่ทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดดังกล่าวสู่สังคม

ปรัชญาเบื้องต้นของการทำแผนภาพความคิด ได้แก่ ความคิดพื้นฐานที่ว่า เราไม่สามารถคิดและบรรยายข้อมูลต่างๆ ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนจนครบทุกซอกทุกมุม ในขณะที่ต้องจัดหรือสร้างสรรค์ประเด็นใหม่ๆ ในเวลาเดียวกัน กล่าวกันว่า ในการพูดดารบรรยายหรือการถ่ายทอดความคิดของบุคคลสู่สังคมภายนอกนั้น หากสังเกตให้ดีจะพบว่า เราสามารถสรุปประเด็นต่างๆ ของเนื้อเรื่องที่พูด โดยใช้คำหลัก (Key Words) จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจประกอบด้วยคำนามหรือคำกริยา โดยปริมาณของคำหลักเหล่านี้จะมีประมาณ ร้อยละ 10–15ของเนื้อเรื่องที่พูดทั้งหมดในขณะที่ส่วนที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 85–90มักเป็นรายละเอียดปลีกย่อย การยกตัวอย่าง

จากสำนวนไทยที่ว่า หลายหัวดีกว่าหัวเดียว นำไปสู่ความคิดที่ว่า การทำแผนภาพความคิดที่ลึกซึ้งและครอบคลุมในประเด็นต่างๆ ได้ดีจำเป็นที่จะต้องอาศัยกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลาย แต่มีเป้าหมายร่วมกัน มีความเข้าใจหรือสนใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่สึกษาตลอดจนมีใจที่เปิดกว้าง ยอมรับฟังและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นมาร่วมมือกัน ระดมสมองเพื่อคิดวิเคราะห์ข้อมูลและร่วมกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

วิธีการในการระดมสมองโดยทำแผนภาพความคิดอาจประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดให้เป้าหมายหลัก โดยผู้เขียนแผนภาพความคิดมักนิยมเขียนแนวคิดหลักในบริเวณกลางหน้ากระดาษ

2. การเขียนคำหลักๆ โดยในขณะที่ผู้เข้าร่วมกลุ่มระดมสมองอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตัวแทนของกลุ่มคนหนึ่งอาจทำหน้าที่เขียนคำหลักๆ ที่เกิดขึ้นจากประเด็นในการอภิปรายกลุ่มหรือวาดภาพที่สะท้อนความหมายของคำหลักเหล่านั้นลงไปบนกระดาษ

3. การเขียนคำหลัก สามารถเขียนได้ในมุมต่างๆ 360 องศา รอบเป้าหมาย

4. หากคำใดมีความหมายใกล้เคียงกัน คล้ายคลึงกันเกี่ยวข้องกันก็ควรนำมาเขียนไว้ใกล้ๆ กัน เพื่อที่จะได้สามารถเชื่อมโยงความเกี่ยวเนื่องกันได้ง่าย

5. เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างคำหลักต่างๆ เราอาจใช้สีต่างๆ วาดเส้นหรือลูกศรเพื่อเชื่อมโยงระหว่างคำหลักกับประเด็นเป้าหมายกลางกระดาษและเชื่อมโยงระหว่างคำหลักที่เป็นแกนในประเด็นต่างๆ เข้ากับคำอื่นๆ ที่มีผู้เสนอในการประชุมเข้าไว้ด้วยกันโดยลูกศรหรือเส้นต่างๆ เหล่านั้นเปรียบเสมือนการ

แตกกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ ซึ่งหมายความถึงการแตกประเด็นและรายละเอียดปลีกย่อยตลอดการสะท้อนให้เห็นประเด็นใหม่ๆ ที่ค้นพบเพิ่มขึ้น

ดังนั้น วิธีการดังกล่าวจะช่วยเตือนความจำของบุคคลทุกครั้งเกี่ยวกับแนวคิดหลักและรายละเอียดปลีกย่อยที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถช่วยในการหาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นที่เหมือนใกล้เคียงสอดคล้องกัน (ความคิดร่วม) ตลอดจนช่วยในการทบทวนประเด็นหลักที่ได้คิดหรือพูดไปแล้วได้รวดเร็ว เพื่อไม้ให้บุคคลต่างๆ ที่ร่วมกันแสดงความคิดหลุดจากประเด็นหรือลืมประเด็นที่สำคัญลง

2. การประยุกต์ใช้เทคนิคการบริหารคุณภาพแบบครบวงจร (TQM)

การประยุกต์ใช้เทคนิคการบริหารคุณภาพแบบครบวงจร (TQM) คือ การนำเอาองค์ประกอบที่ทำให้ลูกค้าพึงพอใจสูงสุดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งช่วยให้องค์กรสามารถที่จะควบคุมคุณภาพของสินค้าและการบริการเกี่ยวกับกระบวนการในการผลิตสินค้าหรือกระบวนการให้บริการและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่อไปนี้ (กวี ไชยศิริ. 2539: 143 - 153)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

วันรักษ์ (2531 หน้า 31) ได้สรุปรูปแบบการพัฒนาชนบทที่ดำเนินการกันอยู่ในประเทศไทยไว้ดังนี้คือ

1. การพัฒนาชนบท โดยเน้นการพัฒนาการเกษตร การพัฒนาชนบทตามแนวคิดนี้มาจากฐานคิดที่ว่า คนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกร การพัฒนาการเกษตรจึงมีความหมายเท่ากับการพัฒนาชนบท จุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนาชนบทแนวนี้ คือ การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งจะทำให้รายได้ของเกษตรกรในชนบทดีขึ้นด้วย
2. การพัฒนาชนบทด้วยการพัฒนาชุมชน มีหลักการที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) หลักการช่วยตัวเอง 2) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้มากที่สุด 3) ยึดหลักการใช้ประชาชนมีส่วนร่วม 4) ใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอกเข้าไปปฏิบัติงานในชุมชนในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง
3. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เป็นการผนึกกิจกรรมการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยการพัฒนาในด้านต่างๆ ให้ผสมผสานกลมกลืนกันไปพร้อมๆ กัน และเน้นถึงความสัมพันธ์ต่อเนื่องเกื้อกูลกันของปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานพัฒนาชนบท
4. การพัฒนาชนบทแบบมุ่งเฉพาะกลุ่มผู้ยากจน การพัฒนาชนบทแนวนี้เน้นว่า ผลประโยชน์ของการพัฒนาจะต้องให้ถึงมือประชาชนที่มีฐานะยากจนให้มากที่สุด มีวิธีการดำเนินการพัฒนาโดยการกำหนดพื้นที่เป้าหมายและกลุ่มบุคคลเป้าหมายของการพัฒนา

เบลโล และคณะ (2542) กล่าวว่า มาตรการที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาชนบท คือ การขยายสินเชื่อให้ชาวบ้านมากขึ้น และการเพิ่มโครงการสาธารณูปโภคในพื้นที่ชนบทให้มากขึ้น การให้สินเชื่อกับการลงทุนทางด้านการเกษตรมีปริมาณเพิ่มขึ้นจริงๆ ส่วนใหญ่จะผ่านธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งธนาคารพาณิชย์ต้องทำตามกฎหมายในการผันเงินอย่างน้อยร้อยละ 13 ของการลงทุนสู่ภาค

การเกษตร ซึ่งจากการศึกษาพบว่า โครงการดังกล่าวไม่เอื้อต่อการเกษตรแบบยังชีพของเกษตรกรรายย่อย หากแต่มีขึ้นเพื่อเร่งขยายการเกษตรแบบทุนนิยมเชิงพาณิชย์มากกว่า

อานันท์ (2544) กล่าวว่า กระบวนการที่เรียกว่า การพัฒนากระแสหลักในสังคมไทยแท้ที่จริงแล้วมีเพียงแนวทางเดียว คือ ความพยายามเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยม ซึ่งมักถูกโฆษณาให้ดูประหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดีเสมอทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น และข้อสรุปที่พบจากการวิจัยฟ้องว่า ระบบทุนนิยมในสังคมไทย ไม่ว่าจะเรียกว่าทุนนิยมล้าหลัง ทุนนิยมพึ่งพา หรือทุนนิยมอะไรก็แล้วแต่ได้ก่อให้เกิดลักษณะขัดกัน (Contradiction) หรือลักษณะวิกฤตแก่สังคมไทยหลายประการ ซึ่งอาจจะสรุปรวมได้ว่า เป็นลักษณะของความด้อยพัฒนานั่นเอง ลักษณะดังกล่าวเป็นผลโดยตรงจากนโยบายของรัฐ และโครงสร้างตลาดที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งการวิจัยแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง พยายามจะนำเสนอข้อวิวาทะ หรือข้อโต้แย้ง เพื่อจะได้เข้าใจรากเหง้าของปัญหาการพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะสำคัญๆ เกี่ยวโยงกันอยู่ 6 ประการ คือ

ประการแรก ความเลื่อมล้ำทางสังคม ซึ่งเป็นลักษณะขัดกันที่สำคัญของการพัฒนาแบบทุนนิยมในสังคมไทย เนื่องจากการดำเนินการบนหลักของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเน้นเมืองมากกว่าชนบท เน้นผู้มีทุนมากกว่าชาวนาขนาดเล็ก ทำให้มีคนส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา ขณะที่คนส่วนใหญ่นอกจากไม่ได้รับประโยชน์แล้วยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของตลาดจนต้องล้มละลาย ลักษณะเช่นนี้เองได้เป็นสาเหตุของความรุนแรงในสังคม

ประการที่สอง การพึ่งพาภายนอก เป็นลักษณะขัดกันอีกประการหนึ่งของการพัฒนาที่อาศัยตลาดเป็นศูนย์กลาง ที่เห็นได้จากการเพิ่มทุน และความรู้จากภายนอกสังคมมาทดแทนระบบการผลิตเดิม และละเลยการปรับปรุงศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ทำให้ต้องพึ่งพาทุนและความรู้จากภายนอกมากขึ้น

ประการที่สาม การไร้ศีลธรรมและจิตใจ เป็นลักษณะการด้อยพัฒนาแบบทุนนิยมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมองความสัมพันธ์ทางสังคมแต่เพียงในแง่ของเหตุผลที่มีเศรษฐกิจเป็นหลัก เห็นวัฒนธรรมเป็นเพียงสินค้าชิ้นหนึ่งที่จะขายให้แก่ผู้ให้ราคาสูงสุดเท่านั้น ความรู้สึกทางศีลธรรมและจิตใจจะมีค่าอยู่บ้างก็ตรงที่ช่วยลดต้นทุนการผลิต ลักษณะเช่นนี้ทำให้มือใครยาวสาวได้สาวเอา โดยไม่คำนึงถึงความยุติธรรม

ประการที่สี่ การไม่มีส่วนร่วม คือ การที่ชุมชนหรือท้องถิ่นไม่มีส่วนในการควบคุมทรัพยากร วัฒนธรรม และสถาบันทางสังคมของตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ทำให้ปัจเจกชนที่มีทุนสามารถประมูล หรือใช้อิทธิพลเข้าควบคุมหาประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้

ประการที่ห้า การทำลายสภาพแวดล้อม เป็นลักษณะการด้อยพัฒนาในการพัฒนาเข้าสู่ระบบตลาดของสังคมไทยอีกประการหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาดังกล่าวไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการของการพัฒนาประสิทธิภาพโครงสร้างและปัจจัยการผลิต ตรงกันข้ามกับส่งเสริมพัฒนาด้วยการทำลายสภาพแวดล้อม นั่นคือการตักตวงเอาทรัพยากรธรรมชาติไปขายโดยไม่ยอมลงทุน และเพื่อขยายที่เพาะปลูกในการผลิตสินค้าเข้าสู่ตลาด

ประการที่หก การเน้นทิศทางเดียว เป็นลักษณะขัดกันอีกประการหนึ่งของการพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งเกิดจากลักษณะของการพัฒนาที่มุ่งจะควบคุม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ลงทุนสูงสุด ทำให้มุ่งไปในทิศทางเดียว

เป็นลักษณะทั่วไป โดยไม่สนใจทางเลือกอื่นๆ ของท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น การพยายามจะใช้นโยบายเดียวสำหรับการพัฒนาทั่วประเทศ ในลักษณะที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน (Standardization) หรือการเน้นการปลูกพืชชนิดเดียวขนาดใหญ่ ซึ่งมีผลในการทำลายความริเริ่มที่หลากหลายของท้องถิ่น

อภิชัย (2539) กล่าวว่า การดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม เริ่มมีขึ้นในปี พ.ศ. 2518 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับปรุงสิทธิและการถือครองที่ดิน ตลอดจนมุ่งพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม ปรับปรุงทรัพยากรและปัจจัยการผลิต รวมทั้งการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ด้วย ในการดำเนินงานนั้นสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจะรับผิดชอบด้านการปรับปรุงสิทธิและการถือครองที่ดิน รวมทั้งจัดแหล่งน้ำและการปรับปรุงถนน ส่วนงานพัฒนาอื่นๆ ได้ประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของตนเองอย่างถูกต้องตามกฎหมายตลอดไปตามขนาดและความจำเป็นของเกษตรกรรมนั้นๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาพื้นที่ ปรับปรุงก่อสร้างถนน แหล่งน้ำ สาธารณูปโภคต่างๆ และส่งเสริมอาชีพให้กับเกษตรกร เพื่อให้มีรายได้และสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น (การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2545) โดยการประสานงานโครงการช่วยเหลือจากส่วนราชการอื่น เป็นการดำเนินงานที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (ส.ป.ก.) ได้ประสานงานกับส่วนราชการอื่นให้เข้ามาดำเนินงานให้การสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร พัฒนาการผลิต และเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ได้แก่ โครงการส่งเสริมการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นโตเร็วเพื่อกระจายรายได้ให้แก่เกษตรกร โดยให้พันธุ์กล้าไม้แก่เกษตรกรนำไปปลูกในพื้นที่ของตนเอง เช่น มะม่วง ขนุน ไผ่ตง มะขามหวาน ลำไย สะเดา และส้มเขียวหวาน เกษตรกรเข้าร่วมโครงการในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ นครปฐม นครนายก นครพนม ลำพูน และพิจิตร (กองวิชาการและแผนงาน, 2532) ซึ่งในส่วนของบ้านโป่งรูก็ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกมะม่วงเช่นเดียวกัน

จากแนวคิดการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาชนบทที่ผ่านมานั้นเป็นการพัฒนาที่สนองตอบระบบทุนนิยม โดยการพยายามที่จะเพิ่มการผลิตทางการเกษตร เพื่อนำทรัพยากรและผลผลิตที่ได้ไปสนองตอบต่อการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม โดยการส่งออกเพื่อนำรายได้มาพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานของประเทศภายใต้นโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหนี้สิน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหนี้สิน

พฤกษ์ (2543) กล่าวว่า การเป็นหนี้ของเกษตรกร มีสาเหตุสำคัญมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การเป็นหนี้ โดยจำแนกความเปลี่ยนแปลงได้เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้คือ

ขั้นตอนที่หนึ่ง การพังทลายของเศรษฐกิจแบบยังชีพ ในอดีตชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยพึ่งพาธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารและปัจจัยสี่ พร้อมกับมีการแลกเปลี่ยนสินค้าจำเป็นที่ผลิตไม่ได้กับชุมชนอื่นๆ แต่วิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพได้ถูกทำลายจากการขยายอำนาจของรัฐ ภายใต้

มาตรการที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การเก็บภาษี 2) การควบคุมทรัพยากรของรัฐ 3) การส่งเสริมเกษตรเชิงพาณิชย์

ขั้นตอนที่สอง การพึ่งพาทุนและตลาด เมื่อเข้าสู่การผลิตในระบบตลาด ชาวบ้านต้องอยู่ในภาวะเสียเปรียบ เพราะในระบบนี้มี “ทุนการผลิต” เป็นปัจจัยชี้ขาดของอำนาจต่อรอง หมายความว่า ผู้ใดที่สามารถควบคุมปัจจัยทุน ก็จะสามารถควบคุมการผลิตและการกำหนดราคาผลผลิตในตลาดได้ ในทางตรงกันข้ามฝ่ายที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยทุน ก็ต้องไปซื้อหา เช่า หรือกู้ยืม จึงตกอยู่ในภาวะพึ่งพาและถูกกำหนด

ขั้นตอนที่สาม การพึ่งพาแหล่งทุน เมื่อเกษตรกรไม่มีความสามารถในการสะสมทุน ในขณะที่ต้องใช้เงินทุนในการผลิตมากขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาแหล่งสินเชื่อเพื่อการผลิต

ขั้นตอนที่สี่ การตกอยู่ในภาวะล้มละลาย ในภาวะที่ไม่สามารถสร้างรายได้จากการผลิตพร้อมกับหนี้สถาบันการเงินที่มีดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นในอัตราทวีคูณ ทำให้เกษตรตกอยู่ในภาวะล้มละลายหมดหนทางจะชดใช้หนี้ เกษตรกรที่พอมีที่ดินก็ต้องขายที่ดินเพื่อใช้หนี้ หรือไม่ก็ถูกเจ้าหนี้ยึดไป บางส่วนหันหน้าเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้าง บ้างก็เข้าสู่อาชีพผิดกฎหมายเป็นปัญหาของชุมชนและสังคมต่อไป

ศิวาพร (2545) อ้างถึงสามารถ (2536) ซึ่งเห็นว่า สาเหตุที่เกษตรกรมีหนี้สินค้างชำระทั้งส่วนราชการและ ธ.ก.ส. นั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาเกิดจากส่วนราชการ เช่น การเร่งรีบดำเนินงานเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลขาดงบประมาณสนับสนุนให้ด้านต่างๆ ที่จำเป็น ขาดการประสานงานที่ดี มีการให้สินเชื่อซ้ำซ้อน หรือพนักงานไม่สันทัดในการให้สินเชื่อเกษตรกร
2. ปัญหาเกิดจากโครงการไม่เหมาะสมในทางปฏิบัติ เช่น สภาพพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เหมาะสมที่จะทำการเกษตร สินเชื่อที่จัดไว้ไม่เพียงพอ
3. ปัญหาจากเหตุสุดวิสัย เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยพิบัติ หรือผลผลิตการเกษตรตกต่ำเกินกว่าที่คาดหมาย
4. ปัญหาเกิดจากเหตุสุดวิสัยในตัวเกษตรกร เช่น ตาย วิกลจริต
5. ปัญหาเกิดจากความรู้ ความเข้าใจของเกษตรกร และการอธิบายให้ความกระจ่างในสาระสำคัญของโครงการของเจ้าหน้าที่ที่ให้เกษตรกร เช่น เกษตรกรเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการคลาดเคลื่อน โดยคิดว่า วัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่ได้รับตามโครงการเป็นสิ่งของ ซึ่งรัฐบาลให้ฟรีโดยไม่ต้องชำระเงินคืน และมีเกษตรกรเป็นจำนวนมากที่ใช้เงินกู้ผิดวัตถุประสงค์โดยจงใจบิดพลิ้ว

จากการศึกษาความถนัด (2527) พบว่า จุดเริ่มต้นของการก่อหนี้เริ่มมาจากความยากจน โดยมีปัจจัยหลายอย่างเป็นตัวแปร ได้แก่ ที่ดินถือครองเพื่อการเกษตรน้อย รายได้ต่ำ ผลผลิตที่ได้ไม่พอเพียงต่อการบริโภค ประกอบกับสภาวะทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อระบบการผลิตเกษตรกรรม และขาดทุนรอนในการผลิต และจากการศึกษาของนวลพร (2529) พบว่า ชาวบ้านมีพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ไม่สมเหตุสมผล จึงทำให้รายได้

ไม่เพียงพอกับรายจ่าย บางรายมีหนี้ค้างชำระ บางรายประสบกับภาวการณ์ผลิตทางการเกษตรตกต่ำ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติอย่างฉับพลัน เช่น ฝนแล้งไม่สามารถเพาะปลูกได้ตามปกติ จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านจำเป็นต้องก่อหนี้สินขึ้น

อุทัยวรรณ (2543) พบว่า ศึกษาของสาเหตุที่ก่อให้เกิดหนี้ค้างชำระมี 2 ปัจจัยใหญ่ๆ คือ

1) ปัจจัยภายนอก คือ ปัจจัยที่ลูกหนี้ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ นโยบายของธนาคาร อัตราดอกเบี้ย การเกิดภัยธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อรายได้ของผู้กู้และการชำระหนี้ในที่สุด

2) ปัจจัยภายใน คือ ปัจจัยที่เกิดจากตัวผู้กู้เอง เช่น การใช้เงินผิดวัตถุประสงค์ ใช้จ่ายเกินตัว การเจ็บป่วย การได้รับอุบัติเหตุ การถูกเลิกจ้าง การลดเงินเดือน เป็นต้น

คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ (2533) เห็นว่า โดยปกติแล้วเกษตรกรไทยต้องเสี่ยงในการประกอบอาชีพตามลำพังอยู่แล้ว ไม่ว่าจะทำการเกษตรโดยเลือกตัดสินใจด้วยตนเองหรือดำเนินการตามการส่งเสริมของรัฐบาล ซึ่งปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงในรายได้ฟาร์ม ได้แก่

1. ปัจจัยด้านการผลิต ได้แก่ ที่ดินทำกิน แหล่งน้ำ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ปุ๋ย ฯลฯ
2. ปัจจัยด้านการตลาด ได้แก่ พ่อค้าคนกลาง ข่าวสารการตลาด กลไกของรัฐ เงินทุน ฯลฯ
3. ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ การศึกษา การสาธารณสุข
4. ปัจจัยด้านการเมือง ได้แก่ ความต่อเนื่องในด้านนโยบาย ความไม่ยืดหยุ่นของนโยบาย
5. ปัจจัยอื่นๆ เช่น ตัวเกษตรกรเอง

นอกจากนี้ได้กล่าวถึงลักษณะการเป็นหนี้ของเกษตรกร ซึ่งจำแนกตามแหล่งของเจ้าหนี้ได้ดังนี้ คือ

1. การเป็นหนี้สถาบันการเงินในระบบ เริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กำหนดให้ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความร่วมมือในการจัดบริการสินเชื่อการเกษตรขึ้น โดยให้มีอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าการปล่อยสินเชื่อประเภทอื่นๆ ได้แก่ ธนาคารพาณิชย์ ธ.ก.ส. ซึ่งรวมถึงสถาบันเกษตรกรที่ ธ.ก.ส. ให้กู้เพื่อทุนให้สมาชิกกู้ยืม
2. การเป็นหนี้นอกระบบ ซึ่งเจ้าหนี้ ได้แก่ พ่อค้า นายทุน และผู้ให้กู้อื่นๆ ที่มิใช่สถาบันการเงินในระบบ สินเชื่อนอกระบบมีหลายรูปแบบ นับตั้งแต่การกู้ยืมในรูปของเงินสด กู้ยืมปุ๋ยเพื่อใช้ในการผลิต กู้ยืมยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช กู้ยืมข้าวเปลือกมาใช้ทำพันธุ์ กู้ยืมข้าวและสินค้าอุปโภคมาใช้ในการบริโภค การซื้อสินค้าผ่อนส่งหรือการนำทรัพย์สินที่มีค่าไปจำนอง จำนำ
3. การเป็นหนี้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานอื่นๆ ที่มิใช่สถาบันการเงิน ซึ่งเกษตรเป็นหนี้ตามโครงการต่างๆ เนื่องจากรัฐบาลทั้งในอดีตและปัจจุบันมีนโยบายที่จะเร่งรัดพัฒนาการเกษตรและสนับสนุนให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและมีราคาเป็นธรรม จึงทำให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรมีโครงการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานโดยตรง หรือร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ลักษณะของโครงการเหล่านี้จะให้แก่เกษตรกร

หรือกลุ่มเกษตรกรโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นสินเชื่อด้านวัสดุการเกษตร เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช และเครื่องจักรกลการเกษตร

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า สาเหตุของหนี้สินนั้นแบ่งออกเป็น 2 ปัจจัยใหญ่ คือ ปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ เช่น นโยบายหรือโครงการการพัฒนาจากภาครัฐ สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ภัยธรรมชาติ หรือว่าผลผลิตตกต่ำเกินกว่าที่คาดหมาย ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ การบริหารจัดการ การวางแผนของเกษตรกรเองในเรื่องของการลงทุนและการใช้จ่ายต่างๆ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการหนี้สิน

จากการจัดเวทีวิทยุชุมชน เรื่องแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ในวันที่ 26 สิงหาคม 2543 ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดลำพูน สถาบันวิจัยหริภุญชัย (2543) ได้ประมวลข้อเสนอแนะเรื่องแนวทางการจัดการและแก้ไขปัญหาหนี้สินไว้ดังนี้ ในระดับครอบครัวหรือชุมชนจะต้องลด/งด ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ลดค่านิยมด้านการใช้จ่าย การกินอยู่ การทำบุญทำทาน ต้องพัฒนาคน คือ สอนให้คนเป็นคน สอนให้รู้จักประหยัด รู้จักอดออม และควรจะหันมาทำการเกษตรพึ่งตนเอง ส่วยในระดับประเทศนั้น รัฐควรช่วยเหลือด้านการศึกษา ควรจะมีการปฏิรูประบบการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง และสาธารณสุข ฯลฯ และควรส่งเสริมการประกันราคา ประกันการผลิต การตลาด ในส่วนของพฤกษ์ (2543) มองว่า ต้องมีการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาภาคการเกษตรกรรม ให้มีความเข้มแข็งในการผลิตและการค้า พร้อมกับสร้างตลาดทางเลือกในหลายระดับ โดยแนวทางดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตร เพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าและเป็นการขยายตลาดให้กว้างขึ้นพร้อมๆ กับการขยายตลาดภายในและต่างประเทศไปพร้อมๆ กัน
2. เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร ให้มีความสามารถในการควบคุมปัจจัยการผลิตและต้นทุนการผลิต และมีอำนาจในการต่อรองในการขายสินค้ามากขึ้น
3. ส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก ทั้งในลักษณะการเกษตรแบบยังชีพ และการเกษตรที่ปลอดภัยต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมแบบต่างๆ
4. ส่งเสริมอาชีพอื่นๆ ในชนบทเพื่อเป็นทางเลือกในการหารายได้แก่ชาวบ้าน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การจัดการหนี้สินนั้นต้องเริ่มจากตัวเองและครอบครัวก่อนในเรื่องของการลดพฤติกรรมฟุ่มเฟือย ต้องมีการบริหารและการวางแผนในการใช้จ่ายการลงทุน และต้องมีการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม หรือองค์กรเกษตรกร ในส่วนของนโยบาย หรือโครงการพัฒนาต่างๆ จากภาครัฐนั้นต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร และเมื่อดำเนินการแล้วจะต้องมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ (2531) อ้างโดย นุชจรินทร์ (2541) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาใดๆ ก็ตาม หากประชาชนไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินการปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว กิจกรรมนั้นก็มิอาจสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าหากว่าประชาชนมีความรู้สึกความเข้าใจในกระบวนการอย่างถ่องแท้ และสามารถมองเห็นและคาดหวังในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน รวมทั้งการได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอจนเกิดความตระหนักในปัญหาของตนเองและหาทางแก้ไขเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง จนตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนของกิจกรรมและช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน

ภูมิธรรม (2527 หน้า 34) ได้สรุปไว้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง จัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตนเอง และได้นำเสนอทางปฏิบัติ เพื่อจะให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ดังนี้

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์กรจากภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นหรือเสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมการพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือ ต้องคำนึงถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัดทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหาหรือแก้ไขปัญหาอย่างไม่ถูกจุด การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงต้องครอบคลุมถึงการกระจายและการสื่อสารข้อมูล เพื่อพัฒนาการรับรู้และขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนด้วย

จากความหมายและแนวทางดังกล่าวข้างต้นนั้น ภูมิธรรม ยังได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

1. กลไกการพัฒนาต้องเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในงานพัฒนา
2. เป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนเพื่อการพึ่งตนเองไม่ใช่พึ่งรัฐหรือองค์กรพัฒนาจากภายนอก
3. กระบวนการพัฒนาต้องยึดหลักลงสู่บนมากกว่าบนสู่ลง

นอกจากนี้ อคิน (2531 หน้า 49) ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานพัฒนาว่ามีด้วยกัน 5 ระดับ คือ การค้นหาปัญหาและจัดระดับความสำคัญของปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา ค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา ดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและการประเมินกิจกรรมการพัฒนา
จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับตัดสินใจตั้งแต่ต้นถึงจะประสบผลสำเร็จ คือ ตั้งแต่เริ่มคิด ดำเนินการ ทบทวน รับผลการพัฒนา รวมถึงการสรุปผลด้วย เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน เพราะว่าชุมชนเป็นผู้ที่รู้ปัญหาของชุมชนดีที่สุด รู้ว่าอะไรเหมาะสมกับชุมชนของตนเองและเป็นผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

นันทวดี (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรู้ ทักษะ ความเชื่อ เจตคติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่หรือจะเป็นในอนาคตเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคม เทคดนโลยี องค์ความรู้ เศรษฐกิจ การเมือง และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ย่อมแสดงว่าได้มีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเรียกว่า “กระบวนการเรียนรู้” ดังที่กล่าวว่า “ไม่มีใครเรียนจบ” และการเรียนรู้นั้นเกิดได้หลายวิธี

ปริชาติ และคณะ (2543) อ้างถึงคณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน ซึ่งเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นั้นเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการแก้ปัญหาและสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้ เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแล้วสมาชิกนำกลับไปลงมือปฏิบัติแล้วกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน และหาแนวทางต่อไปอีก กระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำๆ นี้ เท่ากับเป็นการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม และผลพวงจากการเรียนรู้จากปัญหาจริงดังกล่าว ยังช่วยแก้ไขปัญหาพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรม

พรพิไล (2532) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนที่สำคัญให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการอันมีฐานรากจากประสบการณ์และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้กับการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว และสีลาภรณ์ (2539) อ้างถึงประเวศ (2538) ซึ่งกล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชนทำให้เกิดการรวมตัวกัน ทำให้มีการจัดการ ทำให้คนเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาต่างๆ นอกจากนี้สีลาภรณ์ ยังได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังนี้

1. กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นวิพากษ์ วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน
2. การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องราวของความพยายามที่จะหาแก้ไขปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้วสามชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังกลุ่มหรือไม่ เมื่อมีการทดลองตามแนวทางที่ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้วได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญยอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการคิด – ทำ – ทบทวนวิเคราะห์ – ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มและชุมชน
3. การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้ที่พยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจังไม่ได้หมายความเพียงการยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาของตนเองได้ อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรม เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง
4. การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์แนวราบมากกว่าแนวดิ่ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์เป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายคลึงกัน มีความสนใจหรือการทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และพึ่งตนเองได้และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงแนวทางแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อศึกษาถึงสภาวะหนี้สิน กระบวนการสู่การเป็นหนี้ เงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนาผู้ผลิตข้าวในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

หลังจากนักวิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานใน 4 จังหวัด คือ พื้นที่อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่อำเภอพยัคฆภูมิ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีษะเกษ และอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่นำร่องในการแก้ไขปัญหาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทในด้านต่างๆ เชิงลึกของพื้นที่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ตามกรอบข้อมูลของโครงการ

ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งปรับปรุงมาจากขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของฉลาด จันทรสมบัติ (2550:54) โดยเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning) มากำหนดขั้นตอนการดำเนินงานศึกษาค้นคว้า โดยแบ่งขั้นการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษารวบรวมงานเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ต.ค.–พ.ย. 2557) การศึกษาจากข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหาชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือ การปฏิบัติให้เป็นจริง โดยการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมปฏิบัติตามแผนและปรับปรุง (ธ.ค. 2557 – ม.ค. 2558)

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล เพื่อทำการสรุปสะท้อนผล (ก.พ. 2558 – มิ.ย. 2558)

ขั้นตอนที่ 4 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ก.ค. – ธ.ค. 2558)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการหาค่าความสอดคล้อง จากคำตอบและสรุปเชิงพรรณาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) ตามแบบสอบถามเชิงโครงสร้าง สำหรับกลุ่มตัวอย่าง ครัวเรือนเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ในจังหวัดร้อยเอ็ด ในเขตพื้นที่อำเภอโพนทรายและชาวนาในจังหวัดมหาสารคาม ในเขตพื้นที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ และอำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

1. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากเครื่องมือทุกประเภท
2. จำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัย
3. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดระบบการทำงาน เพื่อให้เห็นพัฒนาการการดำเนินงานและสังเคราะห์ วิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายและประเด็นที่มีการวิจัย ข้อมูลที่วัดได้ใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย (X)

มาประกอบการศึกษาในส่วนของเชิงปริมาณและตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าในเชิงคุณภาพ

4. นำเสนอผลงานวิจัย โดยการเขียนรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้ 1) บทนำ 2) เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3) วิธีดำเนินวิจัย 4) ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 5) สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

แหล่งข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเภทของแหล่งข้อมูลออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่สามารถนำมาสนับสนุนจากการวิจัยในครั้งนี้

2. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการศึกษาจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ วิเคราะห์ชุมชน การสัมภาษณ์ การสังเกต โดยมีแหล่งผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ คือ พัฒนากรชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์

ขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัยในรอบระยะเวลาของปีงบประมาณ 2558 โดยเริ่มทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาเครื่องมือวิจัย รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2557 – กันยายน 2558 และผู้วิจัยได้มีการขยายเวลาในการทำการวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ของงานวิจัย สำหรับการเก็บข้อมูลนั้นได้ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมช่วงเดือนกุมภาพันธ์–เดือนธันวาคม 2559

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 7 ประชากรในการวิจัย

จังหวัด	อำเภอ	จำนวนประชากร(คน)
ร้อยเอ็ด	โพนทราย	27,657
มหาสารคาม	พยัคฆภูมิพิสัย	96,738
สุรินทร์	ท่าตูม	97,390
ศรีษะเกษ	ราษีไศล	20,857
รวม		242,742

ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จากขนาดของประชากรตามขอบเขตที่กำหนด สามารถคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของ Taro Yamane ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 242,742 คน ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ความคลาดเคลื่อน ± 5% ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ควรเก็บข้อมูลดังนี้

$$M = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

$$= \frac{242,742}{1+ (242,742)(0.05)^2}$$

$$= 400 \text{ คน}$$

M คือ ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N คือ ขนาดของประชากร

E คือ ความคาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นได้

ผลจากการคำนวณได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง 400 คน

การเลือกตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้การเลือกตัวอย่างประเภทไม่อาศัยความน่าจะเป็นด้านเทคนิค การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากสถิติข้อมูลแผนที่ความยากจนในภาพรวมของมิติรายได้ จังหวัดในกลุ่มชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ประชากรมีรายได้ที่ติดอันดับจังหวัดยากจน ที่มีรายได้ต่อคนต่อเดือนน้อยที่สุดคือ การแบ่งจำนวนขนาดกลุ่มตัวอย่าง 400 ครัวคนแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ตามพื้นที่ของครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ดังตารางต่อไปนี้

กลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 8 สัดส่วนตัวอย่างจากประชากร

จังหวัด	อำเภอ	สัดส่วน(ร้อยละ)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
ร้อยเอ็ด	โพนทราย	12	48
มหาสารคาม	พยัคฆภูมิพิสัย	39	156
สุรินทร์	ท่าตูม	40	160
ศรีษะเกษ	ราษีไศล	9	36
รวม		100	400

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คือ แบบสอบถามจำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับรายได้และค่าใช้จ่าย

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับการออม

ส่วนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับสินทรัพย์และหนี้สิน

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

3. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แบบจัดที่สร้างขึ้นและปรับเพื่อทำการหาคุณภาพของเครื่องมือดังนี้

3.1 การหาความเที่ยง (Validity)

ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของแบบวัด (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของแบบวัดแต่ละฉบับที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาใหม่หรือปรับปรุงใหม่ว่ามีเนื้อหาครอบคลุมความนิยามปฏิบัติการ และภาษาสำนวนของข้อความเหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่างหรือไม่ แล้วจึงนำมาปรับปรุงแก้ไขแบบวัดฉบับสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้จริง

3.2 การอ่านค่าอำนาจจำแนกรายข้อ (Item Discrimination)

การหาค่าอำนาจจำแนกของแบบวัดที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้นำแบบวัดไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จากนั้นนำมาวิเคราะห์หาค่าสัมฤทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนของข้อคำนามแต่ละข้อกับคะแนนรวมทั้งฉบับ ซึ่งไม่รวมคะแนนของข้อคำถามที่กำลังวิเคราะห์ (Item total coreration) แล้วเลือกเฉพาะข้อที่มีความสัมพันธ์ลูกโซ่เป็นแบบวัด (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2531)

3.3 การหาความเชื่อมั่น (Reliability)

การหาความเชื่อมั่น เป็นแบบวัดที่ใช้ในการวิจัยนี้ จะใช้หลังจากที่ทำการวิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนกรายข้อแล้ว โดยเลือกเฉพาะข้อที่มีนัยสำคัญ นำมาหาค่าความเชื่อมั่นด้านสัมประสิทธิ์แอลฟ่า (Alpha Coefficient) (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, 2554)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การค้นคว้า จากเอกสารข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมไว้แล้ว จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีอยู่เป็นลายลักษณ์อักษร

2. การสัมภาษณ์ (Interview) คือ การสนทนาซักถามอย่างมีจุดหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องที่ต้องการ เป็นการถามตอบกันโดยตรง หากมีข้อสงสัยหรือเข้าใจไม่ชัดเจน ก็ทำความเข้าใจชัดเจนทันที การวิจัยในครั้งนี้เป็นการแบ่งการสัมภาษณ์เป็น 2 แบบ คือ

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ใช้คำถามในการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง มีวิธีการคล้ายๆ กับการพูดคุย

2.2 การสัมภาษณ์ผู้ใช้ข้อมูลหลัก (Key-Information Interview) เป็นการซักถามบุคคลที่ผู้วิจัยเลือกขึ้นมา เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษ และเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ผู้รู้ในชุมชน และผู้นำชุมชน

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตการณ์ในขณะที่ดำเนินการวิจัยจากการสัมภาษณ์ การจัดประชุมปฏิบัติการ

4. การรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยการเข้าร่วมพูดคุยจากกลุ่มเกษตรกรจาก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนี้ในระบบและกลุ่มหนี้นอกระบบ โดยคัดเลือกจากจังหวัดที่มีรายได้น้อยที่สุด คือ จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดมหาสารคาม จากการสำรวจตัวชี้วัดในแผนที่ความยากจนในภาพรวม มิติรายได้ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า จังหวัดร้อยเอ็ดพื้นที่อำเภอโพนทราย ตำบลยางคำ ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 2,619 บาทและจังหวัดมหาสารคาม พื้นที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 2,170 บาท โดยจะเชิญตัวแทนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ร่วมกับผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมด้วยประมาณ 6-10 คน เพื่อศึกษาจากมุมมองของผู้เข้าร่วมโครงการในการให้ความช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาหนี้สินแก่เกษตรกรและศึกษาจากมุมมองของเกษตรกร เพื่อนำมาวิเคราะห์กระบวนการและผลลัพธ์ของโครงการ

5. การจดบันทึก เพื่อป้องกันการลืมและความคลาดเคลื่อนของข้อมูล ทั้งนี้การจดบันทึกยังช่วยให้ผู้วิจัยเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนข้อมูลต่อไป

6. การบันทึกภาพ เหตุการณ์และกิจกรรมต่างๆ ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและเก็บจากระบบข้อมูลเอกสาร จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอกสารข้อมูลในการศึกษาประวัติชุมชน การจัดเวทีเสวนาในการวิเคราะห์ชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการ การสังเกตทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การจดบันทึกต่างๆ ในระหว่างการศึกษาวิจัย เทคนิคและวิธีผสมผสานนี้ช่วยให้ผู้วิจัยทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชนได้มากในมุมมองหลากหลาย

5. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

โดยการศึกษาคุณสมบัติพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง โดยการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคและการออมไว้ในยามฉุกเฉินของครัวเรือนภายใต้ความไม่แน่นอนของรายได้ จากครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยใช้สถิติเชิงพรรณา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย จำแนกตามระดับรายได้ครัวเรือน สำหรับการคำนวณค่าเฉลี่ยของข้อมูลจะถ่วงน้ำหนักด้วยจำนวนสมาชิกในครอบครัว และนำเสนอข้อมูลในรูปของอัตราร้อยละ (Percentage)

แผนกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินงาน	แผนงาน/กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	อุปกรณ์/เครื่องมือ	ตัวชี้วัดผลสำเร็จ
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษารวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ต.ค. – พ.ย. 2557)	1. การศึกษาข้อมูลสภาพปัจจุบันปัญหาชุมชน 2. การวิเคราะห์ข้อมูล	เพื่อศึกษาข้อมูลสภาพปัจจุบันปัญหาของชุมชนนำไปสู่การวางแผนการพัฒนา	1.จัดเตรียมกลไกการดำเนินงานโครงการฯ 2.พัฒนาตัวชี้วัดและกำหนดเกณฑ์การประเมินก่อนและหลังดำเนินงาน 3. จัดทำเอกสารและคู่มือการปฏิบัติงาน 4. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจและลงนามในพันธะสัญญา	- กล้องบันทึกภาพ - กระดาษปรู๊ฟ - ปากกาเมจิก - กระดาษกาว - เอกสารคู่มือการดำเนินงาน	เกิดกลไกการขับเคลื่อนงานในระดับชุมชน การดำเนินงานตัวชี้วัดความสำเร็จและคู่มือการดำเนินงาน
ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือการปฏิบัติให้เป็นจริง (ธ.ค. 2557 – ม.ค. 2558)	1. การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม 2. ปฏิบัติตามแผนและปรับปรุง	1. เพื่อทบทวนข้อมูลนำไปสู่การแก้ไขปัญหา 2. เพื่อส่งเสริมการนำแผนไปสู่การปฏิบัติจริง 3. เพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับองค์ความรู้กลุ่มเป้าหมาย	1. ประชุมเชิงปฏิบัติการ/ฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการ 2. จัดทำข้อมูลวิเคราะห์รายรับ รายจ่าย 3. จัดทำแผนแม่บทการแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาสุขภาวะชุมชน 4. ปฏิบัติการสนับสนุนกิจกรรมตามแผนการแก้ไขปัญหาความยากจน	- กล้องบันทึกภาพ - กระดาษปรู๊ฟ - ปากกาเมจิก - กระดาษกาว - เอกสารคู่มือประกอบกิจกรรม/ใบงาน	- เกิดแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้
ขั้นตอนที่ 3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล เพื่อทำการสรุปสะท้อนผล (ก.พ. – มิ.ย. 2558)	1. พัฒนาศักยภาพยกระดับองค์ความรู้ 2. ติดตามประเมินผล	1. เพื่อติดตามประเมินผลสำเร็จในการดำเนินงาน	1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนและหลังดำเนินงานโครงการพัฒนาความร่วมมือ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน	- กล้องบันทึกภาพ - กระดาษปรู๊ฟ - ปากกาเมจิก - กระดาษกาว - แบบประเมินการดำเนินงาน	- ได้ข้อมูลเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังการดำเนินงาน
ขั้นตอนที่ 4 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้(2558)	1. สรุปบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้	1. เพื่อสรุปผลการดำเนินงานและวางแผนพัฒนาต่อเนื่อง	1. นำเสนอผลการดำเนินงานความร่วมมือแก้ไขปัญหาความยากจนพัฒนาสังคม	- กล้องบันทึกภาพ - กระดาษปรู๊ฟ - ปากกาเมจิก - กระดาษกาว - เอกสารสรุปผลการดำเนินงาน	- ได้ทราบถึงผลสำเร็จบทเรียนสำคัญ ปัญหาอุปสรรคและแผนการดำเนินการดำเนินงานต่อเนื่อง

ตารางที่ 9 แผนกิจกรรมดำเนินการวิจัย

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จากการเก็บข้อมูลจำนวน 400 ชุด โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อที่จะนำเสนอค่าเฉลี่ย จำแนกตามรายได้ครัวเรือน เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จาก 4 จังหวัด ด้วยวิธีการถ่วงน้ำหนักด้วยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติเชิงพรรณา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลในส่วนนี้ได้จากแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 เพศ

จากตารางที่สำรวจจำนวน 400 ราย ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ซึ่งเพศชายมีจำนวน 284 คน คิดเป็นร้อยละ 71 ส่วนเพศหญิงมีจำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29

ตารางที่ 10 ข้อมูลเพศ ของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

เพศ	ความถี่	ร้อยละ
ชาย	284	71
หญิง	116	29
รวม	400	100

1.2 อายุ

เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีอายุอยู่ในช่วง 56 – 60 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.33 รองลงมา อายุมากกว่า 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 22.66 อายุ 41 – 45 ปี คิดเป็นร้อยละ 15.00 อายุ 51 – 55 ปีคิดเป็นร้อยละ 14.33 อายุ 36 – 40 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.66 และอายุ 46–50 ปี คิดเป็นร้อยละ 10 ตามลำดับ ค่าแสดงไว้ในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 11 ข้อมูลอายุของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
36 – 40	50	12.66
41 – 45	60	15.00
46 – 50	40	10.00
51 – 55	58	14.33
56 – 60	102	25.33
มากกว่า 60 ปี	90	22.66
รวม	400	100

1.3 สถานภาพ

เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีสถานภาพอยู่ในกลุ่มสมรส จำนวน 244 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 61 สถานภาพหย่า 56 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 14 สถานภาพโสด 52 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13 สถานภาพหม้าย คิดเป็นร้อยละ 11 และสถานภาพแยกกันอยู่ 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 1

ตารางที่ 12 สถานภาพเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	52	13
สมรส	244	61
หย่า	56	14
หม้าย	44	11
แยกกันอยู่	4	1
รวม	400	100

1.4 ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด

เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ส่วนใหญ่ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็น ร้อยละ 32.66 รองลงมาคือระดับประถมศึกษา จำนวน 112 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 28 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 99 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 24.66 ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) 34 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 8.33 ระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง(ปวส.) 21 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.33 ระดับปริญญาตรี 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 1 ส่วนระดับปริญญาโทและระดับปริญญาเอก สำรวจไม่พบ

ตารางที่ 13 ระดับการศึกษาขั้นสูงสุดของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ระดับประถมศึกษา	112	28.00
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	130	32.66
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	99	24.66
ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	34	8.33
ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	21	5.33
ระดับปริญญาตรี	4	1
ระดับปริญญาโท	0	0
ระดับปริญญาเอก	0	0
รวม	400	100

1.5 จำนวนสมาชิกในครอบครัว

จากการสำรวจพบว่าเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิก 4–6 คน คิดเป็นร้อยละ 51.33 รองลงมามีจำนวนสมาชิก 1–3 คน และมากกว่า 6 คนขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 34.66 และ 14.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 14 ตารางแสดงจำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน)	จำนวน	ร้อยละ
1 – 3	139	34.66
4 – 6	205	51.33
มากกว่า 6 คน	56	14.00
รวม	400	100

1.6 จำนวนผู้ที่อยู่ในอุปการะ

จากการสำรวจครัวเรือนของ เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีจำนวนผู้ที่อยู่ในอุปการะ 1–2 คน คิดเป็นร้อยละ 63.54 รองลงมามีจำนวนผู้อยู่ในอุปการะ 3–4 คน และมีจำนวนผู้อยู่ในอุปการะตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 26.09 และ 10.37 ตามลำดับ

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนผู้อยู่ในอุปการะ

จำนวนผู้อยู่ในอุปการะ (คน)	จำนวน	ร้อยละ
1 – 2	254	63.54
3 – 4	105	29.09
มากกว่า 4 คน	41	10.37
รวม	400	100

1.7 ลักษณะการอยู่อาศัย

จากการสำรวจครัวเรือนของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 52.00 รองลงมาอาศัยอยู่กับพ่อ แม่ คิดเป็นร้อยละ 22.66 อยู่คนเดียวและอยู่กับบุคคลอื่น คิดเป็นร้อยละ 15.00 และ 10.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 16 แสดงลักษณะการอยู่อาศัย

ลักษณะการอยู่อาศัย	จำนวน	ร้อยละ
อยู่คนเดียว	60	15.00
อยู่กับครอบครัว	208	52.00
อยู่กับพ่อ แม่	90	22.66
อยู่กับบุคคลอื่น	41	10.33
รวม	400	100

1.8 ที่อยู่อาศัย

จากการสำรวจที่อยู่อาศัยของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับบ้านของพ่อแม่ของผู้ตอบแบบสอบถาม คิดเป็นร้อยละ 51.30 เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 15.30 เป็นที่อยู่อาศัยของพ่อ แม่ คู่สมรส และบ้านเช่า/ห้องเช่า คิดเป็นร้อยละ 23.00 และ 10.30 ตามลำดับ

ตารางที่ 17 แสดงที่อยู่อาศัยของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ที่อยู่อาศัย	จำนวน	ร้อยละ
เป็นของครอบครัวผู้ตอบแบบสอบถาม	61	15.30
เป็นของพ่อ แม่ของผู้ตอบแบบสอบถาม	205	51.30
เป็นของพ่อ แม่ของคู่สมรส	92	23.00
บ้านเช่า/ห้องเช่า	41	10.30
อื่นๆ	0	0
รวม	400	100

ตารางที่ 20 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ประเภทของค่าใช้จ่าย (บาทต่อเดือน)	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาทต่อเดือน)	ร้อยละ
1. ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค	23,945.23	59.54
2. ค่าใช้จ่ายที่มิใช่เพื่อการอุปโภคบริโภค	16,271.00	40.45
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	40,216.23	100

จากตารางที่ 19 ชาวนามีค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ย 23,945.23 บาทต่อเดือน ในจำนวนนี้มีค่าอาหารและเครื่องดื่มและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา จำนวน 4,500 บาทคิดเป็นร้อยละ 18.79 ค่าของอุปโภคต่างๆ จำนวน 3,500 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.61 ค่าน้ำมันรถ 2,500 บาท คิดเป็นร้อยละ 10.44 ค่าเช่าที่อยู่อาศัย 1,500 บาท คิดเป็นร้อยละ 6.26 ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ 1,348.70 บาท คิดเป็นร้อยละ 5.63 ค่าเดินทาง 1,200 บาท คิดเป็นร้อยละ 5.01 ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องสำอางค์ 1,167.35 บาท คิดเป็นร้อยละ 4.87 ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ 1,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 4.17 ค่ารักษาพยาบาล 820 บาท คิดเป็นร้อยละ 3.41 ค่าครัวเรือนและเครื่องใช้ไฟฟ้า 500 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.08 ค่าพักผ่อนหย่อนใจ 400 บาท คิดเป็นร้อยละ 1.67 และค่าประกันภัยยานพาหนะ จำนวน 335.18 บาท คิดเป็นร้อยละ 1.39

ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายที่มิใช่เพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ย จำนวน 16,271.00 บาทต่อเดือน ในจำนวนนี้มีค่าผ่อนชำระบ้าน/ที่ดิน จำนวน 8,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 49.16 ค่าผ่อนยานพาหนะ 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 30.73 ค่าชำระหนี้ จำนวน 2,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 18.43 ค่าแชร์ จำนวน 922.43 คิดเป็นร้อยละ 5.67 และเงินบริจาคทำบุญ 348.60 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.14 ดังแสดงในตารางที่ 21

ส่วนที่ 2 รายได้และค่าใช้จ่าย

ข้อมูลในส่วนนี้ได้มาจากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง ในส่วนที่ 2 ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 รายได้ของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีรายได้จากการจำหน่ายข้าว

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวนา ส่วนใหญ่มีรายได้ ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน จำนวน 135 ราย คิดเป็นร้อยละ 33.66 รองลงมาคือ เกษตรกรที่มีรายได้ 5,001 – 10,000บาท จำนวน 125 ราย คิดเป็นร้อยละ 31.33 เกษตรกรที่มีรายได้ 20,001 – 30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 17.33 สำหรับเกษตรกรชาวสวนทุเรียนที่มีรายได้10,001 – 20,000และมากกว่า 30,000 บาทคิดเป็นร้อยละ 14.33 และ 3.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 18 แสดงรายได้ของผู้ตอบแบบสอบถามของครัวเรือน

รายได้ของเกษตรกรชาวนา (บาทต่อเดือน)	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000	135	33.66
5,001 – 10,000	125	31.33
10,001 – 20,000	57	14.33
20,001 – 30,000	69	17.33
มากกว่า 30,000	14	3.33
รวม	400	100

2.2 รายจ่ายของครัวเรือน

จากการศึกษาภาระรายจ่ายของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อนำคำตอบที่ผู้ตอบแบบสอบถามมาจัดเรียงลำดับตามความถี่ของคำตอบแล้ว พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายจ่ายของครัวเรือน 35,000 – 44,999 บาทต่อเดือน จัดเป็นรายจ่ายที่ค่อนข้างจะไม่สมดุลกับรายได้เกษตรกรชาวสวนทุเรียน จึงควรมีการควบคุมค่าใช้จ่ายอย่างเข้มงวด ลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยออกไป

ตารางที่ 19 แสดงรายจ่ายของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลร้องไห้

รายจ่ายของเกษตรกรชาวนา (บาทต่อเดือน)	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 15,000	16	4.8
15,000 – 24,999	60	14.8
25,000 – 34,999	94	23.6
35,000 – 44,999	159	39.9
มากกว่า 45,000	67	16.9
รวม	400	100

2.3 ค่าใช้จ่ายของครัวเรือน

การศึกษาได้มีการแบ่งค่าใช้จ่ายของครัวเรือนออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1 ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค ได้แก่

- ค่าเช่าที่อยู่อาศัย
- ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์
- ค่าเครื่องเรือนและเครื่องใช้ไฟฟ้า
- ค่าอาหารและเครื่องดื่ม
- ค่าน้ำมันรถ
- ค่าเดินทาง
- ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ
- ค่าเบี้ยประกันภัยยานพาหนะ
- ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร
- ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของผู้อยู่ในอุปการะ
- ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม
- ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของผู้สมรสของผู้ตอบแบบสอบถาม
- ค่ารักษาพยาบาล
- ค่าเงินสมทบกองทุนประกันสังคม
- ค่าเบี้ยประกันที่ไม่ใช่แบบสะสมทรัพย์
- ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องสำอางค์

2.2 ค่าใช้จ่ายที่มิใช่เพื่อการอุปโภคบริโภค ได้แก่

- ค่าผ่อนชำระบ้าน/ที่ดิน
- ค่าผ่อนชำระยานพาหนะ
- ชำระหนี้
- ค่าแชร์
- บริจาคเงินทำบุญ
- ค่าใช้จ่ายสมทบ
- ค่าพักผ่อนหย่อนใจ
- ค่าซื้อสลากกินแบ่งรับบาล/หวย

จากการสำรวจพบว่า ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 40,216.23 บาทต่อเดือน โดยแยกเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค 23,945.23 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 60.98 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด และเป็นค่าใช้จ่ายที่มิใช่เพื่อการอุปโภคบริโภค 16,271.00 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 39.01 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ดังแสดงในตารางที่ 20

ตารางที่ 21 ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ประเภทของค่าใช้จ่าย (บาทต่อเดือน)	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาทต่อเดือน)	ร้อยละ
ค่าเช่าที่อยู่อาศัย	1,500	6.26
ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์	1,348.70	5.63
ค่าเครื่องเรือนและเครื่องใช้ไฟฟ้า	500	2.08
ค่าประกันภัยที่อยู่อาศัย	200	0.83
ค่าอาหารและเครื่องดื่ม	4,500	18.79
ค่าน้ำมันสำหรับพาหนะเพื่อการเดินทาง	2,500	10.44
ค่าเดินทาง	1,200	5.01
ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ	1,000	4.17
ค่าเบี้ยประกันภัยยานพาหนะ	335.18	1.39
ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของผู้อยู่ในอุปการะ	4,500	18.79
ค่ารักษาพยาบาล	820	3.41
ค่าเบี้ยประกันชีวิตที่ไม่ใช่แบบสะสมทรัพย์	474.62	1.98
ค่าของอุปโภคต่างๆ	3,500	14.61
ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องสำอาง	1,167.35	4.87
ค่าพักผ่อนหย่อนใจ	400	1.67
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	23,995.23	100

ตารางที่ 22 แสดงค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่เพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ประเภทของค่าใช้จ่าย (บาทต่อเดือน)	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาทต่อเดือน)	ร้อยละ
ค่าผ่อนชำระบ้าน/ที่ดิน	8,000	49.16
ค่าผ่อนชำระยานพาหนะ	5,000	30.72
ชำระหนี้	2,000	12.30
ค่าแชร์	922.43	5.67
บริจาคทำบุญ	384	2.14
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	16,271	100

ตารางที่ 23 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน

ประเภทของค่าใช้จ่าย	ระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (บาทต่อเดือน)				
	ต่ำกว่า 5,000	5,001 – 10,000	10,001– 20,000	20,001– 30,000	ตั้งแต่ 30,000
ค่าเช่าบ้าน/หอพัก	878.50	245.61	258.71	125.32	64.42
	(7.57)	(1.42)	(1.20)	(0.49)	(0.12)
ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์	850.64	878.33	1,717.71	1,751.90	2,767.26
	(7.33)	(5.08)	(7.99)	(6.90)	(4.98)
ค่าเครื่องเรือนและเครื่องใช้ไฟฟ้า	92.53	221.25	166.36	400.84	486.61
	(0.80)	(0.01)	(0.77)	(1.58)	(0.88)
ค่าประกันภัยที่อยู่อาศัย	26.97	98.21	83.66	89.77	189.19
	(0.23)	(0.57)	(0.39)	(0.35)	(0.34)
ค่าอาหารและเครื่องดื่ม	2,954.66	4,207.06	4,897.54	5,012.05	10,705.36
	(25.46)	(24.34)	(22.77)	(19.73)	(19.27)
ค่าน้ำมันรถ	260.35	966.75	957.08	1,554.32	4,083.93
	(2.24)	(5.59)	(4.45)	(6.12)	(7.35)
ค่าเดินทาง	1,107.98	1,088.09	1,296.74	970.37	1,230.75
	(9.54)	(6.29)	(6.03)	(3.82)	(2.21)
ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ	33.46	229.06	143.74	143.00	563.20
	(0.29)	(1.33)	(0.67)	(0.56)	(1.01)

ตารางที่ 23 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน (ต่อ)

ประเภทของค่าใช้จ่าย	ระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (บาทต่อเดือน)				
	ต่ำกว่า 5,000	5,001 – 10,000	10,001– 20,000	20,001– 30,000	ตั้งแต่ 30,000
ค่าเบี้ยประกันภัยยานพาหนะ	184.09	320.07	184.15	975.29	756.32
	(1.59)	(1.85)	(0.86)	(3.84)	(1.36)
ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของผู้อยู่ในอุปการะ	242.95	167.61	284.84	606.34	579.80
	(2.09)	(0.97)	(1.32)	(2.39)	(1.04)
ค่ารักษาพยาบาล	73.20	330.84	260.65	380.65	278.79
	(0.63)	(1.91)	(1.21)	(1.50)	(0.50)
ค่าเบี้ยประกันที่ไม่ใช่แบบสะสมทรัพย์	149.47	338.11	833.23	299.32	1,467.93
	(1.29)	(1.96)	(3.87)	(1.18)	(2.64)
ค่าของอุปโภคต่างๆ	768.64	1,041.67	926.64	855.00	2,311.39
	(6.62)	(6.03)	(4.32)	(3.37)	(4.16)
ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องสำอางค์	693.07	1,188.24	1,001.84	973.75	2,676.58
	(5.97)	(6.87)	(5.00)	(3.83)	(4.82)
ค่าพักผ่อนหย่อนใจ	605.45	861.11	831.56	467.50	2,236.08
	(5.22)	(4.98)	(3.87)	(1.84)	(4.02)
รวมค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภค	**9,358.78**	**12,859.00**	**14,695.14**	**15,281.82**	**33,183.30**
	(80.65)	**(74.39)**	**(68.33)**	**(60.16)**	**(59.72)**

ตารางที่ 23 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้จำแนกตามระดับชั้นรายได้ครัวเรือน (ต่อ)

ประเภทของค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่เพื่อการอุปโภคบริโภค	ระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (บาทต่อเดือน)				
	ต่ำกว่า 5,000	5,001 – 10,000	10,001– 20,000	20,001– 30,000	ตั้งแต่ 30,000
ค่าผ่อนชำระบ้าน/ที่ดิน	490.44	844.10	2,495.08	3,015.66	9,736.31
	4.23	4.88	11.60	11.87	17.52
ค่าผ่อนชำระยานพาหนะ	416.36	2,051.57	1,082.38	3,124.89	3,512.20
	3.59	11.87	5.03	12.30	6.32
ชำระหนี้	421.98	487.50	1,725.41	2,660.00	4,398.73
	3.64	2.82	8.00	10.47	7.92
ค่าแชร์	634.54	794.22	768.44	1,085.00	2,164.56
	5.47	4.59	3.57	4.27	3.90
บริจาคเงินทำบุญ	201.86	188.91	670.70	227.50	737.97
	1.74	1.09	3.12	0.90	1.33
รวมค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่เพื่อการอุปโภคบริโภค	2,244.39	4,427.64	6,812.09	10,120.55	22,385.21
	19.35	25.61	31.67	39.84	40.28
รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น	11,603.17	286.64	21,507.22	25,402.37	55,568.51
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

เหตุผลที่ใช้พิจารณาในการตัดสินใจบริโภค

จากการสำรวจเหตุผลประชากรกลุ่มตัวอย่างใช้พิจารณาในการตัดสินใจบริโภคพบว่า เหตุผลสำคัญที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการตัดสินใจคือ ความจำเป็น คิดเป็นร้อยละ 90.33 รองลงมาคือ งบประมาณ คิดเป็นร้อยละ 71.33 ราคาสินค้า คิดเป็นร้อยละ 55.67 ราคาสินค้าประเภทเดียวกันแต่ต้องยี่ห้อ คิดเป็นร้อยละ 40 คุณภาพสินค้า คิดเป็นร้อยละ 8.13 กระแสความนิยม คิดเป็นร้อยละ 4.53 และเหตุผลอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 1 ดังตารางที่ 24

ตารางที่ 24 เหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างใช้พิจารณาในการตัดสินใจบริโภค

เหตุผล	ความถี่	ร้อยละ
ความจำเป็น	271	90.33
คุณภาพของสินค้า	24	8.13
งบประมาณ	214	71.33
กระแสความนิยม	14	4.53
ราคาสินค้า	167	55.67
ราคาสินค้าประเภทเดียวกัน แต่ต่างยี่ห้อ	120	40
อื่นๆ	3	1

หมายเหตุ : กลุ่มตัวอย่างสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

สิ่งกระตุ้นที่ทำให้เกิดการบริโภค

จากการสำรวจสิ่งกระตุ้นที่ทำให้บริโภคอันดับแรกคือ ความจำเป็น คิดเป็นร้อยละ 88.33 รองลงมาคือ เงินที่มีอยู่ในมือ คิดเป็นร้อยละ 79 สินค้าลดราคา คิดเป็นร้อยละ 71.33 สื่อโฆษณา คิดเป็นร้อยละ 9 กระแสนิยม คิดเป็นร้อยละ 7 เพื่อนแนะนำ คิดเป็นร้อยละ 6 และสิ่งกระตุ้นอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 2.53 ดังตารางที่ 25

ตารางที่ 25 สิ่งกระตุ้นที่ทำให้เกิดการบริโภค

สิ่งกระตุ้น	**ความถี่**	**ร้อยละ**
เงินที่มีอยู่ในมือ	237	79.00
ความจำเป็น	265	88.33
สินค้าลดราคา	214	71.33
สื่อโฆษณา	27	9.00
เพื่อนแนะนำ	18	6.00
กระแสความนิยม	21	7.00

หมายเหตุ : กลุ่มตัวอย่างสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการออม

ข้อมูลในส่วนนี้ได้มาจากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในส่วนที่ 3 ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับการออม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทราบถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาลหรือไม่ พบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ใหญ่มีการรับไม่ทราบถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาล มีจำนวน 220 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 55ที่เหลืออีก 180 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ทราบถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาล ดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 การรับทราบของเกษตรกรชาวสวนทุเรียนถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง

การรับทราบถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง	ความถี่	ร้อยละ
ทราบ	180	45
ไม่ทราบ	220	55
รวม	400	100

2. ความรู้ของครัวเรือนเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจครัวเรือน

จากการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้ของครัวเรือนเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงระดับน้อยจำนวน 200 ราย คิดเป็นร้อยละ 50 มีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับรู้ปานกลาง จำนวน 160 ราย คิดเป็นร้อยละ 40 มีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงระดับรู้มาก จำนวน 40 ราย คิดเป็นร้อยละ 30 ดังตารางที่ 27

ตารางที่ 27 ความรู้ของครัวเรือนเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง	**ความถี่**	**ร้อยละ**
รู้มาก	40	10
รู้ปานกลาง	160	40
รู้น้อย	200	50
รวม	**400**	**100**

3. การวางแผนการใช้เงิน

จากการศึกษาข้อมูลการวางแผนการใช้เงินของ เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการวางแผนการใช้เงินเมื่อได้รับรายได้ จำนวน 368 ราย คิดเป็นร้อยละ 92 ที่เหลือคือกลุ่มที่ไม่ได้มีการวางแผน จำนวน 32 ราย คิดเป็นร้อยละ 8 ดังตารางที่ 27

ตารางที่ 28 การวางแผนการใช้เงินเมื่อครัวเรือนได้รับรายได้

การวางแผนการใช้เงินเมื่อได้รับรายได้	ความถี่	ร้อยละ
มีการวางแผน	32	92
ไม่มีการวางแผนการใช้เงิน	368	8
รวม	400	100

4. การพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่ายเมื่อครัวเรือนต้องใช้จ่าย

จากการศึกษาข้อมูลการพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่ายของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีการพิจารณาความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่ายจำนวน 275 ราย คิดเป็นร้อยละ 68.75 ไม่มีการพิจารณาความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่ายจำนวน 125 ราย คิดเป็นร้อยละ 31.25 ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 แสดงการพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่าย

การพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่าย	ความถี่	ร้อยละ
มีการพิจารณาความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่าย	275	68.75
ไม่มีการพิจารณาความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่าย	125	31.25
รวม	400	100

ตารางที่ 30 การออมของครัวเรือน

การออม	ความถี่	ร้อยละ
มี	65	16.30
ไม่มี	335	83.70
รวม	400	100

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่าง 400 ครัวเรือน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีการออมจำนวน 335 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 83.70 ที่เหลือคือกลุ่มที่มีการออมจำนวน 65 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 16.30

จากการศึกษา พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีการออม ซึ่งเป็นส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง

5. จำนวนเงินที่ออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่มีการออม 1,001–5,000 บาทต่อเดือน จำนวน 155 ราย คิดเป็นร้อยละ 38.7 เงินออม 5,001–10,000 บาท จำนวน 138 ราย คิดเป็น ร้อยละ 34.7 เงินออม 10,001–15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 10.6 เงินออมไม่เกิน 1,000 บาท จำนวน 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.5 และเงินออมมากกว่า 15,000 บาท จำนวน 30 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.5 ดังตารางที่ 31

ตารางที่ 31 แสดงเงินออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

จำนวนเงินที่ออม (บาทต่อเดือน)	ความถี่	ร้อยละ
ไม่เกิน 1,000	34	8.5
1,001 – 5,000	155	38.7
5,001 – 10,000	138	34.7
10,001 – 15,000	43	10.6
มากกว่า 15,000	30	7.5
รวม	**400**	**100**

6. วิธีการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ตารางที่ 32 แสดงวิธีการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

วิธีการออมของครัวเรือน	ความถี่	ลำดับความสำคัญ
แล้วแต่โอกาส	297	1
ไม่ได้ตั้งวงเงินออม	173	2
ออมเมื่อมีเงินเหลือ	155	3
ออมเมื่อรับรายได้	139	4
กำหนดวงเงินออม	104	5
รายเดือนทุกเดือน	22	6
รายวันทุกวัน	12	7
อื่นๆ	2	8

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีลำดับการออม ดังนี้ การออมในลำดับที่หนึ่งคือการออมแล้วแต่โอกาส การออมในลำดับที่สองไม่ได้ตั้งวงเงินออม การออมในลำดับที่สามออมเมื่อมีเงินเหลือ

7. วัตถุประสงค์ของการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ของการออม ในส่วนที่ตอบว่ามีการออมพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการออมของตนเอง แล้วเลือกตอบโดยตอบได้มากกว่า 1 ข้อ เมื่อนำคำตอบที่ผู้ตอบแบบสอบถามมาจัดเรียงลำดับความถี่ของคำตอบแล้วสามารถจัดเรียงลำดับเป็นวัตถุประสงค์ของการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ดังตารางที่ 33

ตารางที่ 33 วัตถุประสงค์ของการออมของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

วัตถุประสงค์ของการออม	ความถี่ของคำตอบ	ลำดับความสำคัญ
เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ	203	1
เพื่อใช้ในยามฉุกเฉิน	169	2
เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว	160	3
เพื่อเก็บไว้ในยามเจ็บป่วยและยามชรา	87	4
เพื่อเป็นหลักประกันในการกู้ยืม	73	5
เพื่อการศึกษาของคนในครอบครัว	56	6
เพื่อซื้อทรัพย์สินอื่นๆ	3	7
อื่นๆ	1	8

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีวัตถุประสงค์การออมเพื่อเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพลำดับที่หนึ่ง รองลงมาคือ เพื่อเพื่อใช้ในยามฉุกเฉินและเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว จากสามลำดับแรกสามารถอธิบายวัตถุประสงค์ของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้ว่า การออมเพื่อป้องกันความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของสถานการณ์ภายนอก จะมากระทบต่ออาชีพเกษตรกร จากนั้นจึงมีการออมเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว เพื่อเก็บไว้ในยามเจ็บป่วยและยามชรา ในลำดับถัดมาเป็นการออมเพื่อเป็นหลักประกันในการกู้ยืมและวางแผนเพื่อศึกษาของคนในครอบครัว และเพื่อซื้อทรัพย์สินอื่นๆ ดังนั้นครัวเรือนต้องมีการวางแผนในการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครัวเรือนและพยายามศึกษารูปแบบใหม่ๆ ที่จะทำให้ผลตอบแทนที่ได้รับสูงกว่าอัตราเงินเฟ้อ

ตารางที่ 34 ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนมีการออมเงินเพิ่มขึ้น

ปัจจัย	ร้อยละ
มีรายได้เพิ่ม	80
การศึกษาของบุตร	50
อัตราดอกเบี้ยเงินฝากเพิ่มขึ้น	70
อื่นๆ	3.70

ตารางที่ 35 เงินออมในรูปแบบต่างๆ ของครัวเรือนในภาคเกษตร

รูปแบบการออม	ร้อยละ
ธนาคารพาณิชย์	12.5
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	45.0
กลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่	72.3
ประกันชีวิต	1.5
ที่ดิน	15.36
ทองคำ	84

หมายเหตุ : กลุ่มตัวอย่างสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่ที่ออมเงินในรูปทองคำ รองลงมา คือ ออมเงินรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ ร้อยละ 72.3 รูปแบบธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ร้อยละ 45 รูปแบบการออมในรูปแบบที่ดิน ร้อยละ 15.3 รูปแบบการออมโดยธนาคารพาณิชย์ ร้อยละ 12.5 และรูปแบบการออมแบบประกันชีวิต ร้อยละ 1.5 ตามลำดับ

ตารางที่ **36** เหตุผลที่ไม่มีการออม

เหตุผลที่ไม่มีการออมเงิน	ความถี่	ร้อยละ
มีภาระรายจ่ายมาก	65	18
มีภาระหนี้สิ้นมาก	335	82
อื่นๆ	-	0

จากการศึกษา พบว่า ครัวเรือนผู้ตอบแบบสอบถามในข้อ 3.5 ที่ตอบว่าไม่มีการออมจำนวน 335 ครัวเรือน ตามตารางที่ 28 พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีภาระหนี้สิน จำนวน 275 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 82 รองลงมา มีภาระหนี้สิ้นมาก จำนวน 60 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 18

จากการศึกษา พบว่า ครัวเรือนที่ไม่มีการออมเงินส่วนใหญ่มีภาระรายจ่ายมาก อันดับต่อมา คือ ภาระหนี้สิ้นมาก แสดงว่าครัวเรือนเหล่านั้นมีปัญหาด้านการจัดการเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายด้านอุปโภคบริโภค

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนบุคลากรออมเงินเพิ่มขึ้น คือ มีรายได้เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 80 การศึกษาของบุตร คิดเป็นร้อยละ 50 อัตราดอกเบี้ยเงินฝากเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 70 และปัจจัยอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 3.7 ดังนั้นอัตราดอกเบี้ยเงินฝาก จึงเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่จะทำให้ครัวเรือนบุคลากรทำการออมเพิ่มขึ้น

ส่วนที่ 4 สินทรัพย์และหนี้สิน

ข้อมูลในส่วนนี้ได้มาจากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในส่วนที่ 4 ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับสินทรัพย์และหนี้สิน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สินทรัพย์ของครัวเรือน ประกอบด้วย

1.1 สินทรัพย์ทางการเงิน

ครัวเรือนของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีสินทรัพย์ทางการเงินเฉลี่ย 519,969.83 บาทต่อครัวเรือน แบ่งเป็นเงินฝากสถาบันการเงิน 182,862 บาทต่อครัวเรือน การประกันชีวิต 47,275 บาท สลากออมสิน สลาก ธ.ก.ส.108,582.50บาท และสินทรัพย์ทางการเงินอื่นๆ 90,625 บาท ดังตารางที่ 37

ตารางที่ 37 แสดงสินทรัพย์ทางการเงิน

ประเภทสินทรัพย์	มูลค่า
เงินฝากธนาคาร	182,862.00
การประกันชีวิต	47,275.00
สลากออมสิน, สลาก ธ.ก.ส.	108,582.50
สินทรัพย์ทางการเงินอื่นๆ	90,625.00
รวม	519,969.83

1.2 สินทรัพย์อื่นๆ

จากการสำรวจสินทรัพย์อื่นๆ ของกลุ่มตัวอย่าง ตามตารางที่ 15 พบว่าครัวเรือนของเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีบ้าน เป็นครอบครัว จำนวน 208 ครัวเรือนในที่นี้เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีภาระผูกพัน คิดเป็นร้อยละ 76.90 ส่วนที่เหลืออยู่ในระหว่างการผ่อนชำระ คิดเป็นร้อยละ 23.10

ครัวเรือนขอเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีพาหนะ เป็นของครอบครัวจำนวน 108 ครัวเรือน ในทีนี้เป็นสินทรัพย์ที่มีภาระผูกพันคิดเป็นร้อยละ 80 ส่วนที่ผ่อนชำระเรียบร้อยแล้ว คิดเป็นร้อยละ 20

1.3 หนี้สินของครัวเรือน

ครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีหนี้สินเฉลี่ย 574,871.10 บาทต่อครัวเรือน ร้อยละ 47.89 ของกลุ่มตัวอย่างกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ร้อยละ 20.19 กู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินที่รัฐบาลสนับสนุน ร้อยละ 9.86 กู้ยืมจากนายทุนกู้ยืม ร้อยละ 8.92 กู้ยืมจากบริษัทที่ขายสินค้าเงินผ่อน ร้อยละ 7.99 กู้ยืมจากญาติ พี่น้องและเพื่อน ร้อยละ 6.11กู้ยืมจากแหล่งอื่นๆ ดังตารางที่ 40

ตารางที่ 38 แหล่งกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

แหล่งกู้ยืมเงิน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
สถาบันการเงิน	102	47.89
สถาบันการเงินที่รัฐบาลสนับสนุน	43	20.19
นายทุนเงินกู้ยืม	21	9.86
บริษัทขายสินค้าเงินผ่อน	19	8.82
ญาติ พี่น้อง เพื่อน	17	7.99
อื่นๆ	13	6.11

หมายเหตุ : กลุ่มตัวอย่างสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

สาเหตุการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ดังแสดงในตารางที่ 37 พบว่า ร้อยละ 48 ของกลุ่มตัวอย่าง มีสาเหตุมาจากค่าใช้จ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย ร้อยละ 21 มีสาเหตุมาจากค่าซื้อหรือซ่อมแซมยานพาหนะ ร้อยละ 25.30 มีสาเหตุมาจากค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ร้อยละ 8 มีสาเหตุมาจากการลงทุนในธุรกิจของครอบครัว ร้อยละ 7 มีสาเหตุมาจากค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน ร้อยละ 34.30 มีสาเหตุมาจากการอุปโภคและบริโภค และร้อยละ 20.30 เกิดจากสาเหตุอื่น

ตารางที่ 39 สาเหตุการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

สาเหตุการเป็นหนี้	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
การเข้าถึงแหล่งเงินทุนจากนโยบายของรัฐบาล	144	48.00
ค่าใช้จ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย	21	7.00
นำไปชำระหนี้เดิม	76	25.30
ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	64	21.30
การอุปโภคและการบริโภค	103	34.30
นำไปรักษาสุขภาพ	7	2.30
อื่นๆ		

หมายเหตุ : ค่าใช้จ่ายในวงเล็บ คือ ค่าร้อยละ กลุ่มตัวอย่างสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตารางที่ 40 แหล่งกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จำแนกตามระดับชั้นของรายได้ครัวเรือน

แหล่งกู้ยืมเงิน	ระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (บาทต่อเดือน)				
	ต่ำกว่า 5,000	5,001 – 10,000	10,001 – 20,000	20,001 – 30,000	ตั้งแต่ 30,000
สถาบันการเงิน	22	29	17	11	23
	(36.06)	(40.27)	(26.15)	(44.00)	(46.00)
สถาบันการเงินที่รัฐบาลสนับสนุน	15	17	4	1	4
	(24.59)	(13.18)	(6.15)	(4.00)	(8.00)
นายทุนเงินกู้ยืม	9	7	1	0	0
	(14.75)	(6.20)	(6.15)	(0.00)	(2.00)
บริษัทขายสินค้าเงินผ่อน	6	8	4	0	1
	(9.83)	(6.20)	(6.15)	(0.00)	(2.00)
บริษัทขายสินค้าเงินผ่อน	5	6	1	1	0
	(8.19)	(4.65)	(1.54)	(4.00)	(0.00)
ญาติ พี่น้อง เพื่อน	9	7	1	0	0
	(14.75)	(9.72)	(1.54)	(0.00)	(0.00)
รวม	61	72	32	15	33
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

ตารางที่ 41สาเหตุของการเป็นหนี้ ครัวเรือนเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จำแนกตามระดับชั้นของรายได้ครัวเรือน

ตารางที่ 41 สาเหตุการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกรเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ จำแนกตามระดับชั้นของรายได้ครัวเรือน

สาเหตุ	ระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (บาทต่อเดือน)				
	ต่ำกว่า 5,000	5,001 – 10,000	10,001– 20,000	20,001– 30,000	ตั้งแต่ 30,000
ค่าใช้จ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย	36	46	22	13	27
	(27.69)	(31.51)	(30.99)	(43.33)	(43.55)
ค่าซื้อหรือซ่อมแซมยานพาหนะ	10	25	12	6	11
	(7.69)	(17.12)	(16.90)	(20.00)	(17.74)
ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา	29	29	8	2	8
	(22.31)	(19.86)	(11.27)	(6.67)	(12.90)
การลงทุนในธุรกิจของครอบครัว	7	5	8	1	3
	(5.38)	(3.42)	(11.27)	(3.33)	(4.84)
ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	5	6	4	1	5
	(3.85)	(4.11)	(5.63)	(3.33)	(8.06)
การอุปโภคและบริโภค	42	32	16	6	7
	(32.31)	(21.92)	(22.54)	(20.00)	(11.29)
อื่นๆ	1	3	1	1	1
	(0.77)	(2.05)	(1.41)	(3.33)	(1.61)
รวม	130	146	71	30	62
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามในส่วนที่ 5 โดยกลุ่มตัวอย่างมีการแสดงความคิดเห็นไว้ดังนี้ ความต้องการให้หน่วยงานในรัฐบาลช่วยเหลือในเรื่อง สวัสดิการหรือกองทุนประกันรายได้ กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นว่าต้องการ คิดเป็นร้อยละ 90 และไม่ต้องการ คิดเป็นร้อยละ 10 ดังตารางที่ 44

ตารางที่ 42 แสดงความต้องการให้หน่วยงานในรัฐบาลช่วยเหลือในสวัสดิการหรือกองทุนประกันรายได้

ความคิดเห็น	ความถี่	ร้อยละ
ต้องการ	360	90
ไม่ต้องการ	40	10
รวม	400	100

หลังจากนักวิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้และเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานใน 4 จังหวัด คือ พื้นที่อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่อำเภอพยัคฆภูมิ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่นำร่อง ในการแก้ไขปัญหาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทในด้านต่างๆ ของพื้นที่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ตามกรอบข้อมูลของโครงการส่วนกลาง ผู้วิจัยได้แบ่งวิธีการนำเสนอและการวิจัยเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 การกำหนดประเด็นและวางแผนแบบมีส่วนร่วม

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์

ตอนที่ 3 การสรุปและสะท้อนผล

ตอนที่ 4 แนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดประเด็นและวางแผนแบบมีส่วนร่วม

ผลการดำเนินงานในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลสภาพปัจจุบันของชุมชน นำไปสู่การพัฒนาการวางแผน โดยมีแผนและขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญคือ การศึกษาข้อมูลสภาพปัญหาในชุมชน และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนา มีวิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้คือ จัดเตรียมกลไกการดำเนินงานโครางการ พัฒนาตัวชี้วัดและกำหนดเกณฑ์การประเมิน จัดทำเอกสารและคู่มือการปฏิบัติงาน ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. จัดเตรียมกลไกการดำเนินโครงการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการและเป้าหมายของการดำเนินโครงการและความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้อง

   ผลการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้มีการชี้แจงร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

2. พัฒนาตัวชี้วัดและกำหนดเกณฑ์การประเมิน การดำเนินงานในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดเป้าหมายผลสำเร็จในการดำเนินงานร่วมกับพื้นที่เป้าหมาย 4 จังหวัด คือ พื้นที่อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่อำเภอพยัคฆภูมิ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ วิธีการและขั้นตอนการดำเนินงาน ทีมวิจัยได้ดำเนินการ 2 วิธีคือ ศึกษาดูงานพื้นที่ดำเนินงาน เดือนกันยายน 2558 แล้วนำมาสู่การยกร่างและนำไปทดลองใช้เพื่อหาความเชื่อมั่นกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นำร่อง

   ผลการดำเนินงาน นำไปสู่การได้ตัวชี้วัดการดำเนินงานอยู่ 2 ส่วน ส่วนที่ 1รายงานการจัดทำตัวชี้วัด ส่วนที่ 2 แบบประเมิน จำแนกตามกรอบประเมิน3 ด้านคือ การพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาหนี้สิน การพัฒนาด้านสังคม การพัฒนาด้านสุขภาวะ และตัวชี้วัดย่อย
3. จัดทำเอกสารและคู่มือการปฏิบัติงาน การดำเนินงานในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างคู่มือและแผนแนวทางในการดำเนินงานโครงการ ซึ่งวิธีการดำเนินการประกอบด้วย 1)การประชุมคณะทำงานเพื่อแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ 2) ประชุมนำเสนอคู่มือการดำเนินงานกับคณะทำงาน 3) ปรับแก้ให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินและจัดพิมพ์ใช้อบรมและฝึกปฏิบัติการ

   ผลการดำเนินการได้คู่มือ 1)สมุดบันทึกบัญชีครัวเรือน

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา

ผลการดำเนินงานในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนข้อมูลนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ส่งเสริมการนำแผนไปสู่การปฏิบัติจริงและเพื่อพัฒนาศักยภาพและยกระดับองค์ความรู้สู่กลุ่มเป้าหมาย โดยมีแผนและขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญคือ การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม ปฏิบัติตามแผนและปรับปรุง ผ่านวิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้คือ การฝึกอบรม กระบวนการจัดทำข้อมูลรายรับรายจ่าย เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน การเจรจาแผนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น และปฏิบัติการสนับสนุนกิจกรรมตามแผนแก้ไขปัญหาหนี้สิน ซึ่งนำเสนอผลการดำเนินงานแต่ละกิจกรรมดังนี้

1. การฝึกอบรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและเพิ่มทักษะวิทยากรกระบวนการด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

   วิธีการและขั้นตอนการดำเนินงาน ฝึกอบรมปฏิบัติการทำความเข้าใจบัญชีครัวเรือน การให้ความรู้เกี่ยวกับการออม การบริหารการเงินส่วนบุคคล การบริหารความเสี่ยงทางการเงิน

   ผลการดำเนินงาน ส่งผลให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความรู้มีความเข้าใจและทักษะการเป็นตลอดจนเข้าใจบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานตามคู่มือการดำเนินงาน ประกอบด้วย แผนพัฒนาคุณภาพชีวิต แผนแม่บทชุมชน คู่มือการจัดทำแผนที่สุขภาพวะชุมชน เทคนิคการนำเสนอผลงาน และมีแผนการดำเนินงานในพื้นที่ที่ชัดเจนมากขึ้น จากการประเมินหลังจากการจัดกิจกรรมทำให้ทีมผู้วิจัยได้ข้อสังเกตคือ กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีความสนใจในรายละเอียดค่อนข้างมาก ผลสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรมคือชาวบ้านเคยคิดรอการช่วยเหลือ ปรับเปลี่ยนวิธีคิดว่าต้องลงมือทำได้เลยเพราะมีองค์ความรู้ กลุ่มเป้าหมายสามารถจับประเด็นวิธีคิด วิธีปฏิบัติของวิทยากรได้

และหลายคนมีการปรับแผนชีวิตของครอบครัวได้ดีขึ้น สอดคล้องกับสภาพปัญหาตนเองได้มากขึ้น บทเรียนสำคัญที่ได้คือ การเลือกคนเข้าร่วมอบรมควรเลือกเฉพาะคนที่สนใจเป็นหลักจะทำให้เข้าตั้งใจอยากเรียนรู้สิ่งใหม่เพิ่มขึ้นและต้องมีการปรับแผนชีวิต หรือแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต และกลับไปลงมือปฏิบัติได้เลย

2. จัดทำข้อมูลวิเคราะห์รายรับรายจ่าย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รู้จักตนเอง โดยผ่านการจัดเก็บบันทึกข้อมูลรายรับรายจ่าย

วิธีการขั้นตอนการดำเนินงาน อธิบายการบันทึกบัญชีให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมในแต่ละชุมชน ทำความเข้าใจเกี่ยวกับบัญชีครัวเรือน การบริหารการเงินส่วนบุคคล การบริหารความเสี่ยงทางการเงิน ทดลองการปฏิบัติและอบรมบันทึกบัญชี วิเคราะห์ข้อมูลรายรับรายจ่ายของตนเองและถ่ายทอดไปในระดับชุมชน

ผลการดำเนินงานคณะทำงาน ได้นำความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือน การออม การบริหารการเงินส่วนบุคคล การบริหารความเสี่ยงทางการเงิน มาชี้แจงทำความเข้าใจ ทดลองลงมือปฏิบัติและส่งเสริมให้ครอบครัวต้นแบบได้แต่ละตำบลได้เริ่มจัดเก็บข้อมูลรายจ่าย โดยเริ่มจากเดือนตุลาคม 2558 เป็นต้น

2.1 วิเคราะห์ปัญหาของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่พบและก่อให้เกิดหนี้สิน

1. ปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของเกษตรกร เมื่อก่อหนี้มาแล้วส่วนใหญ่เป็นหนี้นอกระบบก็ยังไม่เพียงพอใช้หนี้เก่า
2. ปัญหากรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน และการนำที่ดินไปเป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกัน
3. การกู้ยืมมาเพื่อชำระหนี้เดิม
4. กู้ยืมมาเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน

2.2 กระบวนการในการกระตุ้น

ผู้วิจัยได้พยายามคิดวิจัยในการหารูปแบบการดำเนินโครงการวิจัย เพื่อท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่พยายามทำให้เกิดกระบวนการวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการเอง เนื่องจากการทำงานที่ผ่านมา พบว่า เมื่อพูดถึง “การวิจัย” ชาวบ้านจะไม่สนใจและมองว่าเป็นเรื่องยาก จึงได้คิดวิธีการที่จะใช้ในการกระตุ้น เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจกระบวนการเพื่อท้องถิ่น โดยใช้คำว่า “การพัฒนา” เพราะชาวบ้านจะคุ้นเคยกับคำว่าพัฒนามากกว่าคำว่าวิจัย

ขั้นตอนในการดำเนินการ

1. แนะนำตัวว่าใครมากจากไหน มีบทบาทหน้าที่อย่างไร และสามารถที่จะติดต่อประสานงานได้ที่ไหน
2. ความคาดหวัง ถามถึงความคาดหวัง ผู้เข้าประชุมว่าเขามีความคาดหวังอย่างไรต่อการเข้าร่วมเวทีครั้งนี้ โดยให้แต่ละคนแนะนำเสนอความคาดหวังของตนเอง ทำสรุปได้ว่า อยากมีงานทำ อยากปลดหนี้ อยากได้นำไปใช้ในการทำการเกษตร

3. กระบวนการพัฒนานั้น เริ่มจากชุมชน เมื่อชุมชนมีปัญหาเกิดขึ้นต้องมีความตระหนักในปัญหาว่า ปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับชุมชนและทำให้ชุมชนเดือดร้อนอย่างไร เมื่อเกิดความตระหนักแล้วก็อยากแก้ไขแต่คราวนี้ชุมชนจะต้องพึ่งพาตนเอง โดยการเริ่มจากการรวมกลุ่มคนที่ตระหนักในปัญหาร่วมกันให้ช่วยกันสำรวจข้อมูลดูว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากอะไรและเคยมีใครมีการแก้ไขปัญหานี้ได้บ้าง จากนั้นก็วิเคราะห์แยกแยะดูว่าปัญหานั้นเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับคนองค์กร สิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์อะไรบ้าง เมื่อสำรวจแล้วและวิเคราะห์แล้วจะพบแนวทางแก้ไข ซึ่งอาจจะมีหลายแนวทางด้วยกัน จากนั้นช่วยกันคิดวิเคราะห์ว่าแนวทางใดเหมาะสมและสามารถแก้ไขปัญหาได้ครอบคลุมมากที่สุดและนำแนวทางที่ได้ไปเสนอต่อชุมชนและลงมือแก้ไขปัญหา โดยระหว่างที่ทำการแก้ไขปัญหานั้นจะทำการสรุปผลการดำเนินงานเป็นช่วงๆ พร้อมที่จะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเมื่อดำเนินงานจนสิ้นสุดโครงการก็จะมาสรุปผลการดำเนินการอีกครั้ง จากนั้นนำข้อสรุปที่ได้รายงานต่อชุมชน เพื่อดำเนินการต่อและเพื่อการอธิบายให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน จึงนำเรื่องใกล้ตัวมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์

4. ทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาของหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น พัฒนาชุมชน สาธารณสุข เกษตรและกระทรวงศึกษา การพัฒนาเหล่านี้มักจะเริ่มจากปัญหาการหาแนวทางแก้ไขและลงมือแก้ไขและก็วนกลับไปสู่ปัญหาใหม่ ซึ่งจะวนเวียนในลักษณะนี้ ซึ่งก่อนจะไปขอความช่วยเหลือจากคนอื่นนั้น เกษตรกรต้องวิเคราะห์ปัญหาของตนเองก่อนว่าสาเหตุของปัญหามาจากอะไรแล้วค่อยหาแนวทางที่จะแก้ไข

ในส่วนของปัญหาชุมชนก็เหมือนกัน ชุมชนต้องแก้ไขด้วยตนเอง คนในชุมชนต้องมาร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุของปัญหา สำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ช่วยกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาและเลือกแนวทางที่เหมาสมที่สุด ลงมือแก้ไขปัญหาและสรุปผลที่ได้ร่วมกัน เพื่อเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เพราะเป็นปัญหาของชุมชนที่ทุกคนต้องร่วมกันแก้ไขไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่งที่จะมารับผิดชอบ แต่ทุกคนจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

5. เมื่อเห็นว่าผู้เข้าร่วมมีความสนใจ จึงตั้งคำถามต่อผู้เข้าร่วมจะทำอะไร เมื่อมีปัญหาเราจะทำอย่างไร ที่ผ่านมาจะเห็นว่า เมื่อมีการประชุม เราจะได้อยู่ 2 อย่างคือ ได้ปัญหาและสาเหตุ เราจะสนใจที่จะหาทางออกหาคนที่จะทำหรือไม่ ถ้าชุมชนสนใจที่จะมาช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชนจะต้องหาตัวแทนที่จะทำหน้าที่ประสานงานและทำงานร่วมกัน

6. กิจกรรมระดมความคิดเห็น โดยแบ่งกลุ่มย่อยระดมความคิด ประเด็นปัญหาของชุมชนแต่ละกลุ่มได้นำเสนอปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขและผู้รับผิดชอบและมาสรุปร่วมกันว่าปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขมากที่สุดคือ หนี้สิน การหาอาชีพเสริมแก่กลุ่มสตรีแม่บ้าน ถ้าชุมชนแก้ไขปัญหานี้ได้ปัญหาอื่นก็จะบรรเทาลงด้วย

การดำเนินการจะมีโครงการที่จะเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านในลักษณะให้คำแนะนำเกี่ยวกับบัญชีครัวเรือน

การดำเนินงานโดยการวิเคราะห์สาเหตุ เพื่อนำไปแก้ไขปัญหาพื้นที่กลุ่มเป้าหมายได้นำฐานข้อมูลจากการวิเคราะห์บัญชีครัวเรือน มาสู่การวิเคราะห์เพื่อวางแผนสู่การแก้ไข

3.1 ผลการวิเคราะห์สาเหตุ ปัญหาหนี้สินของชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

สาเหตุของหนี้สิน	ปัญหา
1.การเข้าถึงแหล่งเงินทุน เช่นหนี้กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สหกรณ์ และกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร	1. เมื่อกู้ยืมมาแล้ว เกษตรกร ขาดความรู้เกี่ยวกับการบริหารการเงิน เงินทุนที่กู้ยืมมาจึงก่อให้เกิดความเสี่ยง 2. ปริมาณเงินที่กู้มาอาจมีจำนวนไม่เพียงพอ เนื่องจาก ขาดหลักทรัพย์ในการค้ำประกันเงินกู้เงินในระบบ 3. เมื่อกู้ยืมมาเพื่อลงทุน เกษตรกรมีรายได้ไม่แน่นอน ขาดความต่อเนื่องในรายได้ ขึ้นอยู่กับผลผลิตในแต่ละปีซึ่งต้องพึ่งพาสภาพดินฟ้าอากาศ ที่ไม่แน่นอน และหลังฤดูเก็บเกี่ยวจะประสพภาวะการว่างงาน 4. เกษตรกรไม่ค่อยมีทางเลือกในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เนื่องจากสถาบันการเงินเข้มงวดในการปล่อยสินเชื่อ การขาดหลักทรัพย์ในการกู้ยืม
2.การก่อหนี้เพื่อนำไปจ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย	1. การนำที่ดินไปจำนำและมีภาระผูกพันในการต้องนำเงินไปผ่อนชำระ 2. การผ่อนชำระบ้าน ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเพาะปลูกเพื่อทำการเกษตร
3.การก่อหนี้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา	หัวหน้าครอบครัวมีอาชีพทางการเกษตรและมีบุตรหลานในอุปการะอยู่ระหว่างการศึกษาเล่าเรียน
4.การก่อหนี้เพื่อนำไปชำระหนี้สินเดิม	1. เกษตรกรมีหนี้สินซึ่งเป็นหนี้สินนอกระบบเนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบที่มีความเข้มงวดในการกู้ยืมเงิน 2. เมือมีการกู้ยืมเงินได้แล้วเกษตรกรขาดการบริหารจัดการที่ไม่ถูกต้อง ขาดวินัยทางการเงิน มีการนำเงินไปใช้โดยไม่ก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต

5. การก่อหนี้เพื่อนำไปใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	1. ค่าใช้จ่าย ต้นทุนการผลิตราคาสูงมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ 2. เกษตรกรไม่มีอำนาจ ต่อรองราคาผลผลิตทางการเกษตรความอ่อนแอของกลุ่มเกษตรกรเมื่อลงทุนไปแล้ว คุณภาพผลผลิตไม่ได้มาตรฐานไม่คุ้มค่ากับเงินที่ลงทุน 3. เมื่อมีการลงทุนไปแล้ว เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงกับภาวะขาดแหล่งน้ำในการทำการเกษตร ภาวะฝนแล้ง ภาวะน้ำท่วม 4. เกษตรกรมีรายได้ไม่แน่นอน ขาดทางเลือกอาชีพเสริม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อค่าครองชีพ 5. ผลผลิตด้านการเกษตรมีคุณภาพไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ
6.นำไปใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค	1. การใช้จ่ายในครัวเรือนในบางรายการที่ไม่จำเป็น 2. การบริโภคตามกระแสสังคมยุคใหม่ การแข่งขันในสังคม
7.การก่อหนี้เพื่อรักษาสุขภาพ	1. การเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขไม่ครอบคลุม เช่น 1.1 ยา อุปกรณ์ที่ใช้ในบางรายการไม่สามารถใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพ 30 บาทได้ 1.2 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะและการเดินทางไปรับการรักษา 2. ประชาชนในหมู่บ้านขาดความรู้ ความเข้าใจในด้านการดูแลสุขภาพจึงเกิดปัญหาสุขภาพเรื้อรังตามมา 3. ขาดการดูแลสุขภาพ (ไม่ตรวจสุขภาพ) 4. ปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น 5. ปัญหาการระบาดของโรคอุบัติขึ้นใหม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิธีชีวิต เศรษฐกิจ

ขั้นตอนที่ 4 แนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนา

แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

แนวทางการแก้ไข	
1.การเข้าถึงแหล่งเงินทุน	1. แนะนำแหล่งเงินทุนในการสนับสนุนอาชีพอย่างต่อเนื่องและแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง 2. อบรมให้ความรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินและส่งเสริมการออม 3. อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือน การหารายได้ ขจัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นให้แก่เกษตรกร 4. แนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการชำระหนี้ ผลของการผิดนัดชำระหนี้ ภาระผูกพันเกี่ยวกับดอกเบี้ยเงินกู้ วินัยทางการเงิน
2.การก่อหนี้เพื่อนำไปจ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย	1. อบรมให้ความรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินและส่งเสริมการออม 2. อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือน การบริหารจัดการทางด้านการเงิน
3.การก่อหนี้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา หัวหน้าครอบครัวมีอาชีพทางการเกษตรและมีบุตรหลานในอุปการะอยู่ระหว่างการศึกษาเล่าเรียน	1. แนะนำให้บุตรหลานหารายได้จากการทำงานนอกเวลาเรียน 2. แนะนำให้กู้ยืมจากกองทุนเพื่อการกู้ยืมจากสถานศึกษาที่บุตรหลานของเกษตรกรศึกษาอยู่
4 .การก่อหนี้เพื่อนำไปชำระหนี้สินเดิม 4.1 เกษตรกรมีหนี้สินซึ่งเป็นหนี้สินนอกระบบเนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบที่มีความเข้มงวดในการกู้ยืมเงิน 4.2 เมื่อมีการกู้ยืมเงินได้แล้วเกษตรกรขาดการบริหารจัดการที่ไม่ถูกต้อง ขาดวินัยทางการเงิน มีการนำเงินไปใช้โดยไม่ก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต	1. แนะนำเกี่ยวกับการวินัยการจ่ายชำระหนี้ไม่ควรผิดนัดชำระหนี้ เพราะจะเกิดผลตามมาคือภาระดอกเบี้ย 2. กรณีที่เกษตรกรมีหนี้นอกระบบ แนะนำให้เกษตรกร เจรจาต่อรองหนี้กับเจ้าหนี้ โดผ่านหน่วยงานภาครัฐให้ความช่วยเหลือโดยผ่านกระบวนการแนวทาง ดังนี้ 1) กรณีลูกหนี้มีความสามารถในการชำระหนี้ พิจารณาความสามารถในการชำระหนี้

	ประกอบกับหลักทรัพย์ค้ำประกันเพื่อให้สถาบันการเงินรับเข้าเป็นลูกหนี้ในระบบตามความสมัครใจ 2) กรณีลูกหนี้ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้ แนะนำส่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปฟื้นฟูให้ลูกหนี้มีรายได้เกิดขึ้น ได้จัดมาตรการช่วยเหลือแล้วมั่นใจว่าจะทำให้ลูกหนี้มีความสามารถในการชำระหนี้เท่าไรก็ให้ เจรจาต่อรองลงให้เหลือยอดหนี้ เพื่อให้ธนาคารรับเข้าเป็นลูกหนี้ในระบบตามความสมัครใจ 1. ให้คำแนะนำเจรจาหนี้นอกระบบ ชุมชนจะมีลักษณะคล้ายกับกรณีการเจรจาหนี้ในระบบสถาบันการเงิน โดยในการเจรจาให้จำแนกเจ้าหนี้เป็นรายเจ้าหนี้ โดยเชิญเจ้าหนี้คราวละราย ในแต่ละช่วงการเจรจาต่อลูกหนี้ทุกรายที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหนี้ เพื่อความรวดเร็วอาจจะจัดให้มีคณะผู้เจรจาจำนวนหลายคณะเพื่อเจรจาไปพร้อมๆ กันก็ได้ในการเจรจาหากลูกหนี้มีเจ้าหนี้จำนวนหลายราย ให้ยึดเจ้าหนี้เป็นหลักในการเจรจา หากลูกหนี้ที่มีเจ้าหนี้หลายรายจะต้องมาพบเจ้าหนี้แต่ละรายตามกำหนดนัดที่อยู่ในช่วงการเจรจาของเจ้าหนี้รายนั้นๆ 2. เมื่อการเจรจาเป็นผลสำเร็จให้ลูกหนี้ เจ้าหนี้บันทึกผลการเจรจาปรับโครงสร้างหนี้ พร้อมลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ จำนวน 3 ชุด สำหรับเจ้าหนี้ ลูกหนี้ และตัวแทนผู้เจรจาและบันทึกข้อมูลผลการเจรจาในระบบคอมพิวเตอร์เพื่อเป็นหลักฐานการเจรจา

5. การก่อหนี้เพื่อนำไปใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	1. แนะนำหน่วยงานเพื่อฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับคุณภาพผลผลิต 2. แนะนำการรวมกลุ่มภายในชุมชนและวิสาหกิจชุมชนเพื่อทำการรวบรวมพืชผลและกระจายสินค้าเกษตร และสร้างพลังต่อรองราคาผลผลิต 3. ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการระดมทุน การเขียนโครงการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 4. รวมตัวในกลุ่มชุมชนและดูความถนัดในผลิตเด่นในชุมชน อาชีพเสริมในท้องถิ่นที่เหมาะสมกับชุมชนและหาตลาดให้แก่กลุ่มเกษตรกร 5. การให้ความรู้เกี่ยวกับการออมร่วมกันในกลุ่ม ต่างๆในชุมชน
6.นำไปใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค	การเพิ่มรายได้ แนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพการส่งเสริมอาชีพแบบครบวงจร การลดค่าใช้จ่าย 1. ลดการซื้อใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง 2. ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคภายในครอบครัว เช่นเลี้ยงปลา ไก่ เป็ด 3. การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือน การให้ความรู้เกี่ยวกับการออมภาคครัวเรือน การออมร่วมกันในกลุ่มต่างๆในชุมชน
7.การก่อหนี้เพื่อรักษาสุขภาพ	ติดต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อจัดทำโครงการแนะนำเกี่ยวกับบริการด้านสาธารณะสุข ให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพดังนี้ 1. การบริโภคอาหารให้ถูกสุขลักษณะ การรักษาสุขภาพเพื่อลดภาวะโรคเรื้อรัง การดูแลในเรื่องภาวะโภชนาการที่จะ ส่งผลต่อโรคภัย

	2. แนะนำให้ความรู้เรื่องโรคที่เกิดจากการปนเปื้อนของสารเคมี และการป้องกันดูแลรักษา 3. แนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการหาแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคที่ถูกสุขลักษณะ 4. การให้ความรู้เกี่ยวกับ บริการด้านสาธารณสุขเกี่ยวกับการป้องกัน โรคภัย การดูแลในเรื่องภาวะโภชนาการที่จะส่งผลต่อโรคภัย

.

	ก่อตั้งปี พ.ศ.	จำนวนสมาชิก		เงินทุนหมุนเวียน (บาท)	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	
		เริ่มต้น	ปัจจุบัน				
ว	2532	25 ครัวเรือน	77 ครัวเรือน		- ให้สมาชิกกู้ข้าว - รับฝากข้าวจากสมาชิก - ให้มีการคืนข้าวที่ยืม โดยคิดดอกเบี้ยเป็นข้าวที่ต้องคืนเพิ่มขึ้น 10%	- น้ำท่วมทำให้ขาดแคลนข้าว จึงต้องการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	สำนั
มทรัพย์ เป็น	2552	90 กว่าคน	117 คน	200,000	- มีการออมเงิน - ให้สมาชิกกูยืมเงิน โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน ทุก 3 เดือน เก็บวันที่ 1 ของเดือน โดยจะเก็บเฉพาะดอกเบี้ย	- เพื่อต้องการให้ชาวบ้านมีการออมเงิน โดยมีการเก็บออมทุกสิ้นเดือน ขั้นต่ำคนละ 50 บาท เฉลี่ยเดือนละ 100 บาท - มีการแบ่งเงินปันผลใน 5 ปี เป็นการปันผลเพียง 1 ครั้ง	ชา
น เวียน บ้าน เป็น	2532	25 คน	71 ครัวเรือน	560,000	- ให้กู้เป็นเงินในการซื้อปุ๋ยหมุนเวียนให้แก่สมาชิก	- ให้สมาชิกมีปุ๋ยไว้ใช้เพื่อทำการเกษตร โดยจะคิดดอกเบี้ย 1,000 บาท ต้องจ่ายดอกเบี้ย 50 บาทต่อปี	

	ก่อตั้งปี พ.ศ.	จำนวนสมาชิก		เงินทุนหมุนเวียน (บาท)	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	
		เริ่มต้น	ปัจจุบัน				
บ้าน เป็น	2525	35 คน	ทุกครัวเรือน 75 คน	280,000	- ให้กู้โดยไม่มีดอกเบี้ย - จะกู้ได้เมื่อเป็นสมาชิก 3 ปีขึ้นไป และเมื่อกู้ครบ 3 ปีแล้ว ถึงจะมีสิทธิกู้ได้ให้	เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยให้สมาชิกกู้ได้ไม่เกิน 10,000 บาทต่อคน	น
	2544		ทุกครัวเรือน 75 คน	3,400,000	- ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงิน - มีสวัสดิการให้กับสมาชิก ตายได้ศพละ 500 บาท - สนับสนุนเงินจัดงานปีใหม่ให้กับชุมชน	เป็นนโยบายจากรัฐบาล	พ
รชุมชน	2548	50 คน หมู่ 5	169 คน หมู่ 5	1,400,000	- กรณีเด็กเกิด 500 บาท	- เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในชุมชน	

				(ทั้งตำบล) เฉพาะหมู่ 5 เก็บเงินได้เดือนละ 5,070	- นอนโรงพยาบาลคืนละ 100 บาท - ออมครบ 5 ปี เมื่อสมาชิกมีอายุครบ 60 ปี จะได้เงิน 1,200 บาทต่อรอบ 5 ปี - สนับสนุนการศึกษาเด็กตั้งแต่อนุบาลจนถึงมัธยมได้เงิน 1,200 บาทต่อคนต่อรอบ 5 ปี - ตาย ถ้าเป็นสมาชิกไม่ถึง 6 เดือน ได้เงิน 5,000 บาท หลัง 6 เดือน ได้เงิน 5,000 บาท หลัง 6 เดือนขึ้นไป ได้เงิน 15,000 บาท	- มีกรรมการมาจากทั้ง 13 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน	

	ก่อตั้งปี พ.ศ.	จำนวนสมาชิก		เงินทุนหมุนเวียน (บาท)	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	
		เริ่มต้น	ปัจจุบัน				
	2549	30 คน	25 คน	18,000	- เป็นระดมเงินออมของสมาชิก โดยจะเก็บเงินทุกวันที่ 1 ของเดือน มีการออมขั้นต่ำตั้งแต่ 50 บาทจนถึง 500 บาท - ปล่อยกู้ให้กับสมาชิก ปัจจุบันมีสมาชิกกู้ไปแล้วจำนวน 100,000 บาท	เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงินไปเป็นทุนในการเย็บผ้า มีจักรเย็บผ้าของกลุ่ม 3 หลัง ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ GRID	มูลนิธิ
เกระชัง		30 คน	30 คน	10,000	- มีการเลี้ยงปลาของใครของมัน - ให้อาหาร - พันธุ์ปลาซื้อมาจากบริษัทดอนเจริญฟาร์ม	เพื่อเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน	พัฒน
ชุมชน	2548	34 ครัวเรือน	ทุกครัวเรือน		- ซื้อขายของในชุมชน - มีเงินปันผล - มีการระดมหุ้นคนละ 500 บาท	เพื่อให้ชาวบ้านมีร้านค้าขายเป็นของชุมชนเองและมีการแบ่งปันผลประโยชน์	เป็น ชาวบ้
	2546	34 คน	34 คน	50,000	ทอเสื่อ สานกระติบข้าวและแปรรูป	เพื่อเป็นการเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน	โครง
สี	2548	60 ครัวเรือน	67 ครัวเรือน	3,700	ระดมทุน/ปันผลสีข้าว	รวมกลุ่ม เป็นความสามัคคี เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก	SME

บทที่5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัย การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนา ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สาเหตุของการเป็นหนี้ และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรชาวนาผู้ผลิตข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ พื้นที่อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอพยัคฆภูมิ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีษะเกษ และอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ โดยใช้กระบวนการดำเนินงาน การวิจัยและพัฒนาโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยและพัฒนาโดยประยุกต์ใช้ การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning) เป็นหลัก คือ 1.การสำรวจข้อมูลสภาพปัจจุบันปัญหา 2.การวิเคราะห์ข้อมูล 3.การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม 4.ปฏิบัติตามแผนและสรุปและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วย การจัดเตรียมกลไกการดำเนินงานโครงการและการฝึกปฏิบัติวิเคราะห์รายรับรายจ่ายโดยใช้บัญชีครัวเรือน ผลการดำเนินงานปรากฏดังนี้

1) ความร่วมมือพัฒนาแก้ปัญหาหนี้สิน พัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

   ผลการดำเนินงาน

   ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความร่วมมือพัฒนาแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยเกิดกลไกการดำเนินงาน มีผู้เข้ารับการฝึกอบรม เป็นเป้าหมายในการพัฒนา โดยมีกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการใช้บัญชีครัวเรือน เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความยากจน

2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ จัดการองค์ความรู้ของชุมชน สู่การแก้ไขปัญหาหนี้สิน มีการเรียนรู้สู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยมีขั้นตอนกระบวนการดำเนินงานและผลการปฏิบัติที่สำคัญดังนี้

   1. การสำรวจข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหาในประเด็นบัญชีครัวเรือน
   2. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การวางแผน เพื่อแก้ไขปัญหาระดับครัวเรือน
   3. การจัดทำแผนแบบผ่านการหารือเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน เพื่อนำไปสู่การรับรู้ เป้าหมายในการดำเนินงานร่วมกัน
   4. ปฏิบัติตามแผน ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ และสรุปผลการดำเนินงาน
   5. การติดตามประเมินผล
   6. สรุปบทเรียนและแลกเปลี่ยน โดยการนำเสนอผลการดำเนินงานบทเรียนสำคัญ ปัญหาอุปสรรคและแผนการดำเนินการ ประกอบการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และในข้อคิดเห็นโดยนักวิชาการ ผลการดำเนินงานทำให้ทราบผลการดำเนินงานถึงผลสำเร็จ บทเรียนสำคัญ ปัญหา อุปสรรค และแผนการดำเนินงาน

ทีมวิจัยได้จัดกระบวนการเรียนรู้ ผ่านกิจกรรม ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และหาทางออกการแก้ไขปัญหาร่วมกัน นอกจากนี้มีการประเมิน กลุ่มเป้าหมายได้ทราบสถานการณ์ และความเคลื่อนไหว การดำเนินการคู่การวางแผนพัฒนา

ถ่ายทอดขยายผลการพัฒนาศักยภาพยกระดับองค์ความรู้สู่กลุ่มเป้าหมาย คือ ให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายตามประเด็นที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน คือ การฝึกอบรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือน การออมภาคครัวเรือน การบริหารการเงินส่วนบุคคล และการป้องกันความเสี่ยงในด้านต่างๆเช่นความเสี่ยงเกี่ยวกับสุภาพ และเน้นการทำบัญชีครัวเรือน ให้แก่กลุ่มเป้าหมาย

ผลการฝึกอบรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาการอบรมและความพอใจในระดับที่ดี มีทักษะและเกิดความตระหนักในการบันทึกบัญชีครัวเรือน และช่องทางการชะลอรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

การส่งเสริมสนับสนุนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน ตามความต้องการของชุมชน

จากกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยมีขั้นตอนกระบวนการดำเนินงานและปฏิบัติที่สำคัญดังนี้

1. การวางแผน โดยเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการแก้ปัญหาหนี้สินของกลุ่มเป้าหมาย พัฒนาสังคม และสุขภาวะ โดยเริ่มจากการข้อมูลสภาพปัจจุบันปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย และการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นกลไกหลักให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือ บัญชีครัวเรือน มาวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับครัวเรือน เพื่อวางแผนการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ซึ่งจากผลการใช้วิธีการดังกล่าวนำไปสู่การเกิดการทำงานแบบบูรณาการระหว่างกลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย นำไปสู่การขับเคลื่อนของแผนการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของกลุ่มเป้าหมาย
2. การปฏิบัติให้เป็นจริง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนากลุ่มเป้าหมาย โดยใช้วิธีการปฏิบัติตามแผนและปรับปรุง โดยการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนเพื่อเป็นเครื่องมือให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เช่น ตำบลโพนทราย ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดย กลุ่มเป้าหมาย ต้องบันทึกรายได้และต้องควบคุมค่าใช้จ่าย เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน การเพิ่มรายได้ด้วยการเพาะเห็ดในการบริโภคที่เหลือนำไปจำหน่าย พบว่าชาวบ้านมีการรับรู้ค่าใช้จ่ายจากการบันทึกบัญชีรับจ่ายในแต่ละเดือน และหาวิธีการลดค่าใช้จ่ายจากที่เคยซื้อเห็ดมาเพื่อบริโภคและมีการบันทึกรายได้จากการจดบันทึกรายรับจากการนำเห็ดที่เหลือไปจำหน่าย
3. การสรุปสะท้อนผล เป็นองค์ประกอบขั้นตอนที่ 3 ของการเรียนรู้จากการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ โดยผ่านกิจกรรมเรียนรู้ ด้วยวิธีการให้ความรู้ ผ่านการฝึกอบรม และติดตามประเมินผล ที่นำไปสู่กระบวนการสนับสนุนกระบวนการดำเนินการแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยเฉพาะการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือน การออม การบริหารความเสี่ยง การบริหารการเงินส่วนบุคคล เพื่อตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญการทำการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนำไปสู่การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน
4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรม สรุปบทเรียน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องถือเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหนี้สิน แบบบูรณาการได้เนื่องจากได้มีโอกาสสรุปบทเรียนตนเอง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาตนเอง
5. อภิปรายผล

ผลการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีความสอดคล้อง กับความยากจน มีประเด็นต้องพิจารณาคือ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ดังต่อไปนี้

สาเหตุของการเป็นหนี้

1. สาเหตุจากด้านแรงกระตุ้นจากการเข้าถึงนโยบายของภาครัฐบาล โดยการสร้างโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การสนับสนุนสินเชื่อรายย่อยเพื่อให้ประชาชนกู้ยืม มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกษตรกรมีแหล่งเงินทุน สำหรับให้ประชาชนกู้ยืม ในอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปลงทุน เพื่อพัฒนาอาชีพ เช่นสินเชื่อเพื่อประกอบอาชีพให้แก่ประชาชนที่มีรายได้น้อย การเพิ่มเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติแห่งละ 1 ล้านบาท การจัดตั้งกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ต่อมารัฐบาลมีนโยบาย เพิ่มราคาผลผลิตทางการเกษตร เช่นการรับจำนำข้าว การประกันรายได้เกษตรกร การประกันภัยความเสี่ยงด้านผลผลิต โดยชดเชยความเสียหายจากภัยธรรมชาติ จึงเป็นสาเหตุที่เกษตรกรกู้ยืมมาเพื่อลงทุนทางด้านการเกษตรและกรณีที่เกษตรกรมีหนี้สินอยู่แล้ว รัฐบาลมีนโยบายพักชำระหนี้ ปรับโครงสร้างหนี้สลับกับการกู้ยืมเพิ่มแก่เกษตรกร ผลที่ตามมาคือเกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในอดีตการกู้ยืมจะมีข้อจำกัดด้านสินเชื่อจากการสำรวจการวิจัยพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินมามักพบปัญหา ดังนี้
   (1) ความล้มเหลวจากการกู้ยืมมาลงทุนเพื่อการเกษตร ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ
   (2) การขาดความรู้ในเรื่องการบริหารการเงิน ในการบริหารรายได้และรายจ่ายของตัวเอง (Financial Literacy) ขาดความรู้เรื่องการคำนวณดอกเบี้ยและเงินต้น การขาดวินัยทางการเงินของเกษตรกร เช่น การกู้ยืมมาเพื่อนำมาจ่ายหนี้เดิม (Refinance) ทำให้เงินคงเหลือไม่เพียงพอในการลงทุน ขาดการวางแผนการออมไว้ในอนาคต การไม่ทำบัญชีรายรับรายจ่าย
   (3) เกษตรกรประสบปัญหาคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร ผลผลิตทางการเกษตรไม่เอื้ออำนวย ราคาผลผลิตทางเกษตรตกต่ำ ความอ่อนแอของกลุ่มเกษตรกร
   (4) ความอ่อนแอของกลุ่มเกษตรกร เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองต้นทุนในการผลิตสูง
2. การเป็นหนี้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย จากการสำรวจการวิจัย เกษตรกรมีหนี้สินจากการนำทรัพย์สินและที่ดินเป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกันเพื่อนำเงินมาลงทุน
3. สาเหตุด้านสุขภาพอนามัย จากการสำรวจการวิจัย เกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีหนี้สิน เนื่องจากกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายในเรื่องการรักษาสุขภาพและเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพ 30 บาท สุขภาพของคนในชุมชนมีโรคเรื้อรัง ขาดความรู้ด้านโภชนาการ การบริโภคตามสังคมยุคใหม่ ปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุซึ่งมีจำนวนมากขึ้น ปัญหาการระบาดของโรคที่อุบัติขึ้นมาใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

4. สาเหตุด้านการอุปโภคบริโภค
5. การก่อนหนี้ใหม่เพื่อนำมาชำระหนี้เดิม จากการสำรวจการวิจัยพบว่า การกู้ยืมมาเพื่อนำมาจ่ายหนี้เดิม (Refinance) ทำให้เงินคงเหลือไม่เพียงพอในการลงทุน การไม่ทำบัญชีรายรับรายจ่าย การไม่มีการวางแผนการออมไว้ในอนาคตเกษตรกร ขาดความรู้ในเรื่องการบริหารการเงินเกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีหนี้สินเดิมอยู่แล้ว การบริหารรายได้และรายจ่ายของตัวเอง (Financial Literacy) การขาดความรู้เรื่องการคำนวณดอกเบี้ยและเงินต้น การขาดวินัยทางการเงินของเกษตรกร

แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

กระบวนการแก้ไขหนี้ในระบบ

การแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบจะแบ่งการพิจารณาออกเป็น 2 ส่วน คือการแก้ไขหนี้ในระบบสถาบันการเงินและการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบชุมชน ดังนี้

1.หนี้ในระบบสถาบันการเงิน

ขั้นตอนการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

1. เพื่อให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินเป็นไปอย่างเบ็ดเสร็จ ยั่งยืน และถาวรไม่เกิดปัญหาการก่อหนี้ซ้ำซ้อนและการกลับมาเป็นหนี้ใหม่อีกครั้ง ในกระบวนการปรับโครงสร้างหนี้ จะต้องมีกระบวนการให้ความช่วยเหลือแบบฟื้นฟูกับลูกหนี้ทุกรายควบคู่กันไปตามความต้องการของลูกหนี้ โดยตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินคนสำหรับเกษตรกร โดยการประสานงานกับสถาบันการเงินและคณะกรรมการด้านอื่นๆ เช่นด้านการส่งเสริมอาชีพและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาฟื้นฟู เพื่อกำหนดมาตรการเสริม และประสานงานกับภาคประชาชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาฟื้นฟู
2. หลังจากเข้ากระบวนการฟื้นฟูแล้วให้ส่งผลลูกหนี้กลับมายังคณะกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินเพื่อส่งข้อมูลให้ธนาคารดำเนินการต่อไป
3. ลงทะเบียนลูกหนี้ เพื่อการเจรจาระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ จัดทีมเจรจา เพื่อกำหนดกรอบปฏิบัติในการเจรจา ในการเจรจาให้ธนาคารเจ้าหนี้ดำเนินการได้ทันที เมื่อการเจรจาเป็นผลสำเร็จให้ลูกหนี้ เจ้าหนี้ ตัวแทนทำบันทึกเพื่อเป็นหลักฐาน

2.หนี้ในระบบชุมชน

หนี้ในระบบชุมชนจากนโยบายส่งเสริมของภาครัฐ ประกอบด้วย หนี้กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะ ออมทรัพย์เครดิตยูเนี่ยน สหกรณ์ และกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร

ขั้นตอนการแก้ไขปัญหาจะแบ่งเจ้าหนี้ออกเป็น 2 กลุ่ม

1. กลุ่มเจ้าหนี้ที่มีระบบการจัดการและฐานะการเงินที่เข้มแข็งที่สามารถปรับโครงสร้างหนี้เองได้
2. กลุ่มเจ้าหนี้ที่ระบบการจัดการและฐานะการเงินอ่อนแอที่ต้องให้ความช่วยเหลือ

การกำหนดกรอบปฏิบัติในการเจรจา

กรอบปฏิบัติในการเจรจาหนี้ในระบบชุมชนจะมีลักษณะคล้ายกับกรณีการเจรจาหนี้ในระบบสถาบันการเงินดังนี้

1. การเจรจาให้จำแนกเจ้าหนี้เป็นรายเจ้าหนี้ โดยเชิญเจ้าหนี้คราวละ 1 ราย ในแต่ละช่วงการเจรจาต่อลูกหนี้ทุกรายที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหนี้รายดังกล่าว เพื่อความรวดเร็วอาจจะจัดให้มีคณะผู้เจรจาจำนวนหลายคณะ เพื่อเจรจาไปพร้อมๆ กันก็ได้ ในการเจรจาหากลูกหนี้มีเจ้าหนี้จำนวนหลายราย ให้ยึดเจ้าหนี้เป็นหลักในการเจรจา โดยให้ดำเนินการตามข้อ 1 ข้างต้น ซึ่งลูกหนี้ที่มีเจ้าหนี้หลายรายจะต้องมาพบเจ้าหนี้แต่ละรายตามกำหนดนัดที่อยู่ในช่วงการเจรจาของเจ้าหนี้รายนั้นๆ
2. เมื่อการเจรจาเป็นผลสำเร็จให้ลูกหนี้ เจ้าหนี้ ตัวแทนแจ้งผลการเจรจาปรับโครงสร้างหนี้ พร้อมลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ จำนวน 3 ชุด สำหรับเจ้าหนี้ บันทึกข้อมูลผลการเจรจาในระบบคอมพิวเตอร์เพื่อเป็นหลักฐาน

กระบวนการแก้ไขหนี้นอกระบบ

เกษตรกรที่มีปัญหาหนี้สินต้องมาขึ้นทะเบียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน เพื่อเจ้าหน้าที่ดำเนินการจัดแบ่งกลุ่มลูกหนี้อาจมอบหมายให้ภาคชุมชนโดยเฉพาะกองทุนหมู่บ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการรวบรวมและคัดแยกลูกหนี้ พร้อมทั้งจัดเตรียมข้อมูลที่จำเป็นในการเจรจาหนี้เตรียมไว้ให้คณะผู้เจรจาก็ได้ คณะผู้เจรจาหนี้เชิญเจ้าหนี้และลูกหนี้เจรจา

1. หากลูกหนี้รายใดไม่เข้าร่วมเจรจาให้คณะผู้เจรจาเชิญลูกหนี้รายนั้นมาเจรจาอีกครั้งโดยมีระยะเวลาห่างกับการเจรจาครั้งแรกไม่เกินเจ็ดวันทำการ ยกเว้นกรณีมีเหตุผลอันควรขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะผู้เจรจา หากเจ้าหนี้รายใดไม่เข้าร่วมเจรจาให้พักการเจรจาและส่งให้ คณะกรรมการดำเนินการต่อไป กรณี ที่สงสัยว่าหนี้นั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ให้ตรวจสอบรายชื่อจากเจ้าพนักงานตำรวจ

2. กรณีสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันที ให้คณะกรรมการบันทึกข้อมูลผลการเจรจาเพื่อรายงาน รวมทั้งส่งเรื่องให้สถาบันการเงินเพื่อเข้าระบบการพิจารณาของธนาคารแต่ละแห่ง

3. แต่หากการเจรจาไม่สำเร็จให้คณะผู้เจรจาหนี้บันทึกแจ้งผลการเจรจาและปัญหาให้ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาต่อไป ก่อนที่จะกลับมาสู่กระบวนการเจรจาหนี้อีกครั้งหนึ่งแจกจ่ายปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

เพื่อให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินเป็นไปอย่างเบ็ดเสร็จ ยั่งยืน และถาวรไม่เกิดปัญหาการก่อหนี้ซ้ำซ้อนและการกลับมาเป็นหนี้ใหม่อีกครั้ง ในกระบวนการปรับโครงสร้างหนี้ของธนาคารดังกล่าวข้างต้นจะต้องมีกระบวนการให้ความช่วยเหลือแบบฟื้นฟูกับลูกหนี้ทุกรายควบคู่กันไปตามความต้องการของลูกหนี้ โดยกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินสำหรับเกษตรกรจะรับข้อมูลความต้องการต่างๆ ของลูกหนี้จากธนาคารแล้วประสานงานกับคณะกรรมการด้านอื่นๆ เช่น ด้านการส่งเสริมอาชีพและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูมากำหนดมาตรการเสริม โดยจะประสานงานกับภาคประชาชนด้านการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่นๆ เกี่ยวกับการพัฒนาฟื้นฟู แล้วส่งผลการฟื้นฟูกลับมายังคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินคนยากจนเพื่อส่งข้อมูลให้ธนาคารดำเนินการต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

การแก้ไขปัญหาหนี้สิน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความรู้แก่ครัวเรือน ในลักษณะภาคีความร่วมมือในทุกภาคส่วนจะต้องทำงานแบบบูรณาการกันอย่างต่อเนื่องดังต่อไปนี้

1. กรณีเกษตรกรกู้ยืมจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ควรนำบันทึกบัญชีครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ไปพิจารณาและวางแผนส่งเสริมและสนับสนุนเช่นการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ เพื่อการพัฒนาครอบครัว ตามแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวแต่ละครอบครัว และควรพิจารณาการสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ในชุมชนที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาชุมชนของแต่ละชุมชน
2. การแก้ไขปัญหาหนี้สินจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความรู้แก่ครัวเรือนในลักษณะภาคีความร่วมมือและทุกภาคส่วนจะต้องทำงานแบบบูรณาการกันอย่างต่อเนื่อง
3. การคิดค้นเครื่องมือต่างๆ ในการนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สิน จะต้องเหมาะกับกลุ่มเป้าหมายสอดคลองกับวิธีชีวิตของชุมชน จึงจะทำให้กลุ่มเป้าหมาย นำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม
4. การบันทึกรายรับและนำบัญชีรายจ่าย มาวิเคราะห์ทุกเดือนและนำผลวิเคราะห์ทุกเดือนมาสู่การวางแผนชีวิตของตนเอง จะทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถพิจารณาหารูปแบบในการพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสม
5. การวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน ควรใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน เนื่องจากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมๆกัน สามารถปรับปรุงแก้ไข การดำเนินงานให้ไปสู่

ความสำเร็จได้ในระหว่างการดำเนินงาน เป็นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผนการประเมินผลและรับประโยชน์

6. การสร้างโอกาสในการพัฒนาฝีมือแรงงานแก่กลุ่มเกษตรกร ยกระดับพัฒนาฝีมือแรงงาน โดยการสนับสนุนในภาคเอกข้ามามีส่วนร่วมในการยกระดับทักษะฝีมือแรงงาน และเสริมสร้างความรู้ในสาขาอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน
7. การสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านการเงินที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพให้กับประชาชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการทางการเงินที่นำไปสู่ การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย และเพิ่มการออมในครอบครัว เช่นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตโดยยึด

บรรณานุกรม

กรมการค้าข้าวกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องความหมายของข้าวอินทรีย์ หัวข้อองค์ความรู้เรื่องข้าว **"ความหมายข้าวอินทรีย์"** สืบค้นจาก http://www.brrd.in.th/rkb/data_rice_xx_organic_new_html. เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2554 .

ชลัยพร อมรวัฒนา. 2539. **เศรษฐศาสตร์มหภาค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาริณี ฉัตรไชยสิทธิกุล. 2543. **การวิเคราะห์การออมของครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชัชวาลย์ เรืองประพันธ์. 2544. **การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS for Windows.** ขอนแก่น: โครงการผลิตตำรา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ฝ่ายวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย. 2537. **การสำรวจพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย.

ณริต บันชัย. 2555. **การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนโครงการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อการส่งออกของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ดนุวัต เพ็งอ้น. **คู่มือการผลิตพืชอินทรีย์.** อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ศูนย์เทคโนโลยีชีวภาพ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ หน้า 1 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2554

แดน ฟูแสง. 2544. **ศักยภาพด้านเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดพะเยาและเชียงราย.** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เทิดศักดิ์ รัญจวน. 2553. **การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์การผลิตข้าวอินทรีย์และข้าวทั่วไปของเกษตรกรอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี ปีการเพาะปลูก 2550/2551,** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. 2548. **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.อินเตอร์ พริ้นท์ จำกัด.

นิยดา จันทร์มาศ. 2546. **การวิเคราะห์รายได้และรายจ่ายของข้าราชการสำนักการตรวจเงินแผ่นดิน.** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประพันธ์ เศวตนันท์. 2540. **ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดา นาคเนาวทิม. 2541. **เศรษฐศาสตร์จุลภาค 1.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปัทม์ สภาวรัตน์ภิญโญ. 2546. **การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงินของการเลี้ยงกุ้ง.**

พัชรีพร วงศ์ใหญ่. 2551. **การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงินของธุรกิจเลี้ยงกุ้งกราม ในอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย.**

พินิตย์ กิ่งสอน. 2551. **ศักยภาพการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์ กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรอินรีย์เชียงใหม่ จำกัด.** การค้นคว้าอิสระวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

พิสิษฐ์ อุไรรงค์. 2550. **การวิเคราะห์ผลตอบแทนทางการเงินของการลงทุนเลี้ยงกุ้งกรามกามในจังหวัดสุพรรณบุรี.**

พาวิชช์ รัตนโกมล. 2526. **พฤติกรรมการออมของครัวเรือนในประเทศไทย.** ภาคนิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์.

ภราดร ปรีดาศักดิ์. 2547. **หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มลธิวา โสมะ. 2552. **ทัศนคติของผู้บริโภคในอำเภอเมืองเชียงใหม่ที่มีต่อข้าวอินทรีย์.** การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยุทธ ไกยวรรณ์. 2545. **พื้นฐานการวิจัย.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.

เยาวเรศ ทับพันธุ์. 2551. **การวางแผนและประเมินโครงการ.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชกิจจานุเบกษา. 2548. เล่มที่ 122 ตอนที่ 86 ก, หน้า 4.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. 2545. **หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค.** พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ศานิต เก้าเอี้ยน. 2538. **เศรษฐศาสตร์การผลิตทางการเกษตร.** กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศุภชัย สุทธิเจริญ. 2551. **การยอมรับการปลูกข้าวอินทรีย์โดยใช้ข้าวกล้องพันธุ์หอมแดงของเกษตรกรในอำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ,** การค้นคว้าแบบอิสระวิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย **"ข้าวอินทรีย์ : ศักยภาพการตลาดที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง"** สืบค้นจาก www.positioningmag.com เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2554.

สันติยา เอกอัคร. 2546. **เอกสารคำสอนวิชาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค I.** ภาควิชาเศรษฐศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2545. **การใช้สถิติในงานวิจัยอย่างถูกต้องและได้มาตรฐานสากล.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง จำกัด.

เสาวลักษณ์ ธรรมทีปกุล. 2538. **พฤติกรรมการออมครัวเรือนเกษตรกรลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.).** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2550. ***ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของครัวเรือนเกษตร.*** กรุงเทพฯ: *สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.*

สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549. **ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย.** กรุงเทพฯ.

เสาวลักษณ์ ธรรมทีปกุล. 2538. **พฤติกรรมการออมของครัวเรือนเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส.** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Edmand, Michael R. 1983. **Macroeconomic: Theory and Policy.** Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Friedman, Milton. 1970. **A theory of the consumption function.** New Delhi: Oxford & IBH.

Gujarati, Demoder. 1995. **Basic Econometrics Edition3.** New York: Mcgaw-Hill.

Pakorn Vichayanond and Chalongphob Sussangkarn. 1994. "Mobilization of Domestic Saving" **Reserch and Information Development for Macroeconomic Policy Formulation.** Pp.1-42.

Rod Alessie, Annanmaria Lusardi and Arie Kapteyn. 1999. "Saving after Retirement: Evidence from three Different Surveys" **Labour Economics.** Pp. 277 – 310.

ภาคผนวก

แบบสอบถามที่ ☐ ☐ ☐ ☐

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

<u>ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป</u>

คำชี้แจง : กรุณาใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความที่เป็นคำตอบหรือกรอกข้อความในช่องว่าง

1.1 เพศ

☐ 1) ชาย ☐ 2) หญิง

1.2 อายุ

☐ 1) 36 – 40 ปี ☐ 2) 41 – 45 ปี ☐ 3) 46 – 50 ปี

☐ 4) 51 – 55 ปี ☐ 5) 56 – 60 ปี ☐ 7) มากกว่า 60 ปี

1.3 สถานภาพ

☐ 1) โสด ☐ 2) สมรส ☐ 3) หย่า

☐ 4) หม้าย ☐ 5) แยกกันอยู่

1.4 จบการศึกษาสูงสุดระดับใด

☐ 1) ระดับประถมศึกษา ☐ 2) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

☐ 3) ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ☐ 4) ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

☐ 5) ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ☐ 6) ระดับปริญญาตรี

☐ 7) ระดับปริญญาโท ☐ 8) ระดับปริญญาเอก

1.5 ครอบครัวของท่านมีผู้อาศัยอยู่ร่วมกัน (รวมผู้ตอบแบบสอบถามด้วย)

☐ 1) 1 – 3 คน

☐ 2) 4 – 6 คน

☐ 3) มากกว่า 6 คน

1.6 จำนวนผู้อยู่ในอุปการะ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ 1) สามีหรือภรรยาที่ไม่มีรายได้ ☐ 2) บิดา มารดา ของท่าน.....คน

☐ 3) บุตรที่ไม่มีรายได้.....คน ☐ 4) บิดา มารดา ของคู่สมรสของท่าน.....คน

☐ 5) ญาติพี่น้องของท่าน.....คน ☐ 6) ญาติพี่น้องของคู่สมรสของท่าน.....คน

1.7 ลักษณะการอยู่อาศัย

☐ 1) อยู่คนเดียว ☐ 2) อยู่กับครอบครัว

☐ 3) อยู่กับบิดา มารดา หรือญาติพี่น้อง ☐ 4) อยู่กับบุคคลอื่น

1.8 ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

☐ 1) ที่อยู่อาศัยเป็นของครอบครัวผู้ตอบแบบสอบถาม

☐ 2) ที่อยู่อาศัยเป็นของพ่อ แม่ ของผู้ตอบแบบสอบถาม

☐ 3) ที่อยู่อาศัยเป็นของพ่อ แม่ ของคู่สมรส

☐ 4) บ้านเช่า / ห้องเช่า

☐ 5) อื่นๆ

<u>ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับรายได้และค่าใช้จ่าย</u>

คำชี้แจง : กรุณาใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความที่เป็นคำตอบหรือกรอกข้อความในช่องว่าง

2.1 รายได้ผู้ตอบแบบสอบถามต่อเดือน

☐ 1) ไม่เกิน 5,000 ☐ 2) 5,001 – 10,000 ☐ 3) 10,001 – 20,000

☐ 4) 20,001 – 30,000 ☐ 5) มากกว่า 30,000

2.2 รายจ่ายของเกษตรกรชาวสวนทุเรียน

☐ 1) ไม่เกิน 15,000 ☐ 2) 15,000 – 24,999 ☐ 3) 25,000 – 34,999

☐ 4) 35,000 – 44,999 ☐ 5) มากกว่า 45,000

2.3 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

ก) ค่าเช่าบ้าน ประมาณเดือนละ.....บาท

ข) ค่าผ่อนชำระบ้าน / ที่ดิน ประมาณเดือนละ.....บาท

ค) ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ (ไม่รวมค่าโทรศัพท์เครลื่อนที่) ประมาณเดือนละ.....บาท

ง) ค่าเครื่องเรือนและเครื่องใช้ไฟฟ้า ประมาณปีละ.....บาท

จ) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... ประมาณเดือนละ.....บาท

2.4 ค่าอาหาร ประมาณเดือนละ.....บาท

2.5 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะและการเดินทาง

ก) ค่าผ่อนชำระยานพาหนะ ประมาณเดือนละ.....บาท

ข) ค่าน้ำมันรถ ประมาณเดือนละ.....บาท

ค) ค่าเดินทาง ประมาณเดือนละ.....บาท

ง) ค่าซ่อมแซมยานพาหนะ จำนวน.....ครั้งต่อปี ประมาณครั้งละ.....บาท

จ) ค่าเบี้ยประกันภัยยานพาหนะ ประมาณปีละ.....บาท

ฉ) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... ประมาณเดือนละ.....บาท

2.6 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล

ก ค่ารักษาพยาบาล ประมาณเดือนละ.....บาท

2.7 ค่าใช้จ่ายอื่นๆ

ก) ซื้อของอุปโภคต่างๆ เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ประมาณเดือนละ.....บาท

ข) ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องสำอางค์ ประมาณเดือนละ.....บาท

ค)ชำระหนี้บัตรเครดิต ประมาณเดือนละ.....บาท

ง) ค่าแชร์ ประมาณเดือนละ.....บาท

จ) ค่าพักผ่อนหย่อนใจ ประมาณเดือนละ.....บาท

ฉ) บริจาคเงินทำบุญ ประมาณเดือนละ.....บาท

ช) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... ประมาณเดือนละ.....บาท

2.8 ค่าใช้จ่ายสมทบ หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่นอกเหนือจากข้อ 2.4 – 2.9 เช่น เงินที่ครอบครัวจ่ายให้กับบุตร พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง หรือผู้อยู่ในอุปการะ ประมาณเดือนละ.....บาท

2.9 เหตุผลที่ใช้พิจารณาในการตัดสินใจบริโภค (ใส่เลข 1 – 3 ลงในช่อง ☐ โดยเรียงลำดับความสำคัญ)

☐ 1) ความจำเป็น ☐ 2) คุณภาพสินค้า ☐ 3) งบประมาณ

☐ 4) กระแสความนิยม ☐ 5) ราคาสินค้า ☐ 6) ราคาสินค้าประเภทเดียวกัน แต่ต่างยี่ห้อ

☐ 7) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

2.10 สิ่งกระตุ้นที่ทำให้บริโภค (ใส่เลข 1 – 3 ลงในช่อง ☐ โดยเรียงลำดับความสำคัญ)

☐ 1) เงินที่มีอยู่ในมือ ☐ 2) ความจำเป็น ☐ 3) สินค้าลดราคา

☐ 4) สื่อโฆษณา ☐ 5) เพื่อนแนะนำ ☐ 6) กระแสความนิยม

☐ 7) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

<u>ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการออม</u>

คำชี้แจง : กรุณาใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความที่เป็นคำตอบหรือกรอกข้อความในช่องว่าง

3.1 ท่านทราบถึงนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาลหรือไม่

☐ 1) ทราบ ☐ 2) ไม่ทราบ

3.2 ท่านมีความรู้เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

☐ 1) รู้มาก ☐ 2) รู้ปานกลาง ☐ 3) รู้น้อย

3.3 เมื่อท่านได้รับรายได้ ท่านมีการวางแผนการใช้เงินหรือไม่

☐ 1) มี ☐ 2) ไม่มี

3.4 เมื่อต้องการจ่ายท่านมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมก่อนซื้อหรือจ่ายหรือไม่

☐ 1) มี ☐ 2) ไม่มี

3.5 ครัวเรือนของท่านมีการออมหรือไม่

☐ 1) มี ☐ 2) ไม่มี

หากครัวเรือนมีการออม ขอให้ตอบข้อ 3.6 – 3.9 (หากไม่มีการออมให้ทำข้อ 3.10)

3.6 ครอบครัวของท่านมีเงินเหลือหลังจากหักค่าใช้จ่ายต่างๆ ประมาณเดือนละเท่าไร่

☐ 1) ไม่เกิน 1,000 ☐ 2) 1,001 – 5,000 ☐ 3) 5,001 – 10,000
☐ 4) 10,001 – 15,000 ☐ 5) มากกว่า 15,000

3.7 ท่านมีวิธีการออมอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ 1) รายวันทุกวัน ☐ 2) รายเดือนทุกเดือน ☐ 3) ออมเมื่อรับรายได้
☐ 4) ออมเมื่อมีเงินเหลือ ☐ 5) แล้วแต่โอกาส ☐ 6) กำหนดวงเงินออม
☐ 7) ไม่ได้ตั้งวงเงินออม ☐ 8) อื่นๆ.....

3.8 วัตถุประสงค์ในการออมของท่าน คือ (ใส่เลข 1 – 3 ลงในช่อง ☐ โดยเรียงลำดับความสำคัญ)

☐ 1) เพื่อหาผลตอบแทนจากการออม ☐ 2) เก็บไว้ยามเจ็บป่วยฉุกเฉิน
☐ 3) เก็บไว้ยามเจ็บป่วยและยามชรา ☐ 4) เก็บไว้เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพอื่น
☐ 5) เก็บไว้เพื่อการศึกษาของคนในครอบครัว ☐ 6) เก็บไว้เพื่อซื้อสินทรัพย์อื่น
☐ 7) เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว ☐ 8) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

3.9 ปัจจัยที่ทำให้ท่านออมเงินเพิ่มขึ้น

☐ 1) มีรายได้เพิ่มขึ้น

☐ 2) การศึกษาของบุตร

☐ 3) อัตราดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น

☐ 4) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

คำถามเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีการออม

3.10 การที่ครัวเรือนของท่านไม่มีการออมเงินเนื่องมาจาก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ 1) มีภาระรายจ่ายมาก

☐ 2) มีภาระหนี้สินมาก

☐ 3) อื่นๆ.....

<u>ส่วนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับสินทรัพย์และหนี้สิน</u>

คำชี้แจง : กรุณาใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความที่เป็นคำตอบหรือกรอกข้อความในช่องว่าง

สินทรัพย์ของครัวเรือน ประกอบด้วยสินทรัพย์ทางการเงินและสินทรัพย์อื่นๆ

สินทรัพย์ทางการเงิน หมายถึง เงินฝากสถาบันการเงิน หุ้น หุ้นกู้ ตั๋วสัญญาใช้เงิน พันธบัตรรัฐบาล พันธบัตรรัฐวิสาหกิจ หน่วยลงทุนกองทุนรวม ในสำคัญแสดงสิทธิ์ในการซื้อหุ้น เงินให้กู้ยืม และเงินส่งแชร์ เป็นต้น

สินทรัพย์อื่นๆ ประกอบด้วย สิ่งของเครื่องใช้ที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ที่มีอายุการใช้งานเกินกว่า 1 ปีขึ้นไป เช่น บ้าน ที่ดิน รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น

หนี้สิน หมายถึง เงินกู้ยืม เงินที่ค้างชำระจากการซื้อสินค้าเงินผ่อน การจำนำ การจำนอง เป็นต้น

4.1 สินทรัพย์ทางการเงิน ณ ปัจจุบัน

☐ 1) เงินฝากสถาบันการเงิน จำนวน.....บาท

☐ 2) หุ้นสหกรณ์ มูลค่า.....บาท

☐ 3) สลากออมสิน, สลาก ธ.ก.ส. มูลค่า.....บาท

☐ 4) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... มูลค่า.....บาท

4.2 สินทรัพย์อื่นๆ (มูลค่าวัดจากการขอสินเชื่อจากสถาบันการเงิน)

☐ 1) บ้าน มูลค่า.....บาท
- ○ อยู่ระหว่างผ่อนชำระ ○ ผ่อนชำระเรียบร้อยแล้ว

☐ 2) ที่ดิน มูลค่า.....บาท
- ○ อยู่ระหว่างผ่อนชำระ ○ ผ่อนชำระเรียบร้อยแล้ว

☐ 3) ยานพาหนะ มูลค่า.....บาท
- ○ อยู่ระหว่างผ่อนชำระ ○ ผ่อนชำระเรียบร้อยแล้ว

☐ 4) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... มูลค่า.....บาท
- ○ อยู่ระหว่างผ่อนชำระ ○ ผ่อนชำระเรียบร้อยแล้ว

4.3 ปัจจุบันครอบครัวของท่านมีหนี้สินรวมมูลค่า.....บาท

4.4 แหล่งกู้ยืมเงิน

☐ 1) สถาบันการเงิน (ไม่รวมหนี้บัตรเครดิต) จำนวน.....บาท

☐ 2) นายทุนเงินกู้ จำนวน.....บาท

☐ 3) บริษัทที่ขายสินค้าเงินผ่อน เช่น อิออน อีซี่บาย ฯลฯ จำนวน.....บาท

☐ 4) ญาติพี่น้อง เพื่อน จำนวน.....บาท

☐ 5) กู้ยืมจากสถาบันที่รัฐบาลสนับสนุน(กองทุนหมู่บ้าน) จำนวน.....บาท

☐ 6) อื่นๆ (โปรดระบุ)..... จำนวน.....บาท

4.5 สาเหตุของการเป็นหนี้สิน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ 1) ค่าใช้จ่ายในเรื่องที่อยู่อาศัย

☐ 2) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนจากนโยบายรัฐบาล

☐ 3) ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา

☐ 4) เพื่อนำไปชำระหนี้สินเดิมที่มีอยู่

☐ 5) ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน (เช่น ซื้อหุ้น/หลักทรัพย์/ประกันชีวิต)

☐ 6) ค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคต่างๆ
(เช่น ค่าเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ค่าซื้ออาหารและเครื่องดื่ม ค่าซื้อคอมพิวเตอร์ เป็นต้น)

☐ 7) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

<u>ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ</u>

คำชี้แจง : กรุณาใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความที่เป็นคำตอบหรือกรอกข้อความในช่องว่าง

5.1 ท่านต้องการให้หน่วยงานในรัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องสวัสดิการหรือกองทุนสำรองเลี้ยงชีพหรือไม่

☐ 1) ต้องการ ☐ 2) ไม่ต้องการ

แบบบันทึกบัญชีครัวเรือน

เดือน

☐ มกราคม ☐ กุมภาพันธ์ ☐ มีนาคม ☐ เมษายน ☐ พฤษภาคม ☐ มิถุนายน

☐ กรกฎาคม ☐ สิงหาคม ☐ กันยายน ☐ ตุลาคม ☐ พฤศจิกายน ☐ ธันวาคม

1. รวมรายรับ
2. รวมรายจ่าย

1) หมวดค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ

2) หมวดค่าอาหาร

3) หมวดค่ายา-สุขภาพอนามัย

4) หมวดเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ

5) หมวดที่อยู่อาศัย

6) หมวดค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน งานสังคม พักผ่อนหย่อนใจ

7) หมวดค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา

สรุปเงินคงเหลือหรือติดลบ (รายรับ-รายจ่าย)

คำอธิบายการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายครัวเรือน

1. สมุดบันทึกครัวเรือนนี้ใช้จดบันทึกรายรับ-รายจ่ายที่เป็น เงินสด ของสมาชิกทุกคนในครัวเรือนว่ามีมากน้อยอย่างไร ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ต่อไป
2. แบบบันทึกนี้มีทั้งหมด 12 ชุด ชุดหนึ่งใช้ในการลงบันทึกรายรับรายจ่ายของ 1 เดือน แบบบันทึกทั้งเล่มนี้จะใช้ในการบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนเป็นเวลา 1 ปี แบบบันทึกนี้พิมพ์ในกระดาษที่มีลายปรุ สามารถฉีกแบบปรุ สามารถฉีกแบบบันทึกแต่ละเดือนหรือแต่ละชุดออกจากเล่มได้
3. แบบบันทึก 1 ชุดประกอบด้วยกระดาษจำนวน 5 หน้า จะมีหมายเลขหน้ากำกับ ตั้งแต่ 1-5

หน้าที่ 1 สรุปรายรับ-รายจ่ายครัวเรือน ใช้บันทึกยอดเงินรวมของจำนวนเงินที่ได้รับและจำนวนเงินที่จ่ายของแต่ละเดือน รวมถึง คำถาม ความเห็น ข้อสังเกตของครัวเรือนต่อข้อมูลที่จดบันทึก

หน้าที่ 2 เป็นรายรับ ใช้บันทึก “จำนวนเงินสด” ที่ได้รับเข้ามาในเดือนนั้น ๆ ให้ตรงกับรายละเอียดช่องรายการที่จัดไว้ ซึ่งมี 15 รายการ

หน้าที่ 3-5 เป็น “รายจ่าย” ใช้บันทึก “จำนวนเงินสด” ที่จ่ายออกไปในเดือนนั้นๆ ให้ตรงกับรายละเอียดช่องหมวดและรายการที่จัดไว้ ซึ่งแบ่งออกเป็นรายจ่าย 7 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ

หมวดที่ 2 ค่าอาหาร

หมวดที่ 3 ยา-สุขภาพอนามัย

หมวดที่ 4 เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ

หมวดที่ 5 ที่อยู่อาศัย

หมวดที่ 6 ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน งานสังคม พักผ่อนหย่อนใจ

หมวดที่ 7 ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา

แบบบันทึกรายรับครัวเรือน รหัสครัวเรือน...../...../...../...../.....

จังหวัด / อำเภอ / ตำบล / หมู่บ้าน / ครัวเรือน

เริ่มวันจันทร์ที่.....เดือน.....พ.ศ. .....จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน

รายรับ		สัปดาห์ที่บันทึกรายการ (วันจันทร์-วันอาทิตย์)				รวม
		1	2	3	4	
1	ขายผลผลิตจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน เช่น ข้าว พืช ผัก ผลไม้ ต้นไม้ ฯลฯ					
2	ขายสัตว์เลี้ยง เช่น หมู วัว เป็ด ไก่ แพะ แกะ ปลา กุ้ง หอย ปู สุนัข และผลิตจากสัตว์เลี้ยง เช่น ไข่ มูลสัตว์ ซากสัตว์ ฯลฯ					
3	ขายผลิตภัณฑ์จากงานหัตถกรรม หรืองานฝีมือต่าง ๆ					
4	การค้าขายสินค้าที่ซื้อมา รวมทั้งการขายอาหาร					
5	การขายพืชหรือสัตว์ที่หาได้จากแหล่งธรรมชาติ เช่น ผัก ปลา เห็ด สมุนไพร พืชพันธุ์ไม้ แมลง สัตว์เลื้อยคลาน รวมทั้งการเก็บขยะมาขาย ฯลฯ					
6	ค่าจ้างจากการทำงานหรือให้บริการ					
7	เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ค่าคอมมิชชั่น					
8	เงินสงเคราะห์และสวัสดิการต่าง ๆ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ คนพิการ คนยากจน ผู้ป่วยเอดส์ ภัยธรรมชาติ ค่ารักษาพยาบาล บำเหน็จ บำนาญ ฯลฯ					
9	รายได้จากการขาย หรือเช่า ที่ดิน บ้าน รถไถ เครื่องมือ ยานพาหนะต่าง ๆ					
10	รายรับจากดอกเบี้ยเงินกู้ ดอกเบี้ยธนาคาร พันธบัตรรัฐบาล เงินปันผลจากหุ้น ประกันชีวิต การลงทุน และเงินคืนจากลูกหนี้					
11	รายได้จากการเสี่ยงโชค					
12	เงินที่ได้จากการกู้ยืม ขอยืม					
13	เงินที่ลูก หลาน ญาติพี่น้อง ที่อาศัยอยู่นอกครัวเรือนหรืออยู่ที่อื่นส่งมาให้					
14	เงินที่ผู้อื่นช่วยงานต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ รวมทั้งค่าสินสอดทองหมั้น					
15	เงินหรือลาภลอยที่มีคนนำมาให้เป็นกรณีพิเศษ					
รวมรายรับ						

แบบบันทึกรายจ่ายครัวเรือน รหัสครัวเรือน...../...../...../...../.....

จังหวัด / อำเภอ / ตำบล / หมู่บ้าน / ครัวเรือน

รายจ่าย		สัปดาห์ที่บันทึกรายการ (วันจันทร์-วันอาทิตย์)				รวม
		1	2	3	4	
หมวดที่ 1 : ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ		**รวมหมวดที่ 1**				
1.1	ค่าจ้างแรงงาน					
1.2	ค่าเช่า/ซื้อวัสดุอุปกรณ์ หรือลงทุนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น เช่าหรือซื้อรถไถ เครื่องปั่นไฟ รถเกี่ยวข้าว สร้างโรงเรือนเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ ชุดบ่อเลี้ยงปลา ซื้อถ้วย ชาม ผ้า ค่าเมล็ดพันธุ์พืช ค่าอาหารสัตว์ ฯลฯ					
1.3	ค่าโดยสาร รถ เรือ รถไฟ เครื่องบินรวมทั้งค่าแสตมป์ไปรษณีย์ และค่าส่งพัสดุภัณฑ์					
1.4	ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในพาหนะเดินทางและประกอบอาชีพ					
1.5	ค่าปุ๋ยชีวภาพ หรือปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยจุลินทรีย์ ฯลฯ รวมทั้งยาขับไล่แมลงชีวภาพ					
1.6	ค่าปุ๋ยเคมี เช่น ปุ๋ยเคมีสูตรต่างๆ ฮอร์โมน ฯลฯ					
1.7	ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช					
1.8	ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพ					
1.9	เงินสด เงินดาวน์ หรือเงินผ่อน เพื่อซื้อยานพาหนะ เช่น รถยนต์ รถกระบะ จักรยาน มอเตอร์ไซค์ เรือ ฯลฯ					
1.10	ซื้อสินค้าเพื่อมาจำหน่าย					
หมวดที่ 2 : อาหาร		**รวมหมวดที่ 2**				
2.1	ข้าวสารทุกชนิด					
2.2	เนื้อสัตว์บก สัตว์น้ำ แมลง และสัตว์อื่น ๆ ที่ใช้เป็นอาหาร					
2.3	ผักสด และผลไม้สดต่าง ๆ รวมทั้งพริก หัวหอม กระเทียม ขิง ข่า ตะไคร้ กระชาย ฯลฯ					
2.4	ไข่สด เช่น ไข่เป็ด ไข่ไก่ ไข่นกกระทา ฯลฯ					
2.5	เครื่องเทศ เช่น พริกไทย กานพลู ขมิ้น โป๊ยกั๊ก อบเชย ฯลฯ					
2.6	อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง อาหารหมักดอกทุกชนิด อาหารสำเร็จรูป และ เครื่องปรุงอาหาร เช่น กะปิ น้ำปลา ฯลฯ					
2.7	อาหารสำเร็จที่ซื้อจากร้าน เช่น ข้าวผัด ก๋วยเตี๋ยว กับข้าวถุง ขนมหวาน ไอศกรีม ฯลฯ					

แบบบันทึกรายจ่ายครัวเรือน รหัสครัวเรือน...../...../...../...../.....

จังหวัด / อำเภอ / ตำบล / หมู่บ้าน / ครัวเรือน

รายจ่าย		สัปดาห์ที่บันทึกรายการ (วันจันทร์-วันอาทิตย์)				รวม
		1	2	3	4	
หมวดที่ 2 : อาหาร		**รวมหมวดที่ 2**				
2.8	น้ำดื่มสะอาด เช่น น้ำแร่ น้ำโพลาริส ฯลฯ					
2.9	น้ำอัดลม ชา กาแฟ เครื่องดื่มเกลือแร่ เช่น สปอนเซอร์ ฯลฯ					
2.10	นมทุกชนิด โอวัลติน ไมโล โกโก้ น้ำผลไม้					
2.11	ขนมขบเคี้ยว ขนมกรุบกรอบ ลูกอม					
2.12	ค่าขนมที่ให้เด็กไปโรงเรียนรายวัน หรือรายเดือน					
2.13	เครื่องดื่มชูกำลัง เช่น กระทิงแดง ลิโพ เอ็ม100 เอ็ม150 ฯลฯ					
2.14	เหล้า เบียร์ ยาดอง ไวน์ กระแช่ สาโท					
2.15	ค่าเชื้อเพลิงในการหุงต้ม เช่น แก๊ส ถ่าน ฟืน ฯลฯ					
หมวดที่ 3 : ยา - สุขภาพอนามัย		**รวมหมวดที่ 3**				
3.1	ยาแก้ปวด					
3.2	ยารักษาโรคอื่นๆ					
3.3	ยาหรืออุปกรณ์การคุมกำเนิด					
3.4	ค่ารักษาพยาบาลทั้งที่สถานีอนามัย โรงพยาบาล และคลินิก					
3.5	ยาสูบ บุหรี่ หมาก ยานัตถุ์ ฯลฯ					
3.6	จ่ายเบี้ยประกันชีวิต เบี้ยประกันสุขภาพ และเบี้ยประกันภัย					
หมวดที่ 4 : เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ		**รวมหมวดที่ 4**				
4.1	เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และเครื่องนอน					
4.2	ค่าใช้จ่ายในการเสริมสวย เช่น ตัดผม ดัดผม ย้อมผม เครื่องสำอาง ครีมบำรุงผิว ฯลฯ					
4.3	ซื้อทอง เงิน นาก เพชร พลอย และเครื่องประดับที่มีค่าอื่น ๆ					
หมวดที่ 5 : ที่อยู่อาศัย		**รวมหมวดที่ 5**				
5.1	เงินสด เงินดาวน์ หรือเงินผ่อน เพื่อซื้อหรือเช่าที่ดินหรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ					
5.2	ซ่อมแซม ต่อเติมหรือปลูกบ้าน หรือปรับปรุงบริเวณบ้าน/ที่ดิน					
5.3	เงินสด เงินดาวน์ หรือเงินผ่อน เพื่อซื้อหรือซ่อมเครื่องใช้ในบ้าน เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น วิทยุ โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ					
5.4	ของใช้ประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ยาสระผม ผงซักฟอก จาน ชาม ช้อน ผ้าอนามัย ของเด็กเล่น ฯลฯ					
5.5	ค่าไฟฟ้า					

แบบบันทึกรายจ่ายครัวเรือน รหัสครัวเรือน...../...../...../...../.....

จังหวัด / อำเภอ / ตำบล / หมู่บ้าน / ครัวเรือน

รายจ่าย		สัปดาห์ที่บันทึกรายการ (วันจันทร์-วันอาทิตย์)				รวม
		1	2	3	4	
5.6	ค่าน้ำประปา					
5.7	ค่าโทรศัพท์ทั้งครัวเรือน ที่จ่ายเป็นรายเดือน และค่าบัตรโทรศัพท์เติมเงิน					
5.8	ค่าหนังสือพิมพ์ หนังสือ นิตยสาร					
5.9	ค่าภาษีต่าง ๆ เช่น ภาษีบำรุงท้องที่ ที่ดิน ป้าย ร้านค้า ภาษีโรงเรือน ค่าเก็บขยะฯลฯ					
หมวดที่ 6 : ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน งานสังคม และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ		**รวมหมวดที่ 6**				
6.1	ฝากธนาคาร ซื้อพันธบัตร ฝากสหกรณ์ออมทรัพย์ ออกเงินกู้					
6.2	จ่ายดอกเบี้ย และผ่อนใช้หนี้เงินกู้ เงินยืม เล่นแชร์					
6.3	เงินทำบุญ หรือบริจาค					
6.4	เงินช่วยงานหรือเงินใส่ซอง เช่น แต่งงาน งานศพ บวชนาค ฯลฯ					
6.5	ค่าใช้จ่ายในการจัดงานแต่งงาน (รวมค่าสินสอดทองหมั้น) งานศพ บวชนาค ขึ้นบ้านใหม่					
6.6	จ่ายเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ค่าแผ่น ซีดี วีซีดี ดีวีดี ค่าตั๋วดูหนัง ดนตรี ลิเก และ					
6.7	ซื้อสัตว์เลี้ยง เช่น สุนัข นก ปลา ฯลฯ					
6.8	เงินเดือนหรือเงินที่ส่งไปช่วยเหลือญาติในครอบครัวที่อยู่ที่อื่น					
6.9	เงินที่เสียไปโดยไม่เต็มใจ เช่น ทำเงินหาย ถูกลักขโมย ถูกปรับ ฯลฯ					
6.10	เงินที่จ่ายเพื่อการเสี่ยงโชค เช่น ซื้อหวย ล็อตเตอรี่ หรือสลากกินแบ่ง ฯลฯ					
6.11	เงินเสี่ยงดวงในรูปแบบต่าง ๆ					
หมวดที่ 7 : ค่าใช้จ่ายในการศึกษา		**รวมหมวดที่ 7**				
7.1	ค่าเทอม ค่าเรียนพิเศษ ค่ากิจกรรมพิเศษ					
7.2	ค่าอุปกรณ์การเรียน เช่น เครื่องเขียน สมุด หนังสือเรียน กระเป๋า ฯลฯ					
7.3	ค่าชุดนักเรียน ชุดพละ ชุดลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด					

โครงการความร่วมมือเพื่อการแก้ปัญหาหนี้สิน เน้นกระบวนการเก็บข้อมูลครัวเรือน และใช้ข้อมูลความรู้เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของครัวเรือน ชุมชนในการทำแผนชีวิตชุมชน และเชื่อมโยงแผนชุมชนเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ และความมีเหตุมีผล ในการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือน

ส่วนที่ 1
ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน

บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

ประวัติความเป็นมา

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

สถานการณ์ปัจจุบัน

.....
.....

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

.....
.....
.....
.....

ปราชญ์ชาวบ้าน

1.ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
เป็นปราชญ์ ด้านใด(ระบุ).....
2.ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
เป็นปราชญ์ ด้านใด(ระบุ).....
3.ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
เป็นปราชญ์ ด้านใด(ระบุ).....
4.ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
เป็นปราชญ์ ด้านใด(ระบุ).....
5.ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
เป็นปราชญ์ ด้านใด(ระบุ).....

ผู้นำชุมชนที่สำคัญในหมู่บ้าน

1.ผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
2.ผู้ช่วย ผญบ. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....

3.ผู้ช่วย ผญบ. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
4.ส. อบต. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
5.ส. อบต. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
6.อช./ผู้นำอช. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
7.อช./ผู้นำอช. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
8.อช./ผู้นำอช. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
9.อช./ผู้นำอช. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
10.ประธาน กทบ. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
11.เลขาฯ กทบ. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
12.เหรัญญิก กทบ. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
13.ประธาน กพสม. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
14.เลขาฯ กพสม. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
15.เหรัญญิก กพสม. ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
16.ประธาน เยาวชน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
17.เลขาฯ เยาวชน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
18.เหรัญญิก เยาวชน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
19.ประธานประชาคมหมู่บ้าน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
20.ประธานกลุ่มพลังแผ่นดิน ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
21.ประธานกลุ่มอาชีพ ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
22.ประธานกลุ่มอาชีพ ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
23. ..... ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
24. ..... ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
25. ..... ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
26. ..... ชื่อ.....บ้านเลขที่.....อายุ.....ปี การศึกษา.....

1. สภาพทั่วไป

1.1 ที่ตั้งอยู่ทางทิศ.....ของตำบล.....
อยู่ห่างจาที่ว่าการอำเภอ.....กิโลเมตร
ทิศเหนือ ติดกับ ..... ทิศใต้ ติดกับ .....
ทิศตะวันออก ติดกับ ..... ทิศตะวันตก ติดกับ .....
เนื้อที่หมู่บ้านทั้งหมด..... ไร่ .....ตารางวา.....เมตร
แยกเป็นเนื้อที่หมู่บ้าน..... ไร่ เนื้อที่สวน ไร่ นา อื่นๆ .....ไร่

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ.....

1.3 แหล่งน้ำทางธรรมชาติ
1.3.1 แม่น้ำ.....สาย ระบุชื่อ.....
1.3.2 หนอง/บึง ระบุชื่อ.....
1.3.3 ห้วย/คลอง ระบุชื่อ.....

1.4 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น
1.4.1 บ่อน้ำตื้น ส่วนตัว.....บ่อ สาธารณะ.....บ่อ
1.4.2 บ่อบาดาล ส่วนตัว.....บ่อ สาธารณะ.....บ่อ
1.4.3 ฝาย.....แห่ง

1.5 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด(ตามทะเบียนราษฎร์)..... ครัวเรือน

1.5.1 จำนวน ครัวเรือนทั้งหมด (ตาม จปฐ.คือที่อยู่จริงในหมู่บ้าน)..... ครัวเรือน

1.5.2 ประชากรทั้งหมด (ตามทะเบียนราษฎร์)..... คน

1.5.3 ประชากรทั้งหมด (ตาม จปฐ.คือที่อยู่จริงในหมู่บ้าน)..... คน

แยกเป็น ชาย.....คน หญิง.....คน

1.5.4 ผู้สูงอายุ(60 ปี ขึ้นไป) .....คน คนพิการ..... คน

2. สภาพทางเศรษฐกิจ

2.1 ประชากรส่วนใหญ่ประกอบ อาชีพหลัก.....อาชีพรอง.....

2.2 ธุรกิจภายในหมู่บ้าน

1) ร้านค้าชุมชน/ศูนย์สาธิตการตลาด .....แห่ง

2) ร้านค้า (อาหารสด) .....แห่ง

3) ร้านขายของชำ(ของใช้จำเป็น) .....แห่ง

4) ร้านขายอาหาร .....แห่ง

5) ร้านรับซื้อ/จำหน่ายข้าวเปลือก-ข้าวสาร .....แห่ง

6) ร้านขายอาหาสัตว์/พันธ์พืช .....แห่ง

7) ร้านตัดผม/ร้านเสริมสวย .....แห่ง

8) ร้านซ่อมจักร์ยาน/ร้านยานยนต์ .....แห่ง

9) อู่ซ่อมรถยนต์ .....แห่ง

10) ที่จำหน่ายเนื้อสัตว์ .....แห่ง

11) ปั้มน้ำมัน(ปั้มหัวฉีด.....แห่ง,ปั้มหลอด.....แห่ง) .....แห่ง

12) โรงสีข้าวของหมู่บ้าน.....แห่ง โรงสีข้าวของส่วนตัว .....แห่ง

13) ห้างหุ้นส่วน/บริษัท .....แห่ง

3. สภาพทางสังคม

3.1 การศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษา (☐ ในหมู่บ้าน หรือ ☐ห่างไม่เกิน 3 กม.) .....แห่ง
- โรงเรียนมัธยมศึกษา (☐ ในหมู่บ้าน หรือ ☐ห่างไม่เกิน 3 กม.) .....แห่ง
- โรงเรียนมัธยมขยายโอกาส .....แห่ง
- ศูนย์การศึกษาชุมชน .....แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน .....แห่ง

3.2 สถานบันและองค์กรทางศาสนา

- วัด .....แห่ง
- สำนักสงฆ์ .....แห่ง

3.3 ด้านสาธารณสุข

- สถานีอนามัยตำบล .....แห่ง
- ศูนย์ ศส.มช. .....แห่ง

3.4 ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

- สถานีตำรวจชุมชน .....แห่ง
- ป้อมยามตำรวจ .....แห่ง
- ป้อมยามหมู่บ้าน.....แห่ง

4. การบริการขั้นพื้นฐาน

4.1 การคมนาคม

- ถนนติดต่อระหว่างหมู่บ้าน มี.....เส้นทาง ถนนลาดยาง.....ระยะทาง.....กม.
  ถนนลูกรัง.....ระยะทาง.....กม.
- ถนนติดต่อระหว่างหมู่บ้าน กับ ที่ทำการ อบต. ถนนลาดยาง.....ระยะทาง.....กม.
  ถนนลูกรัง.....ระยะทาง.....กม.

- รถยนต์(รถเก๋ง.....คัน,รถสิบล้อ.....คัน,รถหกล้อ.....คัน,รถปิ๊กอัพ.....)
- รถอีแต๋น.....คัน รถแต๊กๆ (รถไถนาเดินตาม).....คัน
- รถไถนา ขนาดใหญ่.....คัน
- รถจักรยานยนต์(มอร์เตอร์ไซต์).....คัน รถจักรยาน.....คัน

4.2 สถานีโทรคมนาคม ☐ มี ☐ไม่มี มีตู้โทรศัพย์สาธารณะ.....ตู้ ใช้ได้ดี.....ตู้

จำนวนครัวเรือนที่มีมือถือ.....ครัวเรือน
จำนวนครัวเรือนที่มีโทรทัศน์(ทีวี).....ครัวเรือน

4.3 การไฟฟ้า ☐ ครบทุกหลังคาเรือน ☐ ไม่ครบ ขาด.....ครัวเรือน

5. ข้อมูลอื่นๆ

5.1 ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในหมู่บ้าน

- แร่ธาตุที่สำคัญ(ระบุ เช่นเกลือสินเธาร์ ทราย ดีบุ).....
- ที่สาธารณประโยชน์.....แห่ง ชื่อ.....เนื้อที่.....ไร่
- ป่าสงวนแห่งชาติ.....แห่ง ชื่อ.....เนื้อที่.....ไร่
- ป่าชุมชน(สร้าง/ปลูกขึ้น).....แห่ง ชื่อ.....เนื้อที่.....ไร่

5.2 มวลชนจัดตั้งขึ้น

- ลูกเสือชาวบ้าน ..... คน
- ตำรวจอาสา ..... คน
- อาสาสมัครป้องกันภัย/เฝ้าระวัง ยาเสพติดหมู่บ้าน ..... คน
- อาสาสมัคร อป.พร. ..... คน
- อาสาสมัครอื่นๆ (ระบุ)..... ..... คน

5.3 ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่

5.3.1 การรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชน ดังนี้
- คณะกรรมการพัฒนาสตรี (กพสม.) ..... คน
- อาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) ..... คน
- คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ..... คน
- คณะกรรมการ กข.คจ. ประจำหมู่บ้าน ..... คน
- คณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎร์ประจำหมู่บ้าน ..... คน
- คณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้าน ..... คน

5.3.2 กลุ่มอาชีพ(ระบุชื่อ).....กรรมการ.....คน สมาชิก.....คน

5.3.3 กลุ่มอาชีพเยาวชน ☐ มี (ระบุชื่อ).....สมาชิก.....คน ☐ ไม่มี

5.3.4 กลุ่มอาชีพอื่นๆ ☐มี (ระบุชื่อ).....สมาชิก.....คน ☐ไม่มี

5.3.5 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน.....กลุ่ม

1) ชื่อกลุ่ม.....จำนวนสมาชิกทั้งหมด.....คน
2) ชื่อกลุ่ม.....จำนวนสมาชิกทั้งหมด.....คน

จุดเด่นของหมู่บ้าน.....

ส่วนที่ 2

สภาพปัญหาของชุมชน

ชื่อปัญหา	สภาพชุมชน
1.แรงกระตุ้นการเข้าถึงแหล่งเงินทุน 1.1..... 1.2..... 1.3..... 1.4..... 1.5..... **2.ปัญหาการเป็นหนี้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย** 2.1..... 2.2..... 2.3..... 2.4..... 2.5..... **3.ปัญหาด้านสุขภาพ** 3.1..... 3.2..... 3.3..... 3.4..... 3.5..... **4.ปัญหาด้านอุปโภคบริโภค** 4.1..... 4.2..... 4.3..... 4.4..... 4.5..... **5.ปัญหาด้านการบริหารจัดการหนี้** 5.1..... 5.2..... 5.3..... 5.4..... 5.5..... 6.ปัญหาอื่น 6.1..... 6.2..... 6.3..... 6.4..... 6.5.....	

ส่วนที่ 3

แนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน

ชื่อปัญหา	แนวทางแก้ไขปัญหา
1.แรงกระตุ้นการเข้าถึงแหล่งเงินทุน	
1.1.....	.....
1.2.....	.....
1.3.....	.....
1.4.....	.....
2.ปัญหาการเป็นหนี้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย	.....
2.1.....	
2.2.....	.....
2.3.....	.....
2.4.....	.....
2.5.....	.....
	.....
3.ปัญหาด้านสุขภาพ	
3.1.....	.....
3.2.....	.....
3.3.....	.....
3.4.....	.....
3.5.....	
	.....
4.ปัญหาด้านอุปโภคบริโภค	.....
4.1.....	.....
4.2.....	
4.3.....	
4.4.....	.....
4.5.....	.....
.	.....
5.ปัญหาด้านการบริหารจัดการหนี้	
5.1.....	.....
5.2.....	.....
5.3.....	.....
5.4.....	
5.5.....	
	.....
6.ปัญหาอื่น	.....
6.1.....	.....
6.2.....	.....
6.3.....	.....
6.4.....	
6.5.....	.....
	.....
.	.....
	.....
	.....
	.....

ส่วนที่ 5

สรุปโครงการ/กิจกรรม

บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

5.1 เพื่อการประสานแผนงาน/สนับสนุนการปฏิบัติเพื่อการบูรณาการ

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียดโครงการ	งบประมาณ(บาท)	หน่วยงานที่ของบประมาณ	เป็นโครงการประเภท(√)		
				ทำเอง	ทำร่วม	ทำให้
5.1.1 แผนงานด้านเศรษฐกิจ						
1)						
2)						
3)						
4)						
5)						

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียดโครงการ	งบประมาณ(บาท)	หน่วยงานที่ของบประมาณ	เป็นโครงการประเภท(√)		
				ทำเอง	ทำร่วม	ทำให้
5.1.2 แผนงานด้านสังคม						
1)						
2)						
3)						
4)						
5)						

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียดโครงการ	งบประมาณ(บาท)	หน่วยงานที่ของบประมาณ	เป็นโครงการประเภท(√)		
				ทำเอง	ทำร่วม	ทำให้
5.1.1 แผนงานด้านสวัสดิการ						
1)						
2)						
3)						
4)						
5)						

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียดโครงการ	งบประมาณ(บาท)	หน่วยงานที่ของบประมาณ	เป็นโครงการประเภท(√)		
				ทำเอง	ทำร่วม	ทำให้
5.1.1 แผนงานด้านเศรษฐกิจ						
1)						
2)						
3)						
4)						
5)						
5.1.5 แผนงานด้านอื่นๆ						
1)						
2)						
3)						
4)						

ชื่อปัญหา	แนวทางการแก้ไข
7.ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	
7.1 ดิน	.....
7.2 ป่าไม้	.....
7.3 อากาศในชุมชน	.....
7.4 ขยะมูลฝอย	.....
7.5 ที่ดินสาธารณประโยชน์	.....
8.ปัญหาด้านอบายมุข	
8.1.....	.....
8.2.....	.....
8.3.....	.....
9.ปัญหาด้านเทคโนโลยี	
9.1.....	.....
9.2.....	.....
9.3.....	.....
10.ปัญหาด้านจิตใจ	
10.1.....	.....
10.2.....	.....
10.3.....	.....

ส่วนที่ 4

ความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน

ความมุ่งหวังของหมู่บ้าน/ชุมชน และแผนชุมชน

เวทีประชาคมได้ร่วมกันค้นหาความสามารถของชุมชนในการดำเนินงานตามแผนงานแบ่งตามความสามารถ ดังนี้

4.1 แผนงานโครงการที่ชุมชนดำเนินการเอง (ทำเอง) หรือ แผนพึ่งตนเอง ดังนี้

ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ

1).....

2).....

3).....

4).....

4.2 แผนงานโครงการที่ชุมชนพอมีความสามารถ แต่ต้องร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน(ทำร่วม) หรือแผนความร่วมมือ ดังนี้

ด้านสังคม

1).....

2).....

3).....

4).....

4.3 แผนงานโครงการที่เกินความสามารถของชุมชน ที่ต้องของบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน (ทำให้) หรือแผนการสนับสนุน

ด้านสวัสดิการชุมชน

1).....

2).....

3).....

ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

1).....

2).....

(อาจจำแนกประเภท/หมวดหมู่ของแผนงาน/โครงการแต่ละด้าน)

5.2 โครงการ/กิจกรรมที่สอดคล้องตามนโยบายและแผนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข ปี .....

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียดโครงการ	งบประมาณ(บาท)	หน่วยงานที่ของบประมาณ	เป็นโครงการประเภท(√)		
				ทำเอง	ทำร่วม	ทำให้
5.2.1 แผนงานการเรียนรู้และความสามารถในการจัดการชุมชน						
5.2.2 แผนงานกำหนดตำแหน่งการพัฒนาอาชีพของชุมชนภายใต้ระบบและกลไกการตลาด						
5.2.3 แผนงานพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน(OTOP) - โครงการส่งเสริมการทำของชำร่วยด้วยวัสดุเหลือใช้						
5.2.4 แผนงานดูแลความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม						

ทำเนียบสมาชิกเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ

ภายใต้โครงการพัฒนาความร่วมมือแก้ไขปัญหาความยากจน พัฒนาสังคม และสุขภาวะ

จังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ 1 (ปี.....)

ดำเนินงานโดย .....

บ้านวังจาน หมู่ที่ 4 ตำบลนาข่า อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม

1. นายหม่าน โนแก้ว
2. นายสุนทร หัดที
3. นางยม หัดที
4. นายอุทัย ภูวงค์
5. นายสายตา หัดที
6. นางแถว วังหนองเชียว
7. นางอำนวย วังสอง
8. นายดำ ไกลสี
9. นางลำพา หันแจ้ค
10. นายเพ้ง แป้นไทย
11. นายสง่า วันดี
12. นางเคน วังทัย

บ้านวังใหม่ หมู่ที่ 13 ตำบลนาข่า อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม

1. นายสนั่น สุดพันธ์
2. นายสมดี สีหาบุดโต
3. นายสราวุธ ประมาถา
4. นายปรีดา หันแจ้ค
5. นายทองใบ ประกอบสำเนียง
6. นายแก้ว โลกาสา
7. นายเจ๊ก บุญทองโต
8. นายทองศูนย์ พระวิชา
9. นายสมาน มีด้วง

บ้านวังเหนือ หมู่ที่ 16 ตำบลนาข่า อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม

1. นายบุญหนา สุดพันธ์
2. นางวงเดือน อัปมะระกา
3. นายอัมพร ไกรสี
4. นายวิทยา วังหนองเสียว
5. นายไตรเทพ ศิวะพงษ์พัณฑิต
6. นางทองมี วันดี
7. นายคมสัน ปัตตาละ
8. นายสมบัติ แสนแก้ว

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลวรรณ พิมพ์แพทย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2537	ปริญญาตรีบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2545	ปริญญาโท (บธ.ม. บริหารธุรกิจบัณฑิต) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์